

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

УНІВЕРСИТЕТ ВІТАУТАСА МАГНУСА (ЛИТВА)
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ, КАФЕДРА УПРАВЛІННЯ
УНІВЕРСИТЕТ ЧОРНОГОРІЇ (ЧОРНОГОРІЯ)

«МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС У ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО»

Збірник матеріалів
*VI Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції
(27 березня 2025 року)*

УДК 316.1:316.4:101.3

Рекомендовано до друку: Вченою радою факультету управління персоналом, соціології та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (протокол №10 від 6 травня 2025 р.)

М1 «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального» [Електронний ресурс] : зб. Матеріалів VI міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.; 27 березня 2025 р., м. Київ. /Упорядники: Кучера Т.М., Козлов Є.В., Київ : КНЕУ, 2025. 262 с.

ISBN 978-617-8243-04-3

Редакційна колегія:

Йоліта Вьєнхардт, головний науковий співробітник, професор, кафедра управління факультету економіки і менеджменту Університету Вітаутаса Магнуса (Литва).

Йоліта Греблікайте, доц., проф., керівник науково-дослідного проекту Департаменту управління бізнесом та сільським розвитком Факультету розвитку біоекономіки Університету Вітаутаса Магнуса, Академія сільського господарства (Литва).

Мімо Драсковіч, доктор, проф. Морського факультету Університету Чорногорії (Чорногорія).

Вальдемарас Макутенас, доц., кафедра прикладної економіки, фінансів та бухгалтерського обліку факультету біоекономічного розвитку Університету Вітаутаса Магнуса, Академія сільського господарства (Литва).

Яремчук Сергій Степанович, д.соц.н., проф., зав. кафедри соціології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна).

Кучера Тетяна Михайлівна, к.філос.н., доцент кафедри соціології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна).

Северин-Мрачковська Людмила Василівна, к.філос.н., доцент кафедри соціології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна).

Козлов Євген Васильович, к.філос.н., доц. кафедри соціології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна).

Збірник містить матеріали VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального», яка відбулася 27 березня 2025 року з актуальних питань науково-дослідної роботи вітчизняних та зарубіжних учених із соціально-філософської проблематики. Видання адресоване науковцям соціо-гуманітарного профілю, експертам, науково-педагогічним працівникам, студентам соціо-гуманітарних спеціальностей та всім, хто цікавиться соціально-філософською проблематикою у контексті процесів державотворення.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, що запропонована учасниками. Усі матеріали подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей.

Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ заборонено

ISBN 978-617-8243-04-3

© КНЕУ, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ	8
1.1. Україна: минушина, сьогодення, майбутнє. (Соціально-філософський аналіз)	8
Довбенко Т. В., Соколова Н. Д., Попова О. Б. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	8
Кісла Г. О. ОСВІТНІЙ АСПЕКТ РАДИКАЛЬНИХ ЗМІН СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	13
1.2. Сучасний соціум: виклики та перспективи розвитку	16
Beilin M. V. TRANSFORMATION OF POLITICAL-ECONOMIC ORDER IN THE MODERN GEOPOLITICAL SITUATION	16
Gazniuk L. M. FALSE UNIVERSALS OF HUMAN SOCIAL BEING IN THE HISTORICAL PROCESS	20
Honcharov Gennadii, Chervona Svitlana INCLUSIVE DISCOURSE OF THE NEOLIBERAL VISION OF THE POST-MODERN WORLD	25
Semenova Yuliia ANTI-SYSTEM CHALLENGES OF MODERNITY	29
Severyn-Mrachkovska Liudmyla, Davydkova Kateryna THE IMPACT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP ON POVERTY REDUCTION IN UKRAINE	33
Zheltoborodov O. M. MODERN MILITARY CONFLICTS: HISTORICAL AND SOCIAL CONTEXTS	36
Мануйло Ю. Є. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І СОЛІДАРНІСТЬ У СВІТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН: ЕТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ	41
1.3. Культурна інтеграція у сучасному світі	44
Карпець Л. А. НОВІ РЕАЛІЇ МОВИ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	44
1.4. Філософія гендера, раси й етносу	47
Orlenko Olena TRANSBORDER FEMINISM OF CONTEMPORARY TIMES	47
Веремієнко А. В., Чернякова А. В. МЕДІАПРОСТІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО ОБРАЗУ ЖІНКИ)	51

1.5. Штучний інтелект: сутність, застосування, перспективи розвитку	54
Moroz O. V. REVITALIZING MEDICAL EDUCATION IN 2ARTIME UKRAINE: AI-DRIVEN SOLUTIONS FOR KROK EXAM CHALLENGES AND QUALITY ENHANCEMENT	54
Soina I.Yu. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS: NEW OPPORTUNITIES AND RISKS	57
Галіцин В. Є. ВАРІАТИВНЕ НАВЧАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МЕЖАХ ДИСЦИПЛІНИ «ІНФОРМАТИКА»	61
Ібрагімов Е. Р. ФІЛОСОФІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЧИ ЗДАТНІ АЛГОРИТМИ ТВОРИТИ НАУКУ?	64
Кулик В. Г. ВИКОРИСТАННЯ ДОДАТКІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	67
Кучера Т. М. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	71
Ласкова-Ярмоленко А. О. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ STEM-ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ, РІШЕННЯ	75
Науменко О. М. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ	80
Плохута Т. М. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ШІ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО УКРАЇНИ	83
1.6. Філософія та освіта: актуальні проблеми взаємодії.	
Побудова ідеального університету	88
Bondar S. A SPECTRE IS HAUNTING UNIVERSITIES – THE SPECTRE OF MARXISM ...	88
Войнаровська Л. І., Пітякова Т. С. ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ОСВІТІ: ЕТИЧНИЙ ВИМІР	90
Зелінська Я. Ц., Козлов Є. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	94
1.7. Філософські проблеми науки	101
Кругляк М. І. АПЕЛЯЦІЯ ДО ЕМОЦІЙ ПРИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКИ: АРГУМЕНТАТИВНА ПОМИЛКА ЧИ КОРИСНИЙ ПРИЙОМ?	101
1.8. Філософія економіки: теоретичний та прикладний аспекти	104
Шафалюк О. О. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ФІЛОСОФІЇ ТВОРЧОСТІ У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ І БРЕНДИНГУ	104

1.9. Історія філософії та філософія історії	107
Мануйло Г. С. ПЛАТОН І СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ІДЕАЛУ	107
1.10. Новітні дослідження у галузі онтології, філософії релігії, моралі та культури	111
Борейко Ю. Г. РЕЛІГІЙНИЙ ДОСВІД У ПАРАДИГМИ АНАЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ	111
Вільчинський Ю. М. НАРОДЖЕННЯ ФАУСТІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	114
РОЗДІЛ 2. СОЦІОЛОГІЧНІ СТУДІЇ	124
2.1. Прикладні аспекти науки управління суспільством	124
Бондаренко С. А., Поліщук А. С. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В ОПК УКРАЇНИ: ВІД ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДО ПРАКТИЧНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ	124
Верховод І. С. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ...	131
Овсянников Д. П., Яремчук С. С. ПРИСКОРЕННЯ ПЛИННОСТІ ЧАСУ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА	137
Черній Л. В., Яценко Н. В. ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ	142
2.2. Управлінська система в структурі українського демократизму	146
Стожок А. Ю. СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ ДЕМОКРАТІЇ	146
2.3. Організаційне мислення суспільства	150
Горбова Ю. С., Позній О. В. ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ РЕЛІГІЇ ЯК ЗАСІБ ЛЕГІТИМАЦІЇ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ: ДІЯЛЬНІСТЬ РПЦ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ	150
Іванова Т. В. СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДИСФОРІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	154
Мельник М. М. ПРОФЕСІЙНА АСИМЕТРІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	157
Ялчін Дуйгу, Чернякова А. В. МІЖКУЛЬТУРНІ КОНФЛІКТИ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ	160

2.4. Управлінські комунікативні системи	164
Бандура Ю. О. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В УПРАВЛІННІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ	164
Козачок Т. С. ДИПЛОМАТИЧНА ПРАКТИКА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	167
Редькіна Г. М. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ	171
2.5. Соціальні та медіа-комунікації	176
Ільченко Б. В. ВІДПОВІДАЛЬНЕ СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗЕЛЕНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТВОЄННОЇ УКРАЇНИ	176
Мирошниченко А. Ю. ВПЛИВ ЗМІ, СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	181
Полковенко Т. В. ПРОФЕСІЙНІ ПІДХОДИ У СПІЛКУВАННІ ЖУРНАЛІСТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПОРАНЕНЬ	185
Фляшнікова А. Б. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	190
Махсма М. Б., Козлов Є. В. КОНЦЕПЦІЯ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ М. РОЗЕНБЕРГА ЯК МЕТОД ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	193
2.6. Пізнавальний потенціал міждисциплінарних соціологічних досліджень в умовах глобалізації	201
Чижик Д. С. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ МІЖЕТНІЧНИЙ КОНФЛІКТ У ПРАЦЯХ І. ФРАНКА: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	201
2.7. Оціночні дослідження в соціальній сфері: теорія та практика	206
Леміш А. В., Леонтенко О. М. СУЧАСНІ ТРЕНДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ: ШЛЯХ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ..	206
Попов В. Ж. ЗМІНИ У СОЦІАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МІСТЯН у 1917-1921 рр.	210
Тимофєєва Г. В., Єрескова Т. В. «СКЛАДНІСТЬ» ЯК ВИКЛИК І РЕСУРС ОСВІТИ: ОСМИСЛЕННЯ ЗМІН	214
2.8. Соціальні технології: можливості та перспективи використання	218
Авраменко А. А., Чернякова А. В. АРТ-ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ У ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ	218

Павлів О. Р., Чернякова А. В. ДІАЛОГ ЯК МЕТОД ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ: ПРИНЦИПИ, ЕТАПИ, ВИДИ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ	223
Приходько В. М. ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ	228
Слободянюк А. В., Пищикова А. О. ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ	232
Смаглюк О. А. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ ОЧИМА ПІДЛІТКІВ	237
Чуб О. В. СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ	240
Щербак Д. С., Чернякова А. В. АРТ-ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ З МІГРАНТАМИ	245
2.9. Діагностика якості вищої освіти в соціологічному дискурсі	250
Dr. Algirdas Justinas Staugaitis, dr. Daiva Makutėnienė A STUDY OF ENROLMENT TRENDS IN AGRICULTURAL EDUCATION IN LITHUANIA: CONTRIBUTING FACTORS	250
Горбов В. В., Чайка В. Г. МОТИВАЦІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЯК ІНДИКАТОР ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ	252
Ручко Л. М. ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ РІЗНИМИ АСПЕКТАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	257

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ

1.1. Україна: минувшина, сьогодення, майбутнє. (Соціально-філософський аналіз)

Довбенко Т. В.
tdovbenko@ukr.net

старший викладач
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
НУФВіС України
м. Київ, Україна

Соколова Н. Д.
sokolik@ukr.net

кандидат історичних наук
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
НУФВіС України
м. Київ, Україна

Попова О. Б.
popova9@ukr.net

кандидат філософських наук
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
НУФВіС України
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Україна переживає складний період своєї історії, що вимагає глибокого соціально-філософського аналізу минулого, сучасності та майбутнього. В умовах війни та глобалізації важливо зрозуміти, як історичні події впливають на

сучасну ідентичність українського народу і які виклики стоять перед ним у майбутньому.

Дослідження українського націотворення стало важливим аспектом вивчення історії України. Науковці, зробили важливі висновки у цьому питанні. Зокрема, О. Оглобін звертав увагу на період бездержавності і підкреслював роль регіонального фактору в націотворенні. У дослідженнях О. Бочковського відзначається, що національна свідомість є «громадським цементом», який об'єднує людей у нову націю, основним елементом якої повинна бути національна воля. Він пропагував ідею демократичної націократії, де кожна нація повинна мати можливість захищати свої інтереси: «...нема народів ні великих, ні малих, є лише народи, кожен з яких має право на незалежне існування» [1, 35].

Важливе місце у зміцненні національної свідомості, на думку В. Сергійчука, займає культурне відродження: розвиток української мови, літератури, мистецтва і ключову роль у цьому, відводиться українській інтелігенції, яка покликана працювати над формуванням позитивного іміджу України. У публікаціях Степаненко В., значне місце займає освіта та освітні програми, які повинні включати елементи історії та культури України, щоб виховувати патріотизм серед молоді. Акцентується увага на необхідності інтеграції традиційних цінностей з сучасними викликами. [3, 56].

Процеси націотворення були запуснені у період перебудови та проголошення Незалежності. В Україні почалося активне відродження національної культури, яке включало повернення забутих імен діячів культури. Наприклад, у 1990-х рр. відновилися видання творів класиків української культури Д. Яворницького І. Крип'якевича, Д. Донцова, М. Грушевського, О. Олеся та ін. Відкриті нові театральні та мистецькі заклади: «Мистецький арсенал» у Києві, галерея сучасного мистецтва в Полтаві, громадське об'єднання театр-студія «Арабески», які свідчили про зростання інтересу до українського мистецтва. У вересні 1991 року відбувся Форум інтелігенції України, який виробив програми участі творчих працівників у державотворчому процесі.

Події Євромайдану 2013-2014 рр. стали важливим етапом у розвитку громадянського суспільства в Україні. Люди об'єдналися навколо спільних цінностей і прагнень до європейської інтеграції, що стало потужним імпульсом для формування національної свідомості. У 2014 р. Україна підписала угоду про асоціацію з Європейським Союзом, яка наблизила до європейської інтеграції.

Але, в той же час, Україна пережила чисельні політичні кризи, які негативно вплинули на формування єдиної національної ідентичності. Економічні проблеми, такі як корупція та олігархізація, підривають довіру до державних інститутів і ускладнюють формування сильної національної ідентичності. Багато українців відчувають незадоволення соціально-економічними умовами, які стали причинами фрагментації суспільства.

Відсутність стабільної політичної системи призвела до розколу суспільства за регіональними та мовними ознаками, що ускладнило консолідацію української нації. Агресивна політика росії, зокрема, анексія Криму, війна на сході, повномасштабне вторгнення, стали каталізатором для посилення національної свідомості, але також викликали страхи та невизначеність, необхідності переосмислення української ідентичності в контексті зовнішніх загроз. Війна посилила образ «ворога» у свідомості українців, змінила сприйняття росіян. Ю. Поліщук зазначає, що війна призвела до значного зміцнення загальнонаціональної ідентичності, нові маркери проявилися через волонтерство, громадянський спротив та зменшення радянсько-російської ідентичності в українському суспільстві. Згідно з соціологічними даними, з 2017 по 2024 рік значно зросла кількість українців, які відмовляються від відновлення СРСР, змінилося ставлення до своєї Батьківщини. За результатами соціологічного опитування, проведеного у серпні 2023 р. соціологічною групою «Рейтинг», 74% респондентів відчували гордість за Україну, 43% – сум [2, 83].

Війна також активізувала використання інформаційно-комунікаційних технологій для формування україноцентричних наративів. Багато українців стали активно залучатися до інформаційної боротьби проти російської агресії,

значні зміни відбулися у мовному питанні, опитування, проведене КМІС у грудні 2022 р. відзначило збільшення частки респондентів, які говорять у повсякденному житті переважно українською мовою, та відповідне зменшення частки російськомовних (41% респондентів сказали, що спілкуються тільки українською мовою, ще 17% – «у більшості ситуацій» українською, натомість тільки російською говорять 6%, а переважно російською – 9% [2, 84]. В умовах війни виникли соціальні рухи та ініціативи, які об'єднали людей навколо спільних цілей захисту держави. Наприклад, на тимчасово окупованих територіях місцеві мешканці організують опір російським військам: рух «Жовта Стрічка», який проводить акції протесту та спротиву російській агресії на території Криму та Донецької області; українські партизани в районах Мелітополя, Маріуполя та інших містах півдня, здійснюють атаки проти російських військ і колаборантів, проводять диверсійну діяльність та розвідку. Для підтримки і координації партизанського руху на окупованих територіях Силами Спеціальних Операцій Збройних Сил України створено сайт «Спротив».

Партизанський рух на окупованих територіях суттєво впливає на плани російської армії це, зокрема: дезорганізація логістики (диверсії на залізницях, дорогах); психологічний вплив (поширення листівок з погрозами колаборантам ліквідація окремих осіб з окупаційної влади). Активність партизанів робить контроль над захопленими територіями все більш складним для росії.

У програмах консолідації української нації та громадянського суспільства беруть участь різні організації:

- Організації ветеранів АТО/ООС, Спілка Української Молоді (СУМ), які влаштовують літні табори для дітей та молоді з метою патріотичного виховання;

- Пласт, як частина світового скаутського руху, використовує унікальну методику виховання через гру та працю, навчання через самоврядування і пізнання природи. Організація спрямована на формування свідомих, відповідальних і повновартісних громадян України. Таким чином, діяльність організація Пласт суттєво впливає на розвиток національної ідентичності молоді. [3,58];

- Неурядові організації: центр Разумкова, громадянська мережа ОПОРА. Ці організації активно працюють над розвитком громадянського суспільства шляхом просвіти населення щодо різних питань державного управління, захисту прав людини та охорони довкілля.

Таким чином, формування української національної ідентичності є важливим процесом для консолідації суспільства та розвитку країни. Подальші кроки потребують: поширення української мови, особливо серед молоді; забезпечення доступу до правдивої інформації про історію України й розвиток критичного мислення для протидії дезінформації; включення цінностей української культури й історії до освітньої програми; культивування національної гідності як чинника формування позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Використана література:

1. Бочковський О. Нарід собі (Шляхами національної самопомоги серед різних народів) (публ. та ред. І. Каневської) / О. Бочковський//Ucraina magna.– 2016.–Vol.1–С.28-57. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucrmag_2016_1_62
2. Поліщук Ю. «Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни». Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. – с.79-93.– Режим доступу: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2>
3. Прокопишин Т. Д. Концепції нації у працях українських вчених поч. ХХ ст.: спроба компаративного аналізу / Т. Д. Прокопишин // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна : зб. наук. пр. / [Н.Й Черниш (гол. редкол.) та ін. ; ред. М. Михалюк]. - Львів, 2012. - Вип. 6. - С. 51-61.

Кісла Г. О.

kisla.ann@gmail.com

кандидат філософських наук, доцент
професор кафедри соціології та публічних комунікацій
факультету соціології та публічних комунікацій
Українського державного університету ім. М. Драгоманова
м. Київ, Україна

ОСВІТНІЙ АСПЕКТ РАДИКАЛЬНИХ ЗМІН СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Війна як соціальне руйнування змінила зміст і функції усіх соціальних інститутів українського суспільства. Освіта і наука відчували драматичні зміни в першу чергу. Наука як соціальний інститут рефлексує на нову соціальну реальність в житті українського суспільства. Соціологія, психологія, історія, філософія, культурологія зараз під час війни виконують свою гносеологічну функцію: пояснюють суспільству зміст нової соціальної реальності.

Після закінчення війни перед українською системою освіти постануть серйозні виклики, пов'язані із відновленням інфраструктури, поверненням учнів та викладачів, а також адаптацією освітнього процесу до нових реалій. Необхідно буде розробити стратегії для реінтеграції дітей, які навчалися за кордоном, та забезпечення їхнього плавного переходу в українську систему освіти. Крім того, буде потрібно посилення заходів щодо підтримки психічного здоров'я учнів та педагогів, які постраждали від військових дій.

Насамкінець, війна призвела до глибоких змін в українській освіті, виявивши як уразливості, так і потенціал системи. Збереження та розвиток освітньої сфери в цих умовах потребує скоординованих зусиль держави, суспільства та міжнародних партнерів.

Війна замовляє інтенсивну діяльність соціології як науки про соціальну реальність. Потреба в знанні громадської думки про всі аспекти життя суспільства в часи війни актуалізується і збільшується. Необхідність соціологічного аналізу рівня підтримки захисту України, рівня зростання патріотизму під час війни, рівня підтримки влади, визнання, «чи країни рухається

в правильному напрямку». Соціологія презентує суспільству і це важливо для консолідації суспільства, масштаби тиражування соціального феномену – волонтерства як соціальної цінності, зміни ідентичності і в першу чергу громадянської, толерантне-нетолерантне відношення до іншої думки, емоційний стан людей, планування змін в українському суспільстві після перемоги.

У переліку проблем, які презентує українська соціологія під час війни, ми особливо виділяємо проблеми освіти. Емпіричною базою для презентації результатів соціологічних досліджень, орієнтованих на проблеми освіти під час війни, є дослідження таких науково-дослідницьких центрів як Cedos — незалежний аналітичний центр, що займається вивченням суспільних процесів та державної політики в сфері освіти. Соціологічна група «Рейтинг», яка спеціалізується на проведенні всіх видів соціологічних досліджень із дотриманням міжнародних стандартів. Київський міжнародний інститут соціології що аналізує освітню політику та пропонує можливі управлінські рішення для підвищення якості освіти в країні.

Соціологічні дослідження Центру Cedos презентують суспільству відповіді на питання як повномасштабна війна вплинула на доступ до загальної середньої освіти, зокрема в громадах, що перебували в зоні бойових дій; що потрібно для відновлення доступу дітей до освітнього процесу; які можливі шляхи задоволення цих потреб залежно від масштабу та характеру наслідків війни [1, 4].

КМІС в своїх дослідженнях акцентує увагу і показує неоднозначне відношення суспільства до дистанційного навчання як вимушеної міри. 63 % населення проти дистанційного навчання, 34% підтримують. Це результати дослідження, проведеного в серпні 2023р. При чому спостерігається відмінність у розподілі між макрорегіонами проживання і вона може бути зумовлена частотою обстрілів, бомбардувань та попереднім досвідом дистанційного навчання [2, 5]. Соціологи аналізують і такий аспект, як взаємозв'язок між орієнтацій на дистанційне-недистанційне навчання і надають таку інформацію: у селах частка шкіл, де є укриття, на 14% вища, ніж у великих містах, і ставить

63%. У малих містах укриттям обладнані 70% шкіл, тоді як у великих – лише 48%, де навчаються їхні діти, онуки [1,8]. В дослідженнях про освіту «вистрибує» така проблема як негативне прогнозування наслідків повномасштабного вторгнення: 85% опитаних батьків вважають, що прогалини в знаннях і навичках, які діти мають, вплинуть на їх освіту та майбутнє [1,9]. Соціологи окремо досліджують емоційний стан школярів: 60% дітей були свідками або учасниками тих, чи інших подій, пов'язаних з війною. Найчастіше діти, за словами матерів, зазнавали наступні травмуючі події: 28% - розлука з рідними та близькими 25% - переїзд в інший регіон країни 24% - обстріли та бомбардування [1,9]. Вища освіта також є об'єктом соціологічних досліджень. Центр Cedos на підставі своїх досліджень презентують суспільству таку інформацію: головним викликом для українських ЗВО став відтік кадрів з через вимушену міграцію студентів та викладачів «brain drain» (відтоку мізків). 665 тисяч студентів та учнів шкіл (16% від загальної кількості) та 25 тисяч освітян (6% від загальної кількості) покинули територію України. 75% респондентів, які виїхали за кордон (загальна кількість опитаних становила понад 34 тисячі) мають після середню освіту (46% — університетського рівня, 29% — професійно-технічного) [1.12]. Соціологи досліджували емоційний стан суб'єктів вищої освіти: 97,8% респондентів (викладачів та персоналу українських ЗВО), які залишилися в Україні, відзначили погіршення свого психоемоційного стану зі скаргами на депресію (84,3%), виснаження (86,7%), самотність (51,8%), нервозність (84,4%) та гнів

Використана література:

1. Між якістю та безпечністю: шкільна освіта та вступні випробування в умовах війни. КМІС: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/mizh-yakistyu-ta-bezpechnistyu-shkilna-osvita-ta-vstupni-viprobuvannya-v-umovakh-viyni?fbclid=IwAR2z18I> (дата звернення: 22.10.2023).
2. Інформаційно-аналітичні матеріали: дослідження змін в освітньому просторі України в умовах війни. Соціологічний вимір: веб-сайт. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735657/1/Presentation%20Edu%20&%20War%20last.pdf> (дата звернення 22.10.2023)

1.2. Сучасний соціум: виклики та перспективи розвитку

Beilin M. V.

mysh07bmv@gmail.com

Doctor of Philosophy, PhD in Engineering, professor,
Professor of the Department of Humanities
Kharkiv State Academy of Physical Culture
M. Kharkiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF POLITICAL-ECONOMIC ORDER IN THE MODERN GEOPOLITICAL SITUATION

Today, the social world is transforming towards a «new world order». It would probably be untrue to say that politics has disappeared and the state has gone, since the state and politics are an integral part of a machine in which the accumulation of power and the accumulation of profit work together. In the essay «Why War?» Maurizio Lazzarato argues that Marxist and Foucauldian interpretations of production and biopower unjustly downplay the constitutive role played by civil wars, coups, and class struggle in political life, leading to a pacified concept of social order. Logically connecting Karl Marx's analysis of «initial accumulation» with Carl Schmitt's concept of «state of emergency», Lazzarato argues that the political death of the «vanquished» inevitably precedes the stabilization of all new political-economic orders. His ideas shed new light on the present moment of biopower and contemporary media of «cognitive capitalism», «immaterial labor,» and politics in a disciplinary and control society. He articulates that just as in the 1970s it was the state that forcibly forced the transition from one political-economic order to another through force, so now the outbreak of the current global war will lead to a new regime of private property that will no longer allow any type of producer into its circle. Owners of stocks, bonds and other sources of passive income will also not be allowed into this new world order.

Based on a dialog taken from Marx - Teacher: «Child, where did you get these gifts from?» Child: «I got them all from my father». Teacher: «And where does he get them from?» Child: «From grandfather». Teacher: «And from whom did grandpa get them?» Child: «He took them away» (Marx, «Capital») [3], Lazzarato believes that to

raise the problem of war today means to raise the problem of the world market. But what exactly is the relationship between the state, which has the right to declare and manage war, and capital? For a long time, it was believed that the state was subordinate to finance, and this thesis was supported by the example of the United States. Today, however, it is desirable to recognize that war demonstrates that, on the one hand, it cannot manifest itself without the power of finance, but the economic monopoly of finance cannot, on the other hand, exist without the military-political monopoly of force that promotes and imposes the «dollarization» of present life. This is why Lazzarato implies by «political life» a life of «military life» as well.

In our societies, according to Lazzarato, «economic activity and military-political activity are closely linked in the sense that they form a single state-capitalist machine in which the function of the former is not merely instrumental and subordinate to the latter.» The state and capital pursue different but converging goals: «the increase in the power of the former and the increase in the profits of the latter: both feed off each other.» [1]. Therefore, Lazzarato's thesis «it is not true that politics has disappeared, that the state has gone away; the state and politics are an integral part of a machine in which the accumulation of profit and the accumulation of power work together» [1]. Hence, Lazzarato's theoretical and political conclusion is that since the 1960s, the goals of critical theory have been the critique of the concept of sovereignty and the attempt to overcome the Marxist interpretation that equates power with production and reduces the state to a mere function of managing value accumulation processes.

To understand the current geopolitical situation, we need to consider a number of causes and events: financial crisis, populism, neo-Nazism, civil wars, wars on different continents between neighboring countries and wars for geopolitical interests, various forms of genocide. Lazzarato believes that law is born not in the zone of indifference between «internal and external» caused by the suspension of the legal system (G. Agamben) [3], but in conflicts between forces, where there are winners and losers. Lazzarato's final theoretical conclusion is also disappointing, noting that «once control of the state-capital machine is regained, the situation will be normalized by the

formation of a new consensus of winners based on a debt economy and consumption on credit, rather than on wages and welfare» [1].

J. Butler defines «oppressed» political subjectivity - as «torn between the conviction of its non-existence and the overflowing notion of its future power» in the state of postcolonialism, when political regimes in post-Soviet countries cherish a sense of «oppression» in their subjects.

In thinking about alliances in contemporary conditions, Hegel's «cunning of reason» is of no help, since on the one hand it recognizes history as violence governed by evil, injustice, and irrationality, and on the other hand, from the perspective of the Absolute Spirit, violence, evil, and irrationality are expressions of higher rationality. Similarly, Marx later argued that class division and struggle ends in a higher positivity of the Absolute Spirit type. Alliances must be built on ontological difference as a form of antagonisms without a false higher positivity.

The attack on the World Trade Center in September 2001 was the last spectacular act of war of the twentieth century. In the twenty-first century, humanity faces the specter of «immaterial» warfare, in which attacks are mediated by viruses and proxy-combatants that can appear suddenly and just as suddenly disappear. At the level of visible material reality, nothing fundamentally new may occur, but nevertheless the old life, the old way of life, begins to collapse and changes irrevocably. Mankind enters the era of wars, in which the most difficult task will be to identify the enemy and his weapons. With the advent of this radical "dematerialization", Karl Marx's famous thesis from «The Communist Manifesto» – that under capitalism, "all that is solid melts into air" – takes on a literal meaning. The material social reality is not only subjected to the ghostly or speculative movement of Capital but also gradually becomes "spectral" itself. The "protean self" replaces the old identity of the Subject, as the elusive fluidity of its experiences supplants the stability of the objects that provoke them. Here, the usual relationship between "solid" material objects and "fluid" ideas is inverted (objects gradually dissolve into fluid experiences, and the only thing that maintains stability is virtual symbolic commitments), and in this sense, the aspect that

J. Derrida referred to as the ghostly aspect of capitalism – the presence of the past in the present – is finally realized [5].

Transformations also concern the culture wars in the era of extermination wars, according to Etienne Balibar [4]. The goal and result of extermination warfare, ideologically articulated as a demand for «Victory», is, according to Balibar's definition, the mass extermination of the population - not only the extermination of the enemy, but of one's own population, both military/mobilized and civilian. At this stage of the conflict, the main factor in the success of hostilities becomes not the strategy and tactics of warfare, or even the quantity and quality of the weapons available to the parties, but the ability to conduct mass mobilization of one's own population in the most rapid and effective manner, and the willingness of the population to be annihilated in a war of extermination, the outcome of which, in Balibar's words, «will be decided by the ability of the people to accept the extermination of their youth.» The key mechanisms of mass military mobilization are propaganda and mass culture, to which today the leadership of all countries participating in extermination wars pays very great attention. It is noteworthy that not only mass culture (from movies to popular music and stand-up), but also persons claiming to speak in the name of «high» culture, are becoming uncompromising tools for waging wars of extermination by «other means».

Which side is winning today on the field of culture wars - the state that stakes on the monoculture of nationalism and the total abolition of genetically close culture and language, or the state that stakes on an inclusive strategy of productive coexistence of different ethnic groups on its territory? At first glance, the mobilization strategy looks more effective, which makes it possible to use the resource of nationalism as a factor of the affective dimension of politics and to obtain as a result the mass destruction of its own population. How can we explain the strange obsessive desire of the authorities to stop protesting people from taking to the streets at any cost? The reason for this desire can be explained by the effect of «obsessive presence», which causes a sense of the threatening proximity of the Other. The subject (power) perceives the Other as a mystery, inexpressible as the dark message of the Other, who wants something from me. In this sense, the "neighbour" is primarily related not to the abyss

of the Other's desire, but to the mystery of "what does he really want from me?" and to the actor of intrusion, who, by definition, is always too close.

References:

1. Lazzarato M. Political Conditions for a New World Order [Electronic resource] // Ill Will. October 2024. – Access mode: <https://illwill.com/new-world-order>.
2. Агамбен Дж. Друг. Чотири есеї про політику / Пер. О. Тимофеева. – Дніпро, 2022. – 92 с.
3. Marx K. Capital: A Critique of Political Economy. Volume I. Book One: The Process of Production of Capital / Translated by S. Moore and E. Aveling; edited by F. Engels. – London: Swan Sonnenschein, 1887. 816 p. – Access mode: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf>.
4. Balibar É. Palestine, Ukraine and other wars of extermination: the local and the global. Lecture presented at the Bisan Lecture Series webinar, organized by the Bisan Center for Research and Development and Scientists for Palestine (2023, December 13) [Electronic resource]. – Access mode: https://www.scientists4palestine.org/wp-content/uploads/2023/12/EB_Palestine-Ukraine-Wars-of-Extermination.pdf.
5. Derrida J. Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International / transl. by P. Kamuf. – New York: Routledge, 1994. – 198 p.

Gazniuk L. M.

lidiagazn@gmail.com

Doctor of Philosophy, professor

Head of the Department of Humanities

Kharkiv State Academy of Physical Culture

m. Kharkiv, Ukraine

FALSE UNIVERSALS OF HUMAN SOCIAL BEING IN THE HISTORICAL PROCESS

The crisis of social being is diagnosed in several ways: it is a sharp increase in economic inequality and loss of faith in the ability of state social elevators to function for the common good; transformations in party systems that allow radical groups to

enter the mainstream and block the activities of other competing parties and blocs; internal contradictions of liberalism and the nation-state. Thinking today must free itself from the power of false universals. This means not only refuting historical teleologies, but at a much deeper level includes a categorical critique of all philosophical attempts to totalize and construct socio-political systems. According to T. Adorno, «honest thinking» following the thought of W. Benjamin about the concept of time and moments of historical breakthrough can be achieved only in fragmentary constellations that unite historical-cultural and socio-economic trends that converge at certain moments of the historical process [2]. In Adorno's work entitled «The Relevance of Philosophy» the main thesis was that the power of thought is sufficient to comprehend the totality of the real, and the main task of philosophy should be the task of rejecting the illusion with which previous philosophical subjects began. Only the polemical mind presents itself to the knower as total reality, while only in traces and ruins can he hope to ever encounter a correct and just reality. Adorno not only criticizes the arrogance of philosophical thought, but also points out that the «real» itself «suppresses any claim to reason». This failure of philosophy stems not only from the thinker; it is also the fault of reality, which does not allow itself to be perceived as rational. Turning to M. Heidegger and the question of Being as the most radical form of thinking, Adorno observes that Heidegger returns precisely to the latest plan of subjective ontology based on Kierkegaard's philosophy.

Adorno does not reveal possible connections between Heidegger's existential ontology of anxiety, death and his pro-Nazi views. The categories of abandonment, anxiety, and death, according to Adorno, «are not really capable of banishing the fullness of the living», but they oscillate between an irrational exuberance toward the «pure concept of life» and a sense of fear and anxiety when confronted with the finitude of Dasein. Adorno turns to aesthetic theory and the concept of the «naturally beautiful», seeing it as an allegory and cipher that hints at a utopian desire for the «non-identity». This does not mean, however, that Adorno has turned his back on the political and reduced the emancipatory claims of critical theory to aesthetics. First, for him, neither the non-identical nor the non-identical «allows for totalization». Adorno insists that the

false universals of world history, nation and tribe must never overcome the individual, the particular, the Other; they must remain and preserve the moment of difference. We can only achieve the preservation of the moment of difference through encounters with the Other that allow the Other to communicate its otherness without exoticizing and alienating it. It is in the medium of communicative interaction that the Other can go beyond mere difference and become non-identical.

The contemporary crisis of democracy manifests itself, according to political theorist Wendy Brown, in the following: (1) the explosive growth of economic inequality and the widespread loss of faith in the ability of state institutions to work for the good of all members of society; (2) changes in party systems that allow radical groups to enter the mainstream; (3) the internal contradictions of liberalism and the nation-state bordering it, which opens the door to authoritarian leaders; (4) the deterioration and degradation of public education, resulting in a widening distance between political elites and everyone else; 5) in the fact that liberal democratic institutions – courts, parliamentarism, the principle of separation of powers and much more – have been torn to shreds, democratic values have become a fiction for a significant part of various groups of the population, and democratic culture is being destroyed by the neoliberal mind [3]. Against this background, the task of democracy advocates, according to Brown, is to develop «a counter-concept of democracy that seeks to move our politics away from its destructive man-centeredness toward coherence and restoration. To do this, Brown turns to the notion of «reparative democracy» as a response to the «twin crises of democracy and ecology» that now threaten, destroy, and exploit all planetary capacities and human resources. Democracy, Brown argues, today must not just be restored but remade reparatively if we are to remain committed to collective self-government and if we are to have an ecologically viable and just future.

But what, then, is reparative democracy not, asks Brown? And he answers: first of all, it is not about restoring liberal constitutional nation-state democracy to its mythical former splendor, as if it was once beautiful but is now broken. In practice, it is not only authoritarian and neo-fascist mobilizations that threaten the liberal

democracy of the nation-state, based on the rights and interests of the individual. Brown's argument is that the democratic ethos and practice we demand today must be relentlessly and radically reparative of past and present destructive forms of life, especially over the past two centuries. This orientation diverges sharply from the notions that structure liberal democracy, including progressivism, anthropocentrism, and individual interests and rights as the essence of political freedom.

In practice, liberal nation-state democracy based on individual rights and interests is not only threatened by authoritarian and neo-fascist mobilizations. For many reasons it is unsuitable for modern states, and Brown's main argument in the context of ecocide critique is that «most good political thinking about ecological damage has focused on capitalism as the culprit». The fundamental separation of politics from everything related to "necessity" and the "nature" of non-human life, as well as from non-human production and reproduction, generates, as Brown notes, "both a very limited demos and an irresponsible form of governance, or a democracy cut off from the sources of its existence and self-empowered to violate them". This suggests that Western democracy, its very ontology, may be responsible, along with the voracity of capitalism, for the histories of damage to human and nonhuman life that are now at a critical juncture».

To mobilize human capacities for democracy, political freedom must be based on relations of reciprocity, responsiveness and responsibility, and let the past and the future «always remain merely on the horizon». Is there a class struggle today? Two political strategies must be fundamentally distinguished.

An example of the first is the riot after the death of George Floyd, which is still seen as an important political event in recent American history, when people took to the streets in cities and towns. This riot was a warning sign to the ruling class that something similar could happen again at any minute. The second example is the formally democratic election campaign of C. Harris, which was filled with the presence of super-rich celebrities and militaristic hawks. National democracy is still no opposition to fascism. Only to a certain extent can we analyze the figure of a political leader whose political program, proclaimed under the slogan of national regeneration,

is in reality based on racism, xenophobia and transphobia. In reality, «late capitalist fascism» is a varnished version of fascism, whose images of a better future are presented in postcards with visions of a non-existent past and an imagined future that will actually be quite different. Neo-fascist forces are merely adherents of a modified version of Italian fascism and German Nazism. Nevertheless, it is necessary to return to the old analysis of the relationship between the state and crime. The left has never given the criminal element much importance, although Marx himself occasionally included it in his analysis of Bonapartism during the Second Empire. And if we ask ourselves today why the state needs crime, we will come to a frank and no longer frightening answer: as a tool to suppress and persecute political opponents and protests against the deterioration of living conditions to the point where people who work and receive a salary cannot live on it. Modern fascism is not the opposite of Western democracy, which can be reduced to mere formal procedures that ensure the periodic rotation of political figures. But unity achieved through violence is a prerequisite for civil war. Today, there is a growing popularity of political strategies that transform globalist military confrontation strategies into civil conflicts, fraught with the risk of civil wars.

References:

1. Adorno T. W. *The Actuality of Philosophy // The Adorno Reader*. – Oxford; Malden : Blackwell Publishers, 2000. – pp. 23–39.
2. Benjamin W. *Theses on the Philosophy of History // Illuminations / ed. by H. Arendt; transl. by H. Zohn*. – New York : Schocken Books, 1968. – pp. 253–264.
3. Brown W. *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. – New York : Zone Books, 2015. – 296 p.
4. Heidegger M. *Being and Time*. – Albany, NY : State University of New York Press, 2010. – 589 p.

Honcharov Gennadii

honcharovgennadii@khdafk.com.ua

PhD, Associate Professor of the Department of Humanities

Kharkiv State Academy of Physical Culture

Kharkiv, Ukraine

Chervona Svitlana

chervonasvitlana@khdafk.com.ua

Senior Teacher of the Department of Humanities

Kharkiv State Academy of Physical Culture

Kharkiv, Ukraine

INCLUSIVE DISCOURSE OF THE NEOLIBERAL VISION OF THE POST-MODERN WORLD

Understanding regression as the possibility of a «new beginning» grants the individual the right to «free themselves from perceived repressive objects in order to rediscover the world of primary love, which holds a person securely, without making any further demands» [2]. Is this «new beginning» not what makes right-wing discourses so popular in the post-modern world? Analyzing the post-modern world, Luce Irigaray turns to the experience of transcendence as ecstasy. For her, ecstasy is embodied in the metaphor of a tree, associated not with J. Deleuze, but with M. Heidegger. This is because, even in the dynamism of ecstasy, the tree retains its roots and the unpredictable adventure of a future imperfect event [4]. This dynamism of simultaneity, according to L. Irigaray, occurs for two reasons: it reminds humanity of its transcendence of origin and points to the transcendence of the Other in relation to the Self. Only by considering these two irreducible transcendences can humanity return to the correct perception of real being and human destiny. How can one achieve this acceptance of reality as one's own human destiny? First, by transcending life as mere survival, and second, by recognizing and embodying biological destiny, enabling one to realize natural existence by transcending it. This transforms the rejection of personal birth as birth in solitude and returns one to ecstatic being, as well as to the original attitude toward desire and love for the Other, who is different from the Self by nature. This is a new birth in which the individual, entering into a relationship with the Other,

representing them as another participant in their destiny, shares their ontological destiny. As a result, L. Irigaray proposes two feelings of rapture from which humans originate: the ecstasy of origin and the ecstasy to which desire draws. Accepting these two different ecstasies, these two ways of not-being, allows us to discover our being as humans capable of embodying our own destiny. The decisive condition for this construction is Love, called Eros by Phaedra in Plato's Symposium, which has no parents, no age, no history. Its origin always remains unpredictable for both gods and humans, as it embodies the desire to reunite with one's origin and, simultaneously, an eternal search in the postmodern world.

In the liberal state, which decolonized countries aspire to, «monolingualism» prevails, while we must strive for a «postmonolingual condition». What is «monolingualism»? It is a purported commitment to diversity, equality, and inclusiveness. However, it often results in isolation, suppression of diversity, and inequality when communication involves only one speaker using one language, neglecting the practices of treating language as a discrete entity. In reality, speakers of colonized languages who come to the West and are paid minimum wage for undesirable work (migrant workers, domestic workers, laborers, and similar service providers) are in a situation of post-monolingualism. Although their subjective experience is always bilingual or multilingual, they must speak the dominant language of the occupying power, the employer, and the host country. This applies to all those who use language to transform the harsh realities of their state while seeking the idealized destinations of their new states of residence. But paradoxically, bilingualism or multilingualism is not necessarily emancipatory or democratizing for them. These people, who have accepted the new values of liberal democratic societies, do not speak English, German, or French as «liberation» languages, but as the language of «the US propaganda machine at various levels (the Pentagon, the White House, and the Central Intelligence Agency with its financial proxies such as the Free Asia Committee, the National Endowment for Democracy, as well as the language of The New York Times, The Washington Post, The Wall Street Journal, The New Yorker, The Atlantic, The Nation, CNN, NPR, Bloomberg News, The Economist, The Guardian, BBC World

News, Le Monde, Der Spiegel, etc.)» [3]. These «democratic languages» actually «promote the standard views of the United States and its allies through language» and are not the languages of, for example, prisoners detained and tortured in Guantanamo Bay, Mexican refugee children accepted by American families at the US-Mexican border, or the protest languages of the «yellow vests» in France, etc.

This linguistic trick of liberal democracies, Theodor Adorno, called «the jargon of authenticity» Influenced by M. Heidegger, he uses this term to describe the effects of an epistemological and emotional environment subject to commodification and fetishization. In this context, the language of liberal states is capable of appropriating the languages of decolonized countries not just through simple translation, but by mobilizing a non-reflexive consensus, even a linguistic intonation that places the transcendent of language in opposition to its own meaning. This includes the pre-conceptual, mimetic elements of language and other linguistic subtleties of decolonized languages, indicating the unity of linguistic activity and its situational context [1].

What can be proposed to overcome the modern «monolingualism» of liberal democratic languages? Perhaps the ubiquity of the connotations of the monolingual effect should be part of any debate on monolingualism, to expose it as a cover for the modern liberatory language of liberal democracies with their new jargons of authenticity. Linguistic diversity hinders economic development only in cases of extreme divergence between languages within a state. Here we see a conflict between the declared emphasis on diversity in liberal discourse and economic necessity, which forces language unification. In the modern era, this most often occurred in the context of state and nation-building, as the invention and creation of the modern nation and state are inseparable from language unification. For representatives of non-Western nationalisms, the Western cultural norm is associated with the notion of a «new home»—safe and stable, in contrast to the lost home destroyed by wars, authoritarian or totalitarian regimes, and economic catastrophes. However, this «new home» of a large nation offers national minorities, migrants, and refugees the order of a new heteronormative family, marking the «large» nationalist discourse of the host country, where dominant elders, such as conventional father and mother, coexist with

conventional subordinates, including children, servants, and animals. Consequently, the desire for transnationalism turns into inclusion in hegemonic forms of Western European nationalism, forming so-called homonationalism.

Western norms for recognizing homosexual and transgender marriages are also structured by the framework of the nation and family, formed by heteronormative and patriarchal parameters as parameters of the new European home. Therefore, even the «progressive», «transitive» nationalism of minorities, striving to find a Western «new home,» does not transgress the essentialist concept of «home,» but reproduces racism, sexism, and heteronormativity as the norm of hegemonic national belonging, conceived as white, heteronormative, and Eurocentric [5].

What does it mean to be a political trans subject outside the traps of dominant essentialist definitions—such as nation, home, marriage, family, and others—generally subordinated to the «inclusive» discourse of neoliberal Western capitalism? What is the political potential of trans feminism in a situation where critical gender studies and activism on issues of gender, race, and migration are under attack from various subjects: from the far right, including both the conservative mainstream and Christian fanatics, to neoliberals or traditionally left-wing institutions in the postmodern world?

References:

1. Adorno, T. W. *The Jargon of Authenticity* (K. Tarnowski & F. Will, Trans.). Evanston, IL: Northwestern University Press. 1973.
2. Balint Michael. *The basic fault: therapeutic aspects of regression*. London: Tavistock, 1968.
3. Chow, R. (2022). *The Jargon of Liberal Democracy*. *PMLA*, 137(5), 935–941. <https://doi.org/10.1632/S0030812922000839>
4. Irigaray, Luce. *The Way of Love*. Translated by Heidi Bostic and Stephen Pluháček, Continuum, 2002.
5. Tudor Alyosxa. *The anti-feminism of anti-trans feminism*». *European Journal of Women's Studies* 2023, Vol. 30(2) 290–302

Semenova Yuliia
semenovayuliia@khdafk.com.ua
PhD, Associate Professor of the Department of Humanities
Kharkiv State Academy of Physical Culture
Kharkiv, Ukraine

ANTI-SYSTEM CHALLENGES OF MODERNITY

Humanity, at its current stage of civilization, has generated two phenomena, each of which can potentially end its existence, at least in its current form. These are: a possible upcoming world war, in which nuclear or bacteriological weapons may be used with high probability, and the use of artificial intelligence, which can introduce significant transformations into the existence of civilization and, possibly, humanity itself. Both phenomena involve a significant human factor, especially in a global war. While not inevitable, such a war carries a high degree of randomness, generated not by systemic needs, but by random anti-systemic actions of individuals. However, if the human factor can lead the world system to self-destruction in a state of war, this indicates that the system inherently contains the potential for self-destruction within its very structure. The convergence of these two phenomena in time suggests their non-randomness; civilization has generated two processes that threaten its existence. Two points are crucial today: firstly, the means at humanity's disposal have become exceptionally powerful and therefore dangerous. Secondly, the very structure of civilization has developed the possibility of transitioning to something new, which may not presuppose the existence of humanity in its current state.

«Is hope always such a wonderful thing?» asks S. Critchley, contrasting Christianity as a philosophy of hope with the philosophy of the ancient world, where, in his view, not all philosophies of the future were based on the myth of Prometheus. He argues that hopes are typically provided by political leaders, whose role is to be «hope merchants». This role encourages people to boldly believe in salvation, despite all «evidence to the contrary». «But what if we want more from political life than the transfer of our moral intelligence to this or that hope merchant who appears on the political market to sell us some new shiny means of salvation?» Critchley asks. The

issue lies in how this audacious Promethean theological idea of hope has permeated the national psyche. Consequently, people become so blind to the reality of their world that they experience «a kind of sentimental complacency» [2]. In the face of what F. Nietzsche calls «strict, harsh factuality», humanity needs not hope, but «courage in the face of reality». After all, according to Critchley, one cannot endlessly discuss freedom and hope without taking action. It is easy to make eloquent speeches about politics in the face of violence, but these often do little to change people's consciousness or tangibly improve the social structure. Nietzsche claimed that hope is the evil of evils, because it prolongs human suffering. Critchley's conclusion, after analyzing the Greeks, the Christian tradition, and Nietzsche, appears disheartening: by clinging to hope, we exacerbate suffering or, conversely, produce it [2]. The familiar world is disintegrating, the system is being destroyed by anti-systemic challenges, and the apocalypse has already begun, becoming an active part of modern life. This world does not await us in the future, but dictates new social, economic, and environmental conditions now. The less people allow politics to be «radical» - that is, to eliminate the root causes of pressing problems - the more external reality, including nature, becomes «radicalized» and now approaches retaliation for indulgence and inaction. Simultaneously, images of the apocalypse as an anti-systemic challenge to modernity serve as a fantastic screen, obscuring and protecting us from the real apocalypse. Elites of all stripes, in this situation, fabricate danger to subjugate the majority of ordinary people and increase their profits. For this construct, the elites require an instance of dangerous, insane, irrational Others, from whom their rationality supposedly saves the world. Moreover, so-called conspiracy theorists emerge, profiting from the threat. In this situation, A. Župančič offers a new view of ethics based on the concept of the Real, exploring how the traumatic dimension of reality affects subjectivity and moral principles. To contemplate the traumatic dimension of reality is to experience the thrill of pure negativity, the mortal fear when pure negativity is discovered as a characteristic of life, a kind of dead end to which one must return repeatedly [5].

Contemporary decolonization strategies employ three main logics: 1) post-fundamentalist logics, which critique universalism; after all, decolonial optics

primarily work against all forms of universalism; 2) anti-essentialism in the interpretation of identity as incomplete and dislocated, deconstructing stable identities as subordinate to the traditional logic of fundamentalism. The decolonial approach emphasizes changeable identification, not stable, particularly national, identity; 3) the functioning of language as a polylingual space, offering democratic translation strategies. Are such, or at least similar, decolonial strategies evident in the modern situation of war? More likely no than yes. Both sides exhibit a desire to find mythical-ideal-ontological-transcendental identification formations, to establish a pre-discursive structure for both the «I» and its actions. There is no attempt to rely on a discursively variable, non-ontological, and non-transcendental construction of «each within and through the other», as proposed by J. Butler.

If we consider the post-fundamentalist subjectivities of both thinking and political, supposedly decolonial actions at all levels of life, we will repeatedly encounter a mechanism of power where the image of the machine symbolizes a soulless repressive system, falling under the torture instrument of F. Kafka's writing in «In the Penal Colony», which indiscriminately inscribes the flesh of the accused with the structure of power at any level of bureaucracy and violence based on an inhuman order. After all, the paradox of any form of fundamentalism, Butler argues, is that, firstly, it ontologically assumes, secondly, it fixes, and thirdly, it limits the very subjects it hopes to represent and liberate [1].

The anti-systemic challenges of modernity are manifested in the language and ideology that legitimize war. Contemporary social media provide a window into the current horrors inflicted by agents of organized violence through hidden mechanisms of control and repression. Graphic images of dead and suffering civilians, including children, as well as statistics on killings in various parts of the world during military clashes, are readily available. Yet international law and the principle of «military necessity» are so oriented toward the legitimization of war that the category of war itself has become a legitimizing semiotic act. Killing in war is no longer considered killing: military necessity allows a belligerent party, subject to the laws of war, to use any amount of force to compel the complete submission of the enemy with the least

expenditure of time, life, and resources. Even the by-products of war, such as the bombing of neighborhoods where civilians are killed, are now recognized as legitimate. They can even be defended by invoking the Geneva Conventions. Perhaps by exploring the ambiguities and contradictions in modern languages and ideologies, such as the ability to reconcile our constant recourse to violence with our parallel condemnation of it, we might find a way to «enjoy the pleasures of civilization without the horrors of war» [3].

Modern media resources engage in a form of manipulation of eschatological narratives. But all eschatology manipulates the figures of Good and Evil, requiring Manichaeic media narratives: what else, F. Vigi asks, can maintain people's faith in a decaying system? He argues that only the formal logic underlying, for example, the discourse of anti-Semitism can achieve this, «when the negativity of the social constellation is projected onto a hostile Other», allowing the system of «hyperfinancial capitalism to protect itself from its own deadly contradictions». In other words, a figure of an external Enemy is needed, targeting innocent victims. Hence, the peculiarity of today's media, according to Vigi, is «who barks louder at the Enemy». «The media», he writes, «find nothing better than to compete with each other for fifteen minutes of fame to label people; Andy Warhol's prediction is also applicable to "geopolitical fame" [4]; we also need "a game of carnage, of human sacrifices on an unprecedented scale, which would allow capital to do what it has always done: reproduce itself," and it is possible "with the help of bombs" and in the context of eschatological discourse to be an ontological boundary in the struggle between Good and Evil in the modern anti-systemic world».

Thus, the modern world finds itself on the precipice of political, ideological, social, cultural, economic, and technological anti-systemic challenges that can lead to both the transformation and adaptation of the system, and to its destruction, depending on the ability of social institutions to respond to threats and make constructive decisions on pressing issues.

References:

1. Butler, Judith. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge, 2006. 265p.
2. Critchley Simon. Abandon (Nearly) All Hope. Question Everything. Ed. by Peter Catapano and Simon Critchley. Liveright Publishing Company, 2022.
3. Lukin Annabelle. War and its ideologies: a social-semiotic theory and description. Singapore, Springer, 2019. 283p.
4. Vighi Fabio. The Enemy and the Libidinal Economy of the Apocalypse. The Philosophical Salon. 24 June 2024. <https://thephilosophicalsalon.com/the-enemy-and-the-libidinal-economy-of-the-apocalypse/>
5. Župančič, Alenka. Ethics of the Real: Kant, Lacan. London: Verso, 2000. 266 p.

Severyn-Mrachkovska Liudmyla

lsever2010@gmail.com

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D)

Associate Professor of the department of Sociology

Faculty of Personnel Management Sociology and Psychology

KNEU named after Vadym Hetman

Kyiv, Ukraine

Davydkova Kateryna

katrindavyd.15@gmail.com

PhD student of the Department of Business Economics and Entrepreneurship

KNEU named after Vadym Hetman

Kyiv, Ukraine

Research Manager, Charite University

Berlin, Germany

THE IMPACT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP ON POVERTY REDUCTION IN UKRAINE

Social entrepreneurship plays a vital role in tackling societal challenges. The activity of social enterprises is growing each year in response to modern socio-economic challenges, which have been intensified by the negative effects of war and

the need to ensure sustainable development and social justice. The effective functioning of social enterprises leads to the resolution of pressing issues such as employment, support for vulnerable social groups, their integration into society, the provision of social assistance, and support for people with disabilities. This helps ensure the delivery of high-quality and timely social goods and services to the population, even amid severe budgetary constraints. Unlike other sectors of economic activity, social entrepreneurship uniquely combines the efficient operation of business structures with the improvement of the population's quality of life.

An analysis of the development of social enterprises in Ukraine in recent years shows that these enterprises have made a significant positive impact on reducing poverty in various regions, creating employment opportunities, enhancing the skills of the population, and providing essential support to vulnerable groups.

In the context of the ongoing war, poverty has emerged as one of the most urgent issues facing the population. The war has triggered the most severe labor market crisis in the past two decades. Many Ukrainians have lost their homes, jobs, or are receiving reduced wages. By October 16, 2022, the poverty rate in Ukraine had surged tenfold due to the full-scale war [1]. This year, the situation has worsened even further. According to the UN, around 7.3 million Ukrainians are experiencing moderate or severe food insecurity, including 1.2 million children and 2 million elderly individuals [2].

Social entrepreneurship can play a crucial role in combating poverty in Ukraine, particularly through:

- Job creation. Social enterprises with a strong social mission often focus on creating job opportunities for vulnerable groups, including the unemployed, people with disabilities, and women who have experienced violence.
- Improving living conditions. Social enterprises can initiate projects that enhance the quality of life in local communities by developing infrastructure or providing essential services to economically disadvantaged individuals.

- Education and retraining: A key aspect of social entrepreneurship is offering education and retraining programs, helping people facing hardships acquire new skills that improve their chances of securing employment.
- Financial support. Social enterprises can help alleviate financial instability by providing affordable or accessible goods and services to low-income individuals, thus supporting their economic resilience.

Here are some examples of successful social enterprises in Ukraine that have helped disadvantaged individuals find employment:

1. «**IB-Nails**» is a nail aesthetics salon in Kyiv, where 20% of the profits from manicure and pedicure services are dedicated to supporting two social missions. First, IB-Nails offers hygienic nail care to elderly individuals and people with disabilities. Second, the salon provides free training to women facing challenging life circumstances, helping them become nail aesthetics specialists and enabling them to earn a living on their own, with the flexibility of a convenient work schedule.

2. «**Barvysta**» is a sewing workshop that creates custom-made clothing for brands, eco-friendly branded bags, lunch bags, and embroidered home textiles. The social mission of Barvysta is to teach tailoring and provide employment opportunities for women and girls who struggle to find work in the commercial labor market. This includes graduates of vocational schools without work experience, women in difficult life situations, and those from marginalized groups such as people with disabilities and low-income individuals.

3. **School of Crafts «Vidrodzhennia»** – an enterprise that provides the unemployed, people from low-income families, and older people with the opportunity to acquire new skills in various crafts (woodcarving, embroidery, weaving) and provides further employment or opportunities for entrepreneurship [3].

These social enterprises not only create job opportunities for low-income individuals but also foster personal development and enhance their quality of life.

Social entrepreneurship in Ukraine holds considerable potential to drive economic growth and address social challenges. By blending business objectives with social missions, social enterprises play a key role in tackling poverty and

unemployment. In the context of the transformational changes in Ukrainian society, social entrepreneurship fosters sustainable development, promotes social justice, and strengthens economic stability.

References:

1. Shalal A. World Bank says Ukraine has a tenfold increase in poverty due to war. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-ukraine-has-tenfold-increase-poverty-due-war-2022-10-15/>
2. Ukraine HNRP 2024 Humanitarian Needs and Response Plan. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/media/ukraine-hnrp-2024-humanitarian-needs-and-response-plan-ua-20240110-pdf>
3. Ten successful social enterprises. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/videorolyky-pro-10-uspishnykh-sotsialnykh-pidpriemstv-4/

Zheltoborodov O. M.
reskator2132@gmail.com

PhD in History, Docent
Associate Professor of the Department of Humanities
Kharkiv State Academy of Physical Culture
M. Kharkiv, Ukraine

MODERN MILITARY CONFLICTS: HISTORICAL AND SOCIAL CONTEXTS

Today military conflicts are considered to be one of the global problems of mankind. In the historical and social context for different societies the state of war is more frequent than the state of peace. The modern political elite seeks to solve social contradictions with the help of military force, ignoring scientifically grounded principles, methods and ways of maintaining political stability. In this regard, the role of political technologies as modern tools for achieving socially significant goals is increasing, significantly determining the effectiveness of the implemented policy. This gives grounds to recognize the study of political technologies applied in the field of military policy as an important theoretical approach in solving the problem of

preventing military conflicts and strengthening the security of the state. The development of such political technologies is designed to expand the possibilities of influencing the process of conflict between political actors in order to prevent them from using weapons to realize their political interests. The need to identify the potential and the boundaries of the implementation of political technologies for the prevention of military conflicts requires the definition of new, promising directions for the prevention of conflict situations in the military-political sphere, and also actualizes the need to reveal the structure of political technologies for the prevention of military conflicts, to present their object-subject field in political knowledge.

Slavoj Žižek, analyzing the reasons for the binary logic (death/freedom, democracy/Europe, etc.) and Euro-optimism of Ukrainians, which amazes Europeans, raises the question about its causes, noting the paradoxical nature of Ukrainians' belief in Europe as one. After all, they are not blind and should realize, according to Žižek, that Europe is actually heterogeneous. «It cannot be reduced to one concept, because it is a whole spectrum from nationalist and even fascist elements to Etienne Balibar's idea of freedom in equality – Europe's unique contribution to the global political order, even if today it is increasingly betrayed by European institutions; plus, between these two poles stands the naive belief in liberal democratic capitalism», Žižek writes [3]. Etienne Balibar notes that the current wars of extermination actually take place within an «imperialist geometry», but they cannot be judged according to an expressive syntax, even if it is formulated in terms of a conflict between democracies and totalitarian states, or a conflict between «Western imperialism» (under US hegemony, organized by NATO) and «resurgent peoples» on a tri-continental basis, inventing a new cosmopolitan understanding of the world.

Balibar sets out to introduce political aporias into the «murderous conflict model» of modernity. What are the aporias he captures? The aporia, for example, of the nationalist politics of militarization and the cosmopolitan forces of demilitarization. To do so, he analyzes the episode of the «Hundred Years' War with Palestine», as the historian Rashid Khalidi called it. At the same time, he analyzes the current war in Ukraine, arguing that «Ukraine» and «Palestine» appear in the foreseeable future «as

conflicts with no diplomatic solution» – and this because he defines these current wars as wars of «extermination» as including in the characterization of war its devastating impact on the population, whether civilians or soldiers, or both. In this context, on the one hand, he views military conflicts, accompanied by various atrocities committed against civilians, as processes with dual outcomes that should be explored through psychoanalytic concepts such as the attraction to death and the transference of trauma from victims to their own victims. Within contemporary military conflicts, it is the people who find themselves included, according to Balibar, in the «geopolitical division of the modern struggle for hegemony». and contemporary «wars of extermination» most often turn out to be «the evolution of wars of two nationalisms», characterized by the fact that some «masses of refugees» in these wars are saved «at the expense of creating masses of others, forcibly expelled, terrorized, and denied the right to return». Balibar therefore sees the need for these contemporary «extermination» wars to capture the fact that, on the one hand, «the wars that are now unfolding will certainly increase the sense of solidarity among people», but, on the other hand, «will not necessarily increase their political capacity to act as one». It is from this that his thesis about the need to invent a "new cosmopolitan understanding of the world" today follows [2].

In the modern world, the notion of communism has been discredited because the experience of communism, which has been attempted in several states on different continents, was necessarily associated with war. Alain Badiou distinguishes four social groups interested in communism: the nomadic proletariat – low-wage workers and migrants; a part of the middle class that does not accept the capitalist oligarchy and shows solidarity with the nomadic proletariat; various youth movements; a part of intellectuals. Historical communism has always been based on a military model. This meant that there was a division into those who commanded and those who obeyed; there were squads and a leader; cadres and a grassroots movement. The most important moment in the October Revolution was the civil war, which arose in a situation where violence, destruction of enemies, social chaos and economic ruin were becoming the norm. The party, built on a military model, becomes a punitive body. The new form of

discipline will have, in Badiou's definition, a capillary form. It should be horizontal, but Badiou believes that horizontal and vertical in this approach are simplistic oppositions. What is needed are separate groups that are capable of acting completely independently, free of hierarchies. Badiou envisions these groups as relatively autonomous cells of a single body, where each cell is a separate living organism. Naturally, there must be leaders functioning transversally like a brain, but not in the sense of permanently organizing the entire capillarity of active individual groups as a hierarchical model, which is very common in the form of politburos, central committees, and other bodies. It is usually argued that one cannot do without violence, that there is no construction without destruction. Badiou believes that destruction impedes construction.

The culture of party functioning is often destructive because it presupposes the idea of class and attitudinal hatred, which theoretically borrows from Hegel's concept of negativity. The approach often used in the state is that if something in the system of state administration does not work, then it is necessary to find or «appoint» a saboteur, a saboteur and publicly punish him in order for this «something» to start working, and such repressions do not contribute to people's decision-making because the latter do not want to bear such responsibility for these decisions. This situation occurs where crooks and bandits have more power than the administration of state bodies, because the administration lives in constant fear of punishment – both before the law and criminal elements. This is how marginalized elements through artificially created problems can put pressure on the administration, while remaining unpunished. Therefore, the power of the criminal network may be stronger than the power of the camp administration in the matter of imposing discipline.

According to Badiou, politicians should be politicians of affirmation, with positive statements and self-suggestion, creating the right psychological mindset. The use of violence is only possible for protective purposes. He believes that what is needed is a model that is less hierarchical and more biological. This is what Badiou calls the «new communism» without violence and hierarchies. Instead, it is the unity and

integration of all political forces aimed at restoring the normal functioning of the state [1].

Thus, the prevention of military conflict, being a topical area of research, in its genesis is based on such principles of functioning of international relations as the principles of response, preventiveness and prevention. The process of formation of the policy of prevention of military conflicts has a little more than 100 years. At the turn of the XX and XXI centuries, the theory and practice of peacekeeping from disparate projects, regional and local agreements began to be formalized into a policy of prevention of military conflicts demanded by the world community. Therefore, the study of the policy of prevention of military conflicts becomes a continuation of innovative research on the culture of peace in the context of the theory and practice of development of man, society, modern civilization, ensuring their security and political trust in the XXI century.

References:

1. Badiou A., Engelmann P. For a Politics of the Common Good / A. Badiou, P. Engelmann. – Cambridge : Polity Press, 2019. – 140 p.
2. Balibar É. Sur Guerre et Paix de Tolstoi. Un essai de «philosophie littéraire» / War and Peace: The Role of Science and Art / S. Nour, O. Remaud (eds). – Berlin: Duncker & Humblot, 2010. Vol. 159. – pp. 265–282.
3. Žižek S. Jews and Palestinians Are Both Victims of Western Racism [Electronic resource] / S. Žižek // Haaretz. 2023. Dec 13. – Access mode: <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-12-12/ty-article-opinion/.premium/jews-and-palestinians-are-both-victims-of-western-racism/0000018c-5e28-d6f9-afbc-5f6a74e10000>.

Мануйло Ю. Є.
gubenkojulia@gmail.com

аспірантка кафедри теоретичної та практичної філософії імені Й.Б. Шада
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
м. Харків, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І СОЛІДАРНІСТЬ У СВІТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН: ЕТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Сучасний світ перебуває в епіцентрі радикальних трансформацій, позначених множинними кризами: війною в Україні, глобальними пандеміями, екологічними катастрофами, соціально-економічною нерівністю. Ці феномени дестабілізують традиційні етичні парадигми, актуалізуючи потребу в герменевтичному переосмисленні відповідальності — як онтологічно укоріненого морального імперативу перед суб'єктом, іншими та буттям загалом — і солідарності — як телеологічно спрямованої практики, що конституює спільне благо. У контексті глобальної взаємозалежності ці категорії трансформуються з абстрактних етичних конструктів у фундаментальні вектори практичної дії, необхідні для протистояння системним викликам.

Етика чеснот Аласдера Макінтайра пропонує концептуальний апарат для реінтерпретації моральної суб'єктивності через культивування чеснот — справедливості, *phronesis* (практичної мудрості), взаємної поваги — як архітектоніки стійких соціальних інститутів [1, 87]. Війна в Україні екземпліфікує цей підхід: волонтерські рухи, такі як діяльність фонду «Повернись живим» чи масова підтримка внутрішньо переміщених осіб, розкривають солідарність як онтологічний модус буття спільноти, що виходить за межі ситуативної реакції на кризу. Марта Нуссбаум, розвиваючи ідею «розширення меж справедливості», артикулює космополітичний етичний горизонт, який включає до сфери морального розгляду не лише людину, а й усі форми життя та екосистеми, пропонуючи тим самим етичне обґрунтування для перегляду гуманітарних і екологічних політик [2, 115]. Проте етика солідарності не є безпроблемною: її реалізація наштовхується на апорії — гегемонію

національних інтересів, дефіцит ресурсів, фрагментацію глобального консенсусу, — що вимагає розробки нових стратегій інституційної координації.

Екологічна криза — кліматична дестабілізація, ентропія природних систем, виснаження ресурсів — оголює телеологічну обмеженість економічного раціоналізму, заснованого на максимізації прибутку. У цьому контексті етика чеснот Макінтайра переосмислює антропос як іманентну частину біосфери, а не її трансцендентного суб'єкта, що резонує з ідеями Нуссбаум і сучасними онтологіями відповідальності перед природою [4]. Такий підхід закладає етичний фундамент для парадигми сталого розвитку, орієнтованої на гармонізацію антропогенних і природних систем, що вимагає радикального перегляду домінуючих економічних моделей.

Соціальна поляризація, ерозія легітимності інститутів влади та криза довіри до традиційних структур породжують нові осередки конфліктності. Макінтайр пропонує повернення до моральної *paideia* — систематичної освіти, що культивує чесноти як основу для регенерації громадянської суб'єктивності й саморегуляції суспільства [1]. Український досвід слугує емпіричним підтвердженням: волонтерські організації, освітні платформи для переселенців і громадські ініціативи в умовах війни демонструють *praxis* етики чеснот, що виходить за межі теоретичного дискурсу й набуває глобального резонансу як модель стійкості та взаємності.

Подолання цих викликів потребує синтезу етичного, політичного й соціального вимірів. На індивідуальному рівні це передбачає інтеграцію моральної *paideia* до освітніх систем, спрямованих на розвиток ноетичної компетентності, моральної рефлексії та емпатії. На глобальному рівні необхідні інституційні механізми співпраці, фундовані принципами довіри й взаємної відповідальності. Концепт «відкритого суспільства» Карла Поппера, що обґрунтовує свободу, солідарність і критичну раціональність як онтологічні умови суспільного поступу, пропонує теоретичну рамку для реформування міжнародних угод і створення структур, орієнтованих на інклюзивність і сталість [3].

Використана література:

1. MacIntyre, A. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2007. – 286 p.
2. Nussbaum, M. *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. – Belknap Press, 2007. – 512 p.
3. Popper, K. *The Open Society and Its Enemies*. – Princeton University Press, 2013. – 808 p.
4. Carrasco M. A. "Adam Smith: Virtues and the Value of Unintended Consequences." *Revue internationale de philosophie*, 2014, № 3, pp. 223–250.

1.3. Культурна інтеграція у сучасному світі

Карпець Л. А.

lubo.karpets@gmail.com

доктор філософських наук, кандидат філологічних наук
професор, завідувач кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури
м. Харків, Україна

НОВІ РЕАЛІЇ МОВИ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Успіх людини у різних галузях діяльності залежить від здатності швидко адаптуватися до різних соціокультурних умов і нових реалій мови. Сучасна людина постає як носій своєї національної культури, адаптований до міжкультурного середовища. Актуалізується питання про значення та функції мови в умовах інформаційно-комунікативної культури. До того ж мову слід розуміти не лише в інструментальному ключі, але і як особливий світ, у якому опиняється людина. Опанування понад однієї мови означає і оволодіння світами, сповненими етнічної та культурної специфіки. Питання мовної та культурної адаптації у складних соціальних умовах в часи війни і значної кількості біженців змушує звернутися до проблеми співвідношення мови, особистості та культури.

Успішна адаптація – це мета нової системи освіти та виховання особистості. Такий зміст освіти визначається як комунікативний, оскільки є виразом комунікативного розуміння сучасної соціокультурної реальності. Розум не пов'язує себе лише з пізнавальним процесом, а «опиняється» в повсякденному спілкуванні. В. фон Гумбольдту належить ідея про існування особливого мовного світобачення [2] згідно з яким мова втілює історичну картину світу народу, оформлює її та визначає структуру діяльності. Залежність мови від мислення та зумовленість її конкретною мовою є важливою у пізнанні через «мовне світобачення» картини світу іншого народу. Поняття «картина світу» передбачає розуміння цінностей, норм, принципів і способів діяльності та мислення, які закладені у типі культури та представлені в образній формі.

Картина світу проявляється у знакових та символічних системах, найважливішою з яких і є мова. Е. Кассіерер на перший план висунув вивчення ролі мови у культуротворчості, де культура розумілася як символічна діяльність людини, опосередкована символікою мови [3]. Яким чином у свідомості людини активність мови як «символічної форми» конструє світ у цілісну картину світу? Проблема зв'язку мови та культури набула розвитку як теорія лінгвістичної відносності, де виходить з уявлення про те, що мова є основою картини світу, яка формується у людині, котра бачить світ так, як вона про це говорить. Кожна мова має власний спосіб уявляти реальність. Знання мов означає і знання поведінкових патернів різних культур, ментальних програм, відповідних моделей міжкультурної взаємодії та моделей освоєння чужої культури.

Історичні зміни, які потребують зміни стереотипів та адаптаційних стратегій, знаходять своє відображення у мовних реаліях. На цій підставі необхідно досліджувати мову як спосіб побудови нового соціокультурного середовища та фактор становлення особистості у просторі міжкультурної комунікацій. Соціокультурний простір передбачає сукупність видів діяльності та відносини людей, які наповнені культурними сенсами. Особливостями сучасного соціокультурного простору є активізація інтеркультурних зв'язків, інтеграція всіх сфер життя, зростання комунікацій та розвиток особливого відкритого для всіх інформаційного простору. Інтеркультурний діалог постає як визначальна компонента, а сама мова як інструмент побудови нового культурного середовища. Поняття «мовна культура» – це вміння користуватися мовою, і передусім входження у життя через мови, прийняття нових патернів поведінки і продукування їх з допомогою мови. Сучасна мовна культура стає інтеркультурним середовищем становлення особистості.

Важливою для формування особистості є адаптація до зовнішнього для індивіда світу, що ставить завдання пізнання природи цього світу, вміння відрізнити його від світу внутрішнього, визначити небезпеки, способи задоволення потреб, дозволених культурою і цивілізацією. У сучасній комунікативній парадигмі провідним способом та інструментом культурного

становлення особистості є мова. Оволодіння мовою дозволяє відкривати світ культурно значущих предметів та способів дій з ними. Інтеркультурне спілкування відкриває можливість поглянути на свою культуру «збоку». Процеси глобалізації, характерні для формування сучасного соціокультурного простору, актуалізують проблему необхідності та можливості формування мультикультурного простору особистості. Найбільш успішною стратегією акультурації є інтеграція, при збереженні власної культурної ідентичності водночас з оволодінням культурою іншого етносу. У мультикультурному середовищі основною метою освіти має стати виховання міжкультурної компетентності, яка включає не лише багатомовність, а й готовність визнавати відмінності між людьми та здатність до міжкультурного розуміння та діалогу [1].

Компетентна особистість передбачає поєднання цілісної професійної підготовки та уявлень про світ з високим рівнем індивідуальної культури, до яких належать дотримання етичних норм суспільства, неідеологізоване мислення, яке допускає множинність та багатопроєктність шляхів самореалізації індивіда. Сучасна особистість має бути типовим носієм своєї національної культури, зберігаючи її, презентуючи, але й адаптуватися до інтеркультурного середовища. Особистість не зможе бути адаптована до інтеркультурного середовища, якщо її становлення відбувається лише у власному мовному середовищі. Мовна культура – це мовна діяльність «за правилами», це вміння користуватися мовою, спілкуватися мовою певної групи людей, осмислення себе та інших, входження у суспільне життя за допомогою мови.

Використана література:

1. Газнюк Л.М., Карпець Л.А. Мовно-культурний простір спортивної діяльності як сфера лінгвістичної праксеології /Social sciences: development prospects in countries of Europe at the beginning of the third millennium: Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P.39-57.
2. Der Brieiwechsel zwischen F. Schiller und W. v. Humboldt, hrsg. v. S. Seidel, Bd 1-2. B., 1962
3. Truwant, Simon. Interpreting Cassirer: Critical Essays. — Cambridge University Press, 2021. 263 с.

1.4. Філософія гендера, раси й етносу

Orlenko Olena

orlenkoolena@khdafk.com.ua

PhD, Associate Professor of the Department of Humanities

Kharkiv State Academy of Physical Culture

Kharkiv, Ukraine

TRANSBORDER FEMINISM OF CONTEMPORARY TIMES

Internationalism challenges the boundaries of the nation-state, both geographically and organizationally, and is characterized by transborder alliances. The perspective of transborder feminism includes an analysis of the counter-offensive of a wide range of reactionary responses to the mass feminist uprising, which is intensifying and extending beyond the nation-state, focusing on various transnational institutions. In the current political situation, the notion of «anticipatory-utopian» thinking comes to mind, referring to a practical space of intervention to facilitate a radical transformation of the present towards an alternative future. By limiting oneself to condemnation, an individual limits their politics in several ways: firstly, by making it impossible to understand how the violence they protest against is organized and how it operates; secondly, by failing to reflect on what form of social life can free us from the state of war and violence; and finally, by reducing their ethical position to anger and condemnation, based solely on a sense of their own rightness and the opposition's wrongness. M. Foucault notes that a truly non-fascist ethics, exemplified by J. Deleuze and F. Guattari's "Anti-Oedipus," is not limited to criticizing historical fascism in others, but is always focused on criticizing internal fascism—"fascism in all of us, in our heads and in our everyday behavior, fascism that makes us love power, desire precisely that which dominates us and exploits us" [3]. Judith Butler distinguishes between the fascism of the mid-twentieth century, which exploited the frustrations of the petty and middle bourgeoisie to direct their hatred towards the proletariat, and the new «liberation» fascism or neo-fascism, which allows people of different strata to hate people of other strata without shame for their racism [2]. Why is transnational feminism methodologically and politically more effective than nationalist feminism, which

focuses only on the interests of one's own nation? Firstly, it is not simply a set of arguments but a framework within which one can engage in a wide range of intellectual research and political projects. It is a method that emphasizes establishing connections and marking the gaps between different social phenomena and political struggles. Secondly, it is an approach that integrates the perspectives of many feminists and non-feminists who are inspired by various feminist methodologies. Thirdly, it meaningfully acknowledges and affirms the pluralism associated with feminist work of all types. While addressing a complex reality, it recognizes that even within specific feminist movements there may be disagreements and differences between people with different views and values, which does not preclude their solidarity. In other words, transnational feminism is not afraid of conflict, allowing us to think of feminism as a political practice that can be developed in any social space and political project. Veronica Gago writes about the «feminist International» and notes that «not Europe or the northern countries, but the global South, in particular Latin America, has nurtured an internationalism that disrupts the scale, scope and forms of coordination of a movement that nevertheless continues to expand without losing its strength and anchor» [4]. V. Gago's observation that «poor women migrants from the South fill the gap in the departure to the North, where women devote themselves to their careers» draws attention, and she criticizes this as «progressive neoliberalism», not considering it emancipatory. Reflecting on the genealogy of modern feminism, can we assume that feminist criticism of patriarchy is determined not by hatred of the present, which presupposes traditional insurmountable oppositions of «us-them», but by love for a bright future? Feminism within the discourse of liberal democracy initially placed its emphasis on the individual against imposed collectivism, without considering that the ontology of the individual has a connotation of individualism. Is this not the source of the paradox recorded today, when, on the one hand, feminism, by definition, is a social democratic social movement, and therefore initially and continuously requires an ontology of the collective and a passion for action in social movements to transform the patriarchal collective society, while on the other hand, being initially determined

by the ontology of liberal individualism, it is now forced to desperately record the absence of this very social movement as a practice of collective female solidarity? [5]

In social networks during «extermination wars,» feminists are angry and fighting for primacy. Social networks today are overflowing with insults, threats of revenge, and even threats of literal murder. To calm those who enjoy anger at national «Others» and those who glorify anger, if the «Other,» as a person, has formed an affect of anger, it is necessary not only to complain, but to translate grievances into a problem that needs to be solved, into an experience that teaches and cultivates a questioning attitude of listening and answering, as an interaction with fundamental and structural violence.

One of the paradoxes of modern Ukrainian female political subjectivities is that, unlike the sacrificial subjectivities of the 19th century, sympathetically portrayed by T.G. Shevchenko, the new nationalistic female subject's desire to sacrifice life is irrelevant to the situation of existential choice. The paradox of this choice is that the new Ukrainian female subjectivity, rejecting the status of a victim, must in one way or another realize not a sacrificial, but a militant attraction to the Motherland and must be ready to sacrifice her life at any moment. But if the subject must, then what kind of existential choice is this?

Antonio Gramsci wrote that under conditions of hegemony, any consent, including sexual freedom, is produced and organized by the authorities. At the same time, the legal semantics of sexual consent as a form of sexual freedom is most often advocated by adherents of sexual tourism and gay-libertarian movements directed against Muslims. Obviously, as soon as feminist relocates, tragically positioning themselves as victims of new imperialisms and wars, allow the comic modus into this dimension of glorifying their own sacrifice, the idea of themselves as existentially tragic subjects must fundamentally change. In any case, they will no longer be able to perceive themselves as subjects «better than they are» due to the suffering they have endured [6]. Wendy Brown has made an unexpected diagnosis, fearing to use affects, the affective dimension in politics, and also fearing to rely on charismatic leadership, as it carries the threat of «usurping representation», i.e., the threat of despotism, and the legitimization of uncontrolled power. «Our task is to use «charisma with its ability

to initiate, excite, inspire and mobilize» [1]. In the modern world, the left and feminists need to borrow political strategies and technologies from the right, including neo-fascists. The left is generally afraid of everything and, above all, any politics of representation, which, while understandable, leaves them far outside the realm of politics. The official political mainstream is dominated by the symbiotic relationship between the state and war, which constitutes one of the constitutive ontological concepts of the political mainstream. Apparently, this political state mainstream is opposed by the discourse of leftist feminism, which is united by a chaotic mixture of longing for the so-called democratic West and peculiar anti-capitalist Marxist utopias associated with the economic equality of people.

References:

1. Brown, W. *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books, 2015, 296 p.
2. Butler, Judith. *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 2015, 248 p.
3. Deleuze, G., & Guattari, F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* (R. Hurley, M. Seem, & H. R. Lane, Trans.). New York: Viking Press, 1977, 423 p.
4. Gago, Veronica. *A Feminist Internationalism: Global Struggles and Politics of Solidarity*. In *Global Feminisms: Perspectives from the Global South 2019*, 248 p.
5. Gago, Veronica. *Feminism and the Politics of the Common*. *Feminist Theory*, 2017, 47p.
6. Gramsci, A. *Prison Notebooks (Vol. 1)*. Edited and translated by J. A. Buttigieg and A. Callari. New York: Columbia University Press. 1992, 1344p.

Веремієнко А. В.
veremeenkoanastasia0@gmail.com
студентка 1 курсу магістратури
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

Чернякова А. В.
alina_chernya@ukr.net
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

МЕДІАПРОСТІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО ОБРАЗУ ЖІНКИ)

У сучасному світі медіапростір став ключовим фактором формування соціальних норм. Зокрема, через телевізійні програми, фільми, рекламу та соціальні мережі формуються певні моделі для наслідування, незважаючи на те, що ці ідеали часто є далекими від реальності. Унаслідок цього виникають гендерні стереотипи – формовані в культурі узагальнені уявлення про те, як у дійсності поводять себе чоловіки та жінки [1, 8].

Розвиток соціальних мереж значно посилив культуру бодішеймінгу – критики зовнішнього вигляду, перетворивши зовнішність на об'єкт масового обговорення та осуду. Якщо раніше така деструктивна критика була прерогативою таблоїдів, то зараз завдяки соцмережам на кшталт Instagram будь-хто може висловити свою думку. Наприклад, акторка та посолка ЮНІСЕФ Міллі Боббі Браун опинилася в центрі уваги через свій «надто дорослий вигляд». Ця тенденція демонструє, як суспільство сприймає жінок не через їхні досягнення, а через зовнішність.

Окремої уваги заслуговує реаліті-шоу – місце, де стикаються герой і його аватар, кадр і реальність, учасник та глядач, коментатор та адресат [2, 171]. У більшості випадків воно обмежується очікуваннями, згідно з якими жінка має бути матір'ю, господинею або леді. Наприклад, у шоу «Від пацанки до панянки» учасниці стикаються з вимогами стати «справжніми дамами», тобто відповідати

уявленням про жіночність і манери, що обмежують їхню індивідуальність і свободу самовираження. У «Супер мамі» програма акцентує увагу на тому, як жінки повинні доглядати за дітьми та організувати побут, при цьому фактично ігнорується важливість ролі батька в родині. У шоу «Холостяк» жінки виступають об'єктами бажання, де їхню цінність вимірюють здатністю догоджати чоловіку.

Неможливо оминати об'єктивізацію жінок у рекламі, де вони найчастіше зображені як бажаний предмет. На початку жовтня 2024 року з'явилась реклама Третьої штурмової бригади, де на білбордах одна дівчина обіймає військового, сидячи попереду нього на мотоциклі, у іншій військовий віддзеркалюється в окулярах, третя – з оголеним животом лежить у військового на колінах. Реклама здобула як прихильників, так і критиків: деякі вважали її успішним маркетинговим ходом, інші – недоречним применшенням серйозності військової служби і прикладом мізогінії (упередженого й зневажливого ставлення до жінок).

Звичайно ж, на протипагу популяризується тенденція активної боротьби з традиційними стереотипами. Наприклад, фраза «бігати як дівчина» довгий час використовувалася як образа, однак нещодавній тренд у ТікТок повністю її переосмислив. Сотні користувачок публікують відео під хештегом #RunLikeAGirl, використовуючи пісню «Labour» британської виконавиці Paris Paloma. Ця композиція глибоко відображає внутрішній стан жінки, що переживає гнів і виснаження у стосунках, де вона несе непропорційно велику емоційну і побутову відповідальність, а самі відео символізують втечу від насильства.

Отже, медіапростір має значний вплив на формування гендерних стереотипів, але розвиток свідомості сприяє створенню простору для рівності та самовираження, що вказує на безумовний прогрес.

Використана література:

1. Galustian Y. M., Novytska V. P. Some aspects of gender identification and individual socialisation. *Ukrainian society*. 2004. Vol. 2004, no. 1. P. 7–13. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2004.01.007> (дата звернення: 27.03.2025).
2. Жуков В. В. Популярні реаліті-шоу в сучасній медіатизованій комунікативній культурі України: соціокультурний аспект. *Питання культурології*. 2022. № 40. С. 166–175. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.40.2022.269370> (дата звернення: 27.03.2025).

1.5. Штучний інтелект: сутність, застосування, перспективи розвитку

Moroz O.V.

sashmoroz@gmail.com

Tongji Hospital, Tongji Medical School
Huazhong University of Science and Technology
Wuhan, Hubei province, China

REVITALIZING MEDICAL EDUCATION IN 2ARTIME UKRAINE: AI-DRIVEN SOLUTIONS FOR KROK EXAM CHALLENGES AND QUALITY ENHANCEMENT

Abstract. The quality of higher education, particularly medical education, is a critical factor in the nation's development. In Ukraine, a declining trend in KROK exam pass rates has raised concerns regarding the effectiveness of traditional teaching and assessment methods, specially during wartime when the need of qualified physicians increases. This paper explores the potential of Artificial Intelligence (AI) powered learning platforms in diagnosing and improving the quality of medical education in Ukraine. By integrating AI-based adaptive learning systems, educational institutions can enhance assessment accuracy, provide personalized learning experiences, and ensure high-quality medical training. Additionally, global best practices in AI-driven medical education are examined to highlight potential implementations in Ukraine. The study further discusses the role of digital transformation, challenges in AI integration, and recommendations for policymakers to optimize AI adoption in higher education.

Introduction. Higher education institutions play a fundamental role in preparing professionals capable of addressing national and global challenges. In medical education, maintaining high standards is particularly important due to its direct impact on public health. In Ukraine, recent studies indicate a concerning decline in KROK exam pass rates, which are critical standardized tests assessing medical students' competencies [1, 3]. Moreover, a pattern of increased numbers of students scoring just above the passing threshold suggests possible grade inflation and inadequate knowledge retention among graduates [3]. To address these issues, it is necessary to integrate innovative diagnostic and assessment methods to improve educational outcomes and ensure the preparedness of future healthcare professionals.

Main part. The effectiveness of the KROK exams as a measure of medical students' proficiency has been questioned due to the gradual decrease in scores over the years. The traditional assessment methods heavily rely on standardized exams, which may not accurately reflect students' practical skills, especially during the edge situations. The COVID-19 pandemic and the ongoing war in Ukraine have disrupted educational processes, leading to irregularities in assessments and learning continuity. The lack of real-time feedback mechanisms further exacerbates the problem, as students do not receive timely interventions to address their weaknesses. AI-powered learning platforms may be a way out [2]. They offer a transformative approach to diagnosing and improving students' learning processes. Analyzing students' responses to provide immediate feedback, recommend customized learning pathways, and optimize study schedules. For instance, the Chinese application «丁香医考» (Dingxiang Medical Exam) exemplifies how AI can be utilized in medical education. This platform offers daily quizzes and personalized feedback, enabling students to monitor their progress and focus on areas requiring improvement. Such applications have demonstrated effectiveness in enhancing knowledge retention and reviewing the individual weak points before the ongoing medical licence exam. Similar systems, if implemented in Ukraine, could provide more effective assessments and interventions to ensure a stronger foundation in medical education.

The use of AI powered programs is not a groundbreaking reform in education. Using of different applications in medical education has gained traction worldwide after the COVID-19 pandemic, when education on all levels was transferred into the distant form [4]. Some of the popular models are: «DiagnosUs» (combines utilizing real patient cases with gamification techniques to improve diagnostic skills by engaging students in competitive learning environments), «Touch Surgery» (provides virtual simulations of surgical procedures, allowing medical students to practice in a risk-free environment) , «3DiTeams» (is a platform designed for medical team training that uses AI-driven simulations to enhance coordination and decision-making in clinical settings). These AI-powered educational tools have demonstrated significant improvements in knowledge retention, problem-solving skills, and overall student

performance. Their implementation in Ukraine could help mitigate the negative impact of the ongoing crisis on medical education by providing accessible, remote learning opportunities.

The process of implementing of AI-driven educational platforms in Ukraine would face several challenges, for example technological infrastructure, faculty training, models training, financial considerations, data privacy etc. While issues connected with the technological preparation and servicing of the product can be easily solved, financial and human resources issues solving may be troublesome, especially during wartime.

Despite these challenges, the potential benefits of AI in improving medical education quality are substantial. AI can facilitate continuous assessment, identify areas of weakness, and offer data-driven recommendations for both students and educators. Moreover, such learning platforms not only enable remote education, ensuring continuity in learning despite any emergency situations, but can also be used as a supportive tool during the traditional lessons.

Conclusion Ensuring the high quality of medical education in Ukraine requires the adoption of innovative assessment and learning methods. AI-powered educational platforms provide a promising solution by offering personalized learning experiences, real-time progress tracking, and targeted knowledge reinforcement. Drawing from global best practices, Ukraine can enhance its medical education system by integrating AI into the assessment and learning processes. While challenges exist, strategic investments in education reforms will lead to producing well-trained medical professionals, ultimately contributing the country's healthcare system. Addressing infrastructural gaps, faculty training, and ethical concerns will be critical to ensuring the successful implementation of AI in higher education.

References:

1. Moroz, O. (2024) Medical education in ukraine after 2 years of war: Realities and possible improvements. Державна політика і управління в галузі освіти: Зміст та сучасні виклики. Державна політика і управління в галузі освіти: Зміст та сучасні виклики, 11-14.

2. Moroz O. Addressing sociological challenges in Ukraine's healthcare system: prospects for ai integration [Electronic resource] / O. Moroz // Розвиток сучасного українського суспільства у соціологічному вимірі : матеріали 11-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 13 грудня 2024 р. / ред. кол.: В. М. Мороз [та ін.] ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т» [та ін.]. – Електрон. текст. дані. – Харків : НТУ "ХПІ", 2024. – С. 17-21
3. VoxUkraine. (n.d.). A «KROK» Away from the Medical Education Reform. What is wrong with tests for medical students? VoxUkraine.
<https://voxukraine.org//longreads/kroks/index-en.html>
4. Pantelimon, F. V., Bologna, R., Toma, A., & Posedaru, B. S. (2021). The evolution of AI-driven educational systems during the COVID-19 pandemic. Sustainability, 13(23), 13501.

Soina I. Yu.

soinairina2003@gmail.com

PhD in Philology

Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Languages

Kharkiv State Academy of Physical Culture

Kharkiv, Ukraine

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS: NEW OPPORTUNITIES AND RISKS

Today, artificial intelligence is actively asserting itself in the new digital educational reality, in which the teacher faces not just changes, but many professional risks related not only to the role, but also to the essence of the learning process. The teacher's mission, which for centuries was built on the transfer of knowledge, social skills, inspiration and motivation to his students, is collapsing under the onslaught of a machine algorithm. Adepts of digital education promise comfort, individual approach, versatility of information, and even mental and psychological comfort. The traditional duties of a teacher: to explain, guide, inspire - are already being transferred to AI [7]. The teacher in this digital world remains aloof, in this case he is transformed into the role of a tutor as a digital observer of the world of machines. From the main conductor

of knowledge, the teacher becomes a dependent link, and supporters of the digital world help this link to fall out of the chain of the educational process as soon as possible, replacing the main figure in education with technology, giving its administrators and programmers absolute power over the minds of the new generation. More and more persistently promoting the idea of the need to completely replace live teachers with online courses of various formats and levels on online platforms, and possibly with the further translation of all education online. Full gamification and learning in the virtual space is suitable for a few highly motivated individuals who are able to independently study the material according to their personal trajectory, where all learning is done with the help of AI-tutors, and the process is supported by curators — they are responsible for the development of soft skills [8]. Perhaps, quite soon, the border between the teacher and the neural network, its capabilities, resources and the potential of application in teaching activities will really blur. Eventually, this could lead to the destruction of traditional live education and the teaching profession in favour of "digital platforms" for the majority of learners.

Summarizing everything that has been said, we can present several very important theses regarding the digital revolution taking place in the educational process: the rapid introduction of "hybrid" forms of education is not a partial replacement of live interaction with digital analogues, but the risks of eliminating the very spirit of education, where the teacher was not only a source of knowledge, but contributed to the formation of the world of values and meanings, creating a certain emotional background [10; 11]. Artificial intelligence, even at a very high level of perfection, cannot replace the living notes of the human voice, the spark in the eye that generates interest and the desire to learn, the wisdom that is born in real-time communication.

Learning, deprived of all this, turns into a mechanical process, where the individual is the user, and knowledge is perceived as a product to be consumed. The role of the teacher in the educational process dissolves in the digital virtual world, where the main thing is not a living person, but an artificially created technology that hides many risks of a psychological nature for all participants of the educational reality.

The teacher, feeling how his professional identity dissolves, begins to lose faith in himself, in his mission, in the meaning of his activity in general, based on the loss of relevance and productivity of many types of work. They are all dependent on a system that no longer values their experience, their knowledge, their humanity [3]. There is a process of gradual loss of profession and vocation. Students begin to perceive learning as a set of instructions to be followed in order to get a result, rather than as a path to knowledge, to understanding themselves and the world. Education, which should be a process of personality formation, turns into a soulless mechanism where there is no room for inspiration, mistakes, or search. In this case, we can talk about the end of an era where education was not just a mechanical process of information transfer, but a process of forming a person and his worldview.

The machine provides only the requested information, algorithms, compares it with the given result. In such a machine world, education loses its essence, turning into a mechanical process, where the main thing is not a living person with his feelings, desires and abilities, but the achievement of the result programmed in the request for the algorithm [9]. Modern educational programs, in particular, foreign language courses, are built taking into account the ability to support, instill confidence, and when necessary, encourage the student. Although the student's personal expressions are lost in the process of such learning, they cease to be a personality and turn from a subject into an object subject to optimization.

Replacing the teacher with AI can turn into an existential threat, not only for teachers and students, but also for all humanity in the future [6]. If today we allow technology to completely replace human interaction, to deprive education of the soul, meaning and humanity, then perhaps soon there will be a devastation of the person himself - as an individual capable of feeling, creating, thinking and simply existing. A variety of digital platforms and artificial intelligence, offering instant answers to questions, quickly completing tasks, create the illusion that knowledge is a product that can be obtained by ordering on the Internet or buying off the shelf in a store, and not something that is needed to extract and understand.

At the same time, AI, or rather those who set AI tasks to programmers, becomes the master of all meanings, begins to determine what is important and what is not, what is worth studying and what can be ignored [5], dictating which information is worth attention and which knowledge is needed and which is not needed.

Students get used to completely rely on the machine, being sure that the machine always knows better, begin to lose the ability to think independently, to doubt, to search. The ability to think critically is gradually lost, students gradually stop asking questions, they lose the ability to see beyond ready-made answers, becoming prisoners of a system where thinking is replaced by simply following instructions. The student strictly follows his personal educational trajectory, which is formed by the neural network [4; 1].

Thus, education turns into a process that limits the soul and mind, there is no place for intuition, creativity, improvisation, and a person becomes a hostage of a digital world in which there is no human, if we allow the technological program (AI) to determine the content of education for everyone and become master of meanings [2]. In such an education system, it is unlikely that creator-personalities will emerge; instead, the production of consumers, users, and the very service people envisioned by modern globalists will be put on the conveyor belt. The future will depend on the current trajectory of AI development and implementation in education to ensure that, as a result of learning and acquired knowledge, a person remains human.

References:

1. Attali, Y., & Burstein, J. (2006). Automated Essay Scoring With e-rater® V.2. *The Journal of Technology, Learning and Assessment*, 4(3).
2. Bailin, A., & Levin, L. (1989). Introduction: Intelligent Computer-Assisted Language Instruction. *Computers and the Humanities*, 23(4-5), 265-272.
3. Beilin, M.V., Soyina, I.Yu., & Zheltoborodov, O.M. (2024). Priorities of the Quality of Education in The Modern Labour Market. In *Higher technical education of the 21st century: challenges, problems, prospects: collective monograph / In general ed. V.V. Yefremenko, L.K. Fox Kramatorsk-Ivano-Frankivsk: DonNABA, Issue 3, 91-103.*

4. Chen, N. F., Wee, D., Tong, R., Ma, B., & Li, H. (2016). Large-scale characterization of non-native Mandarin Chinese spoken by speakers of European origin: Analysis on i CALL. *Speech Communication*, 84, 46-56.
5. Gamper, J., & Knapp, J. (2002). A Review of Intelligent CALL Systems. *Computer Assisted Language Learning*, 15(4), 329-342.
6. Heift, T. (2007). *Errors and Intelligence in Computer-Assisted Language Learning: Parsers and Pedagogues*. Routledge.
7. Ji, H., Han, I., & Park, S. (2024). Teaching foreign language with conversational AI: Teacher-student-AI interaction. *Language Learning & Technology*, 28(1), 91-109.
8. Kim, R. (2024). Effects of learner uptake following automatic corrective recast from artificial intelligence chatbots on the learning of English caused-motion construction. *Language Learning & Technology*, 28(1), 109-130.
9. Shao, S., Alharir, S., Hariri, S., Satam, P., Shiri, S., & Mbarki, A. (2022). AI-based Arabic Language and Speech Tutor. arXiv preprint arXiv:2210.12346. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2210.12346>
10. Woo, J. H., & Choi, H. (2021). Systematic Review for AI-based Language Learning Tools. arXiv preprint arXiv:2111.04455.
11. Zhou, W. (2023). Chat GPT Integrated with Voice Assistant as Learning Oral Chat-based Constructive Communication to Improve Communicative Competence for EFL Learners. arXiv preprint arXiv:2311.00718.

Галіцин В. Є.
halitsyn.volodymyr@kneu.edu.ua
здобувач PhD 1 року денної форми навчання за спеціальністю 051
кафедри системного аналізу та кібербезпеки
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ВАРІАТИВНЕ НАВЧАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МЕЖАХ ДИСЦИПЛІНИ «ІНФОРМАТИКА»

У сучасному суспільстві досить широко поширюються технології штучного інтелекту і повсюдно впроваджуються інтелектуальні системи. Для

ефективної взаємодії з інтелектуальними системами кожна людина повинна володіти базовими знаннями про штучний інтелект і відповідними вміннями. У сучасних умовах необхідно готувати професіоналів, які забезпечують розроблення і функціонування систем штучного інтелекту.

Варіативне навчання систем штучного інтелекту, що передбачатиме різні варіанти методичної системи навчання інформатики, має припускати виокремлення різних рівнів навчання - базового та поглибленого - з погляду цільової спрямованості та змістовного наповнення навчання з урахуванням внутрішньо-предметних та міжпредметних зв'язків інформатики, а також організацію процесу навчання інформатики для реалізації різних варіантів освітніх траєкторій залежно від потреб суб'єктів освіти, а також організацію процесу навчання інформатики для реалізації різних варіантів освітніх траєкторій

Цілі навчання системам штучного інтелекту в курсі інформатики:

- формування уявлень про системно-інформаційну картину світу;
- формування універсальних дій, узагальнених способів діяльності;
- формування загальнокультурних вмінь роботи з інформацією, інформаційної культури.

Виокремлені деякі освітні результати опанування курсу інформатики та принципи варіативного навчання систем штучного інтелекту, описано умови їх реалізації:

1) «варіативність» - диференціація змісту навчання, насиченого внутрішньо- і міжпредметними зв'язками інформатики, що має особистісну значущість для здобувачів, а також навчально-методичне забезпечення різних варіантів організації процесу навчання залежно від потреб суб'єктів освітнього процесу;

2) «різномірність» - диференціація змісту навчання систем штучного інтелекту за різними рівнями глибини та складності, а також визначення вимог до освітніх результатів здобувачів для підтримання процесу навчання на високому інтелектуальному рівні, створення зони найближчого розвитку

здобувачів;

3) «інтеграція» - цілісність і системність педагогічного процесу за рахунок забезпечення оптимального взаємозв'язку між компонентами методичної системи навчання інформатики в контексті навчання систем штучного інтелекту;

4) «навчання за допомогою оволодіння теоретичними знаннями» - структурованість, логічність побудови, послідовність і системність навчального матеріалу із систем штучного інтелекту;

5) «від абстрактного до конкретного» - підтримка варіативного навчання систем штучного інтелекту з позиції формалізації навчального матеріалу, а потім перехід до його інтерпретації, конкретизації та розкриття на конкретних і різноманітних прикладах;

6) «взаємозв'язок знань і дій» - організація активної самостійної діяльності здобувачів, результатом якої стане відкриття ними знань із галузі штучного інтелекту з опорою на вивчене раніше та особистий досвід;

7) «розмаїття в діяльності» - комбінація форм діяльності здобувачів та їхньої взаємодії не тільки одного з одним, а й із різноманітними джерелами інформації та інтелектуальними системами;

8) «розвиток самостійності» - здійснення варіативного навчання системам штучного інтелекту у спільній діяльності здобувачів - у колективі та у співпраці з викладачем, ґрунтуючи таку взаємодію на взаєморозумінні та усвідомленні відповідальності;

9) «формування особистісного знання» - наповнення системи навчально-пізнавальних завдань з урахуванням інтересів здобувачів та їхнього життєвого досвіду.

На сьогодні дисципліна «Інформатика» виконує системоутворювальну функцію, укладаючи в собі значну фундаментальну складову, теоретичний і прикладний потенціал, що дають змогу закласти в здобувачів основу системно-інформаційної картини світу, створити умови для оволодіння узагальненими способами інформаційної діяльності, а також загальнокультурними вміннями

роботи з інформацією та інформаційною культурою. В умовах інтеграції систем штучного інтелекту як об'єкта вивчення у зміст дисципліни «Інформатика» опанування здобувачами теоретичних і практичних аспектів із галузі штучного інтелекту зробить свій істотний внесок у досягнення цих глобальних цілей.

Використана література:

1. Синиця А. Сучасна аналітична філософія: від прагматики мови до концептуалізації свідомості / Синиця А. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 448 с.
2. Левкулич В. Справедливість як соціокультурний феномен: [монографія]/. Левкулич В. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 480 с.
3. Добровольська О. В. Філософський аналіз еволюції штучного інтелекту / О. В. Добровольська, В. І. Штанько // Studies in history and philosophy of science and technology. 2019. Vol. 28, № 1. С. 10-19. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/studhphst_2019_28_1_4.
4. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/science/human-intelligence-psychology>.
5. Schuller D., Schuller B. The age of artificial emotional intelligence. Computer. 2018. Vol. 51. № 9. P. 38–46.

Ібрагімов Е. Р.

emilibrahimov98@gmail.com

здобувач PhD 1 року денної форми навчання за спеціальністю 072
«Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ФІЛОСОФІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЧИ ЗДАТНІ АЛГОРИТМИ ТВОРИТИ НАУКУ?

Штучний інтелект дедалі частіше стає об'єктом філософських дискусій, зокрема у контексті його здатності до створення нових знань. Це явище викликає питання про те, чи може алгоритмічна система досягти рівня наукової творчості, подібної до людської. Сучасні досягнення у сфері штучного інтелекту вражають,

проте важливо враховувати як його можливості, так і обмеження, розглядаючи його роль у сучасній науці, потенціал у майбутньому, філософські виклики та етичні аспекти.

Штучний інтелект – це сукупність програм, що втілені у алгоритмах машин, спрямованих на реалізацію тих чи інших завдань, які ставить перед ними суспільство [1, с.105]. Його застосування дозволяє вирішувати складні обчислювальні задачі, аналізувати великі обсяги даних і навіть створювати умови проєктування експериментів, що в реальному житті є неможливими чи недоступними [1, с.107]. Сьогодні штучний інтелект вже масово увійшов у повсякденне життя людини, виступаючи революційно корисним асистентом. У сфері науки він оптимізує завдання і сприяє створенню й реалізації ідей, які раніше здавалися неможливими, хоча поки що залишається лише доповненням до традиційної освітньої та наукової діяльності [2, с.131].

Майбутнє штучного інтелекту у науці виглядає багатообіцяючим. Потужність сучасних алгоритмів і швидкість їх розвитку дозволяють припускати, що вони будуть відігравати дедалі більшу роль у наукових дослідженнях. Штучний інтелект здатен моделювати складні процеси, передбачати результати експериментів і генерувати ідеї на основі аналізу великих масивів даних [3, с.208]. Це може стати основою для нових проривів у науці, особливо у галузях, де необхідна обробка величезних обсягів інформації чи створення симуляцій, які неможливо реалізувати у фізичному світі. Завдяки цим можливостям потенціал штучного інтелекту у науці значно зростатиме.

Однак не менш важливо враховувати обмеження, що властиві штучному інтелекту та які стають очевидними під час аналізу характеру наукової творчості. Як і у комп'ютера, поведінка людей регулюється правилами, але нам властива адаптивність, резильєнтність, нешаблонність, уміння вирішувати нестандартні ситуації. Натомість будь-яка дія машини – це, по суті, виконання команди, а не продукування чогось нового [4, с.130]. Саме ця неспроможність виходити за рамки заданих алгоритмів обмежує роль штучного інтелекту у створенні принципово нових теорій. Наукова творчість – це не лише комбінація відомих

фактів, а й здатність формувати інтуїтивні припущення, виходити за межі наявного знання, створювати нові парадигми, що залишається виключно людською компетенцією. У цьому сенсі навіть найпотужніший алгоритм є інструментом, який залежить від того, як його запрограмує людина, і від обмежень, заданих людською логікою.

Етичні аспекти використання штучного інтелекту у науці становлять ще одну важливу площину дискусій. Машина, яка не має свідомості, не може бути відповідальною за свої дії. Це викликає запитання про те, чи етично приписувати відкриття, зроблені за допомогою штучного інтелекту, людині, яка його створила, або ж машині як інструменту. Крім того, важливо враховувати ризики, пов'язані з потенційною автономністю систем, які можуть ухвалювати рішення без втручання людини. Етичні дилеми також включають питання про те, як забезпечити справедливий доступ до технологій штучного інтелекту в наукових дослідженнях, щоб уникнути дисбалансу між розвиненими та країнами, що розвиваються.

Крім того, існує необхідність розробки міжнародних стандартів, які регулюватимуть використання штучного інтелекту у науці, особливо у таких сферах, як біоетика, де автономні алгоритми можуть мати безпосередній вплив на здоров'я і життя людей. Наука, що створюється за допомогою штучного інтелекту, повинна залишатися прозорою, а результати таких досліджень – ретельно перевірятися. Це допоможе уникнути не лише етичних, а й практичних проблем, пов'язаних із помилковими результатами або маніпуляціями даними.

Підсумовуючи, штучний інтелект вже відіграє важливу роль у науці, але поки що він виступає скоріше інструментом, аніж творцем. У майбутньому його значення буде зростати, але лише у співпраці з людським розумом. Хоча штучний інтелект має значний потенціал, він не здатен замінити інтуїтивну і творчу природу людського мислення. Наука залишається сферою, де саме людина формує нові сенси, керуючись не лише алгоритмами, а й власним інтелектом та уявою.

Використана література:

1. Поліщук О., Поліщук О., Дудченко В. Філософія штучного інтелекту в освітньому процесі. *Humanities studies : Collection of Scientific Papers*. 2022. № 13 (90). С. 103-109.
2. Мельник Ю., Тодорова С., Шевченко Г. Філософія штучного інтелекту у вищій освіті. *Humanities studies : Collection of Scientific Papers*. 2024. № 19. С. 126-134.
3. Панухник О. В. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти: відповідальні межі вмісту ШІ. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 4. С. 202-211.
4. Грицевич Ю. В. Філософія штучного інтелекту: Алан Тюрінг. *Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище: збірник есе програми підвищення кваліфікації*. 18 вересня – 18 жовтня 2023 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 126-130.

Кулик В. Г.

vitalinakulik5@gmail.com

викладач правових дисциплін

ВСП «РФК КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

м. Ромни, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ДОДАТКІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний світ стрімко цифровізується, і штучний інтелект (ШІ) стає невід'ємною частиною нашого життя. Освіта не є винятком. Додатки ШІ проникають в освітній процес, пропонуючи нові можливості та водночас ставлячи перед нами серйозні виклики.

Розглянувши загальну характеристику штучного інтелекту, можна визначити, що це область, яка вирізняється великим потенціалом у сфері освіти. Використання штучного інтелекту в сучасній освіті може значно поліпшити навчальний процес та забезпечити індивідуалізований підхід до кожного здобувача освіти. Додатки штучного інтелекту можуть допомогти створити

ефективніші навчальні програми та інтерактивні методи навчання, що відповідають потребам сучасної освіти.

Аналізуючи наявні застосунки III в освіті, можна визначити широкий спектр інструментів і програм, які можуть значно покращити навчальний процес і систему оцінювання. Наприклад, «SMART Learning Suite» сприяє створенню інтерактивних уроків із використанням цифрових дошок і різноманітних завдань [5]. «DreamBox Learning» Зосереджується на персоналізованому вивченні математики, адаптуючи програму під кожного здобувача освіти. «Edmodo» функціонує як освітня соціальна мережа, що забезпечує ефективну взаємодію між викладачами, здобувачами освіти та батьками. А «Knewton» [4] використовує адаптивні технології, пропонуючи персоналізовані рекомендації щодо навчальних матеріалів.

Quizgecko – це онлайн-інструмент для створення вікторин та тестів. Він дозволяє користувачам швидко і легко створювати інтерактивні вікторини для різних цілей, таких як навчання, розваги або оцінювання знань.

Основні можливості Quizgecko: створення вікторин різних типів; можливість імпортувати навчальні матеріали з різних форматів, таких як PDF-файли, файли Quizlet, презентації PowerPoint та навіть фотографії рукописних нотаток; налаштування зовнішнього вигляду вікторин; готові вікторини можна публікувати онлайн і ділитися ними з іншими користувачами. Загалом, Quizgecko є зручним і потужним інструментом для створення інтерактивних вікторин і тестів.

Ці приклади свідчать про широкий спектр можливостей додатків штучного інтелекту для покращення освітнього процесу.

Додатки штучного інтелекту можуть також включати системи персоналізованої підтримки для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, забезпечуючи індивідуальну допомогу у навчанні. Наприклад, інтерактивні освітні платформи дозволяють створювати захопливі уроки, використовуючи ігрові елементи та візуальну взаємодію. Це сприяє активному

залученню здобувачів освіти до освітнього процесу та збагачує їхній освітній досвід.

Водночас використання ШІ супроводжується певними викликами [2], серед яких:

- 1) етичні та правові питання – необхідність дотримання норм конфіденційності, захисту персональних даних та авторських прав;
- 2) залежність від технологій – використання ШІ може спричинити зниження критичного мислення та самостійності здобувачів освіти;
- 3) необхідність кваліфікованих фахівців – інтеграція ШІ в освіту потребує підготовки педагогів для роботи з новими технологіями;
- 4) обмеженість функціоналу деяких додатків – не всі системи можуть адаптуватися до специфічних освітніх потреб та предметів;
- 5) доступність технологій – фінансові та технічні ресурси можуть бути обмеженими для окремих навчальних закладів.

У ході нашого дослідження ми визначили переваги впровадження штучного інтелекту в освіті. Зокрема, він здатний значно підвищити ефективність освітнього процесу, а також сприяти розвитку критичного мислення та творчих навичок здобувачів освіти.

Крім того, впровадження штучного інтелекту в освітній процес сприяє розробці спеціалізованих навчальних курсів і програм, заснованих на сучасних технологіях. Наприклад, освітні програми для здобувачів освіти, спрямовані на освоєння навичок програмування, можуть бути використані ігрові методики та алгоритми штучного інтелекту для навчання основам програмування.

Приклади застосування штучного інтелекту демонструють його значний потенціал у підвищенні якості освіти та розробці персоналізованих навчальних програм. Від інтерактивних завдань до автоматизованих систем оцінювання – ШІ відкриває нові можливості для створення ефективного й захопливого освітнього процесу для здобувачів освіти різного віку.

Розглядаючи роль штучного інтелекту у підтримці викладачів, вчителів та їхньому професійному розвитку, ми аналізували різні технології, що сприяють

підвищенню ефективності викладання. Зокрема, адаптивні навчальні системи оцінюють потреби та рівень знань кожного здобувача освіти, дозволяючи педагогам розробляти індивідуальні навчальні плани.

Враховуючи ці виклики та перспективи, ефективне впровадження додатків ШІ в освіту потребує комплексного підходу, який поєднує технологічний розвиток, педагогічні інновації та етичні принципи.

Використана література:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 25. 02. 2025).
2. Гончарова І. П. Використання штучного інтелекту в професійній діяльності педагога: можливості та виклики в умовах цифрового освітнього середовища. URL: <https://surl.li/acyhkt>
3. Штучний інтелект. Як він вплине на освіту. URL: <https://nus.org.ua/articles/shtuchnyj-intelekt-yak-vin-vplyne-na-osvitu/>
4. «Read&Write» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.texthelp.com/products/read-and-write-education/>
5. «Knewton» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.wiley.com/en-us/education/alta>
6. SMART Learning [Електронний ресурс]. URL: <https://www.smartboard.com.ua/catalog/15/234/>
7. Khan Academy [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.khanacademy.org>.

Кучера Т. М.

kuchera_tk@ukr.net

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Штучний інтелект (ШІ) є однією з найважливіших технологій сучасності, яка активно впливає на всі сфери життя людини. Від автоматизації виробництва до персональних асистентів та медичних досліджень – ШІ відкриває нові можливості та трансформує способи виконання завдань. Його стрімкий розвиток викликає численні дискусії щодо можливостей, етичних аспектів та загроз, які він може становити.

Штучний інтелект — дуже молода галузь досліджень, її історичний шлях схожий на синусоїду, де кожен «зліт» ініціювався певною новою ідеєю. Сьогодні її розвиток перебуває на підйомі та спирається на застосування вже досягнутих результатів в інших областях науки, промисловості, бізнесі та навіть у повсякденному житті.

Історія розвитку штучного інтелекту (ШІ, англ. Artificial Intelligence, AI) бере початок із давніх часів, коли з'явилися міфи, легенди та оповідання про створення штучних істот, наділених розумом або свідомістю. Основи сучасного ШІ заклали філософи, які прагнули пояснити процес мислення як механічне маніпулювання символами. Ці ідеї досягли свого піку в 1940-х роках з винаходом програмованого цифрового комп'ютера — машини, що працювала на основі абстрактних математичних обчислень. Цей прорив надихнув групу вчених серйозно замислитися над можливістю створення електронного мозку.

Одним із піонерів у цій галузі став Алан Тюрінг, який проводив дослідження в рамках концепції машинного інтелекту (англ. Machine Intelligence). Як наукова дисципліна, штучний інтелект сформувався на семінарі, що проходив у Дартмутському коледжі в США влітку 1956 року. Учасники цього семінару стали лідерами досліджень у галузі ШІ на наступні десятиліття. Вони

передбачали, що розробка інтелектуальної машини, здатної конкурувати з людським розумом, буде здійснена в межах одного покоління, що сприяло значним інвестиціям у цю сферу.

Штучний інтелект – це галузь комп’ютерних наук, яка займається розробкою алгоритмів і моделей, що імітують людське мислення та здатність до навчання. Основними напрямками ШІ є:

- Машинне навчання (ML) – алгоритми, що дозволяють системам навчатися на основі даних і покращувати свою продуктивність без явного програмування.

- Глибоке навчання (DL) – підрозділ машинного навчання, що використовує нейронні мережі для розпізнавання образів, мови та складних структур у великих обсягах даних.

- Обробка природної мови (NLP) – методи, що допомагають комп’ютерам розуміти, аналізувати та генерувати людську мову (наприклад, чат-боти, перекладачі, голосові асистенти).

- Комп’ютерний зір – технології, які дають можливість системам аналізувати та розпізнавати зображення та відео (наприклад, розпізнавання облич, автономні автомобілі).

ШІ знаходить застосування у багатьох сферах, змінюючи спосіб виконання завдань та підвищуючи ефективність різних галузей.

Охорона здоров’я:

- Діагностика захворювань: системи на основі ШІ, такі як IBM Watson Health, аналізують медичні зображення та допомагають лікарям у виявленні раку та інших захворювань на ранніх стадіях.

- Персоналізована медицина: ШІ аналізує генетичні дані пацієнтів для підбору оптимального лікування.

- Роботизована хірургія: роботи-хірурги, такі як Da Vinci, виконують точні хірургічні операції з мінімальним втручанням.

Автомобільна промисловість:

- Автономні автомобілі: Tesla, Waymo та інші компанії активно розробляють безпілотні автомобілі, які використовують ШІ для навігації та безпечного руху.

- Системи допомоги водієві: розпізнавання дорожніх знаків, автоматичне екстрене гальмування, адаптивний круїз-контроль.

- Оптимізація маршрутів, прогнозування транспортного потоку.

Фінансовий сектор:

- Антифрод-системи: блокування шахрайських транзакцій за допомогою ШІ (наприклад, алгоритми Mastercard та Visa).

- Автоматизовані торгові системи: роботизовані трейдери, що аналізують ринок та виконують фінансові операції за лічені секунди.

- Кредитний скоринг: аналіз кредитоспроможності клієнтів банками на основі великих масивів даних.

Освіта:

- Персоналізоване навчання: адаптивні платформи, такі як Coursera та Khan Academy, використовують ШІ для підлаштування навчальних матеріалів під потреби студентів.

- Автоматичне оцінювання робіт: ШІ-системи аналізують тексти студентів і перевіряють їх на плагіат.

- Віртуальні репетитори та інтерактивні навчальні системи.

Роздрібна торгівля та маркетинг:

- Рекомендаційні системи: Amazon, Netflix, Spotify використовують ШІ для персоналізованих рекомендацій товарів та контенту.

- Автоматизація обслуговування клієнтів: чат-боти та голосові помічники (наприклад, Google Assistant, Siri) відповідають на запити користувачів.

Розваги та медіа:

- Генерація контенту (текст, зображення, музика).

- Персоналізовані рекомендації фільмів, музики та літератури.

- Розвиток віртуальної та доповненої реальності.

ШІ продовжує стрімко розвиватися, і найближчі десятиліття можуть принести значні зміни у багатьох галузях.

Розвиток генеративного ШІ: моделі, подібні до GPT-4 та DALL-E, зможуть створювати ще більш складний контент – від текстів до відео та 3D-моделей.

Удосконалення робототехніки: впровадження ШІ в робототехніку дозволить створювати більш автономних і багатофункціональних роботів для промисловості та повсякденного життя.

Розвиток етичних стандартів: зростає необхідність створення нормативної бази для регулювання ШІ, що включає питання приватності, безпеки та відповідальності.

Інтеграція квантових обчислень: поєднання ШІ та квантових комп'ютерів може призвести до революції в обробці великих даних.

Медичні прориви: ШІ сприятиме розробці нових методів лікування, включаючи прискорене відкриття ліків та розшифрування складних генетичних механізмів.

Штучний інтелект є однією з найперспективніших технологій нашого часу, яка вже сьогодні змінює світ. Від медицини до фінансів і транспорту – його можливості є безмежними. Проте, разом із розвитком ШІ, постають важливі виклики, пов'язані з етикою, регулюванням та впливом на ринок праці. Подальший розвиток цієї сфери залежить від балансу між технологічним прогресом та соціальною відповідальністю. ШІ має потенціал стати не просто інструментом, а справжнім партнером у розвитку суспільства та науки.

Розвиток ШІ в Україні також набирає обертів. На початку 2020 року Міністерство цифрової трансформації створило експертний комітет з питань розвитку штучного інтелекту. У його склад увійшли представники бізнесу, українських і закордонних ІТ-компаній, а також спеціалісти у сфері охорони здоров'я та медицини. Міністерство наголошує, що використання ШІ може сприяти зміцненню національної безпеки, розвитку освіти та покращенню економічних показників країни.

Таким чином, штучний інтелект є однією з ключових технологій XXI століття, яка продовжує стрімко розвиватися та змінювати всі сфери життя. З огляду на темпи його вдосконалення, можна очікувати, що в майбутньому ШІ відіграватиме ще більшу роль у суспільстві, відкриваючи нові можливості та виклики для людства.

Ласкова-Ярмоленко А. О.

laskovaan@gmail.com

наукова співробітниця відділу підтримки обдарованості

Інституту обдарованої дитини НАПН України

м. Київ, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2530-5586>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ STEM-ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ, РІШЕННЯ

Анотація.

У статті розглянуто результати Всеукраїнського дослідження щодо використання штучного інтелекту в шкільній освіті та проаналізовано його вплив на підвищення ефективності викладання й адаптацію до умов воєнного стану. Окреслено роль штучного інтелекту в розвитку STEM-освіти як інструменту підготовки учнів до викликів майбутнього. Наголошено на важливості підготовки педагогів, етичних аспектах використання штучного інтелекту та необхідності залучення держави й бізнесу до інноваційного розвитку освіти. ШІ розглядається не лише як технологія, а як стратегічний інструмент забезпечення якісної освіти в умовах кризи.

Ключові слова: *штучний інтелект; шкільна освіта; STEM-освіта; воєнний стан; адаптивне навчання; освітні технології; інновації в освіті.*

Сучасне суспільство стрімко рухається до цифровізації, і штучний інтелект відіграє ключову роль у трансформації освітнього процесу. З кожним днем людство стає дедалі більш залежним від інформаційних технологій. Нині важко уявити майбутнє без використання технологій штучного інтелекту в найрізноматніших сферах: бізнес-стратегії, створення контенту, аналітика,

логістика, освіта, маркетинг, дизайн тощо. Можна по-різному ставитися до цього явища – воно може викликати захоплення чи занепокоєння – однак точно можна сказати, що штучного інтелекту в освіті не можна ігнорувати.

В Україні було проведено Всеукраїнське дослідження використання ШІ у шкільній освіті (опитування), ознайомитися з результатами якого можна на сайті Міністерства освіти і науки України. Абсолютна більшість респондентів, з-поміж яких були і вчителі, і учні, зазначила, що їм відомо про існування сервісів штучного інтелекту. Понад 68 % опитаних вчителів користувалися хоча б одним з наведених в опитуванні сервісів штучного інтелекту [1].

Використання штучного інтелекту може значно полегшити роботу вчителя і покращити навчальний процес у школах. Сервіси штучного інтелекту здатні підвищувати ефективність праці педагога, робити навчальний процес цікавішим і захопливішим. У рамках проведеного опитування вчителі зазначали, що це оптимізує та економить їхній час. Вони дають змогу розробляти адаптивні курси, що підлаштовуються під рівень знань і темп навчання кожного учня.

Розглядаючи питання використання засобів штучного інтелекту в освіті крізь призму воєнного часу, дослідники О. Топузов і С. Алексєєва зауважують, що сучасні українські учні потребують, щоб освітній процес у закладах загальної середньої освіти був адаптований до обставин війни і задовольняв сучасні потреби учнів. У певному контексті застосування технологій штучного інтелекту, які б сприяли мінімізації освітніх втрат учнів як центральних суб'єктів здобуття освіти, є потребою сьогодення [2].

Так, на думку О. Гриценчук, для здобувачів освіти використання систем штучного інтелекту може сприяти урізноманітненню освітньої взаємодії, заохоченню до навчання, створенню адаптивних навчальних матеріалів, використанню метакогнітивних підказок, забезпечувати збагачене цифрове освітнє середовище та покращувати результати навчання [3].

Успішна інтеграція ШІ в освітній процес допоможе Україні не лише забезпечити якісне навчання під час війни, а й підготувати молоде покоління до викликів майбутнього, сприяючи відновленню та розвитку держави. У цьому

контексті варто згадати про такий перспективний напрям, як STEM-освіта. Інтеграцію штучного інтелекту в STEM-освіту можна розглядати як важливий крок до модернізації української освіти та підготовки нового покоління фахівців. У воєнний час це не просто тренд, а життєва необхідність, яка допомагає зберігати якість навчання та створювати нові можливості для сьогодишніх учнів і майбутніх фахівців.

Відповідно до сучасних освітніх тенденцій, STEM-освіта не лише допомагає у формуванні технічних навичок, а й розвиває креативність, критичне мислення та вміння працювати в команді. STEM-освіта має вирішальне значення для підготовки майбутніх фахівців у сферах науки, техніки та інженерії, що критично важливо для відновлення економіки України після війни.

STEM-освіта набула значного розвитку в Україні, проте війна призвела до руйнування значної кількості лабораторій і шкіл, втрати матеріально-технічної бази для практичних занять, нестачі кваліфікованих педагогів, особливо у віддалених регіонах, вимушеного переходу до дистанційної або змішаної форм навчання. У цих умовах використання штучного інтелекту та інших цифрових технологій може допомогти компенсувати втрачені можливості та навіть створити більш ефективну систему освіти.

З огляду на зростаючу популярність STEM-дисциплін, українські школи починають впроваджувати ШІ у навчальні програми. Серед успішних ініціатив можна згадати:

- дистанційні курси з програмування та робототехніки, які інтегрують алгоритми ШІ для автоматичного перевіряння коду та пропонують варіанти оптимізації;

- проєкт «Штучний інтелект у школі», що реалізується в межах співпраці Міністерства освіти і науки України з ІТ-компаніями (в умовах війни важливо залучати бізнес до підтримки STEM-освіти в Україні);

- впровадження адаптивних навчальних платформ, які аналізують успішність учня та рекомендують персоналізовані навчальні завдання [4].

Необхідно також звернути увагу на розроблення і поширення навчальних програм для педагогів щодо використання штучного інтелекту. Одним із важливих аспектів інтеграції штучного інтелекту в освіту є навчання педагогів. У багатьох країнах вже існують спеціальні курси для вчителів щодо використання штучного інтелекту в навчанні. В Україні також запроваджуються освітні ініціативи, зокрема курс «Штучний інтелект в освіті», який знайомить вчителів із можливостями використання AI-інструментів у навчальному процесі [5]. Головними завданнями курсу визначено такі: засвоєння базових відомостей про штучний інтелект його можливості, особливості, зону застосування та обмеження; підготовка вчителів до самостійного використання сервісів штучного інтелекту, зокрема для підготовки навчальних матеріалів, здійснення викладацької діяльності та взаємодії з студентами [5].

Також необхідно налагодити механізм впровадження адаптивних навчальних платформ у школах і дотримання етичних норм під час використання алгоритмів ШІ. Окрім того, залучення держави, наукової спільноти та IT-сектору до розвитку інновацій в освіті дозволить Україні адаптуватися до світових тенденцій та забезпечити якісне навчання для майбутніх поколінь [2; 6].

Насамкінець варто зазначити, що в сучасних умовах війни та цифрової трансформації освіти штучний інтелект стає не просто інноваційним інструментом, а стратегічною потребою. Його застосування допоможе адаптувати освіту до індивідуальних потреб, підвищити ефективність викладання, оптимізувати час педагога та зменшити освітні втрати. Особливо перспективною є інтеграція штучного інтелекту в STEM-освіту, що сприяє підготовці майбутніх фахівців для відбудови України [1; 4; 7].

Використана література:

1. Всеукраїнське дослідження використання ШІ у шкільній освіті [Електронний ресурс] // МОН України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2023/12/20/Vseukrainske.doslidzhennya.vykorystannya.20.12.2023.pdf>.

2. *Топузов О., Алексеєва С.* Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану / О. Топузов, С. Алексеєва // Український Педагогічний журнал. – 2024. – № 1. – С. 5–11. DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11>
3. *Hrytsenchuk O.* The Use of Artificial Intelligence in Education: Trends and Prospects in Ukraine and Abroad / O. Hrytsenchuk // UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century. – 2024. – № 2 (10). – С. 152–161. DOI [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(10\).2024.0012](https://doi.org/10.35387/ucj.2(10).2024.0012)
4. *Баловсяк Н.* ШІ та виклики в освіті: як поєднати інноваційну технологію з консервативною традицією [Електронний ресурс] / Н. Баловсяк // КУНШТ. – Режим доступу: <https://kunsht.com.ua/articles/shi-ta-vyklyky-v-osviti-iaak-poyednaty-innovatsiynu-tekhnohiiu-z-konservatyvnoi-tradytsiyeiu?>
5. Курс підвищення кваліфікації для освітян «Штучний Інтелект в освіті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eduhub.in.ua/courses/kurs-pidvishchennya-kvalifikaciji-dlya-osvityan-shtuchniy-intelekt-v-osviti>
6. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін [Електронний ресурс]: III Міжнародна науково-практична конференція. – Режим доступу: https://www.sfa.org.ua/index.php/ua/home-ua/news/2247-1415marchua?utm_source=chatgpt.com
7. *Коновальчук Н.* Перспективи застосування інструментів на основі штучного інтелекту у викладанні української мови як іноземної / Н. Коновальчук // Український Педагогічний журнал. – 2024. – № 3. – С. 160–166. DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-160-166>

Науменко О. М.

naumenko.olya@gmail.com

кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри політичних технологій
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ

Новітні перспективи застосування алгоритмів AI надають змогу щогодини обробляти надвеликі обсяги інформації, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, які не властиві звичайній людині, робити прогнози більш точними, тоді як рішення ефективнішими.

Сьогодні такими основними сферами застосування штучного інтелекту є: місцеве самоврядування, державне управління, національна і громадська безпека (кібербезпека і інформаційна), житлово-комунальне господарство, SMART-інфраструктура, промислове виробництво, бізнес процеси і системи, торгівля, електроенергетика, ринок товарів і послуг (клієнто-орієнтовані алгоритми), трансферне ціноутворення, банківська справа (оцінювання, прогнозування і аналітика; управління ризиками; чат-боти в мобільних банківських додатках), транспорт (розширення засобів круїз-контролю, оптимізація управління автомобільним транспортом, автопілот), логістика (поліпшення продуктивності, зниження простоїв), телекомунікації, медицина (діагностика, ведення документації), наука, освіта, культура, спорт [2, с. 2–3].

Застосування громадянами штучного інтелекту щодо надання адміністративних і державних послуг є вагомими для законного і ефективного застосування урядом. Більша залученість людей сприяє сприйманню штучного інтелекту в процесі прийняття рішень. В демократичній системі публічного управління і при застосуванні політики використання, штучний інтелект виходить поза межі технічних проблем та здійснює вплив на відповідальність держави перед суспільством як користувачем публічної служби і адміністративних послуг.

Системи штучного інтелекту мають здатність навчатися на мультимодальних вхідних даних в реальному часі та певною мірою коригувати свої реакції. В органах державної адміністрації технології на основі ШІ застосовуються як форма алгоритмічної бюрократії, використовуючи методи обробки природної мови (NLP). Зокрема, запровадження чат-ботів для державних адміністрацій спряє відкритості і прозорості. Урядові чат-боти є корисними для простих запитів та стандартних послуг. Віртуальні і розмовні агенти з часом досить стрімко ускладнюються, що потребує додаткового дослідження чат-ботів електронного уряду.

Попри очікування щодо ШІ та його здатності покращити державне управління, інтеграція ШІ в публічне управління має дещо обмежений характер [3, с. 205–206]. На сьогодні ШІ не має виштовхувати людину з безпосереднього процесу прийняття рішень в публічному управлінні і адмініструванні.

Зокрема, політикам, сфері публічного управління та адміністрування, державним службовцям необхідним є розгляд ШІ як інструменту задля покращання процесу прийняття рішень людьми, не як повноцінна заміна прийняття рішень людьми в державному секторі.

При згоді політиків щодо прийнятності використання ШІ громадянами, рекомендується застосовувати підхід «управління людьми» (ПУЛ, НІС, «human-in command»), відповідно до якого люди використовуватимуть результати штучного інтелекту задля прийняття рішень в державному секторі, натомість штучний інтелект застосовується як допомога в прийнятті рішень, в не «як людина в циклі» (ЛВЦ, НІТЛ, «human-in-the-loop»), як підхід, за якого приймає рішення ШІ, люди можуть лише змінювати або впливати на це рішення.

При запровадженні органами державної влади процесу прийняття рішень на основі ШІ, схвалення громадськості матиме важливий аспект його успішного запровадження.

Для сфери публічного управління ШІ забезпечує багато можливостей щодо підвищення ефективності і якості послуг, які надаються громадянам. Штучний інтелект може запровадити в сферу публічного управління багато

переваг, включно з автоматизацією рутинних завдань, поліпшенням взаємодії з громадянами і аналізом великих обсягів даних [3, с. 208–209].

Штучний інтелект є найновішим інструментом публічного адміністрування. Запровадження технологій ШІ для державного сектору має ряд переваг: здійснення автоматизації адміністративних процесів, обробку даних, аналіз політики і запровадження додатків, що надає публічним службовцям підвищення ефективності процесів. Реалізація цього відбувається за розробленням чат-ботів чи віртуальних помічників, що здатні швидко і точно здійснювати надання інформації про послуги, допомогу, відповіді на питання, працюючи 24/7 і при цьому зменшуючи навантаження на штат публічних службовців.

Штучний інтелект спроможний швидко та ефективно аналізувати великі обсяги даних та збільшувати ефективність прийняття рішень на основі об'єктивних фактів, які позначаються на їх якості. Штучний інтелект застосовується для підвищення безпеки і мінімізації ризиків в державному секторі [1, с. 339].

Запровадження штучного інтелекту як інструменту диджиталізації політики в сфері публічного адміністрування сприятиме підвищенню якості послуг та зниженню корупційних ризиків. Застосування штучного інтелекту потребує широкої залученості громадян, як користувачів адміністративних послуг та публічної служби.

Використана література:

1. Бацман Ю.В., Толкуща К.Р., Ковтун М.С. Використання штучного інтелекту в публічному адмініструванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 338–341. DOI:10.32782/2524-0374/2024-4/79 24.03.2025.
2. Карпенко О. В., Карпенко Ю. В. Штучний інтелект як інструмент публічного управління соціально-економічним розвитком: смарт-інфраструктура, цифрові системи бізнес-аналітики та трансфери. *Електронне «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2021. № 10. DOI:10.32702/2307-2156-2021.10.2.

3. Максименцева Н. О., Максименцев М. Г. Виклики застосування штучного інтелекту у сфері публічного управління, врядування та послуг. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 4. С. 204–213. DOI:10.32702/2306.6814.2024.4.204

Плохута Т. М.
t.plohuta@el.sumdu.edu.ua
кандидат педагогічних наук
старший викладач кафедри іноземних мов та лінгводидактики
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ШІ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО УКРАЇНИ

Застосування штучного інтелекту (ШІ) у навчанні англійської мови у закладах вищої освіти (ЗВО) України є актуальною темою через зростаючі потреби в модернізації освітнього процесу та інтеграції інноваційних технологій у навчання. Міжнародна організація ЮНЕСКО активно підтримує розвиток ШІ і вважає, що він сприятиме вирішенню освітніх викликів, упровадженню інноваційних методів навчання та досягненню Цілі сталого розвитку 4 («Якісна освіта») [7]. У 2019 році Рада Європи ухвалила рекомендацію щодо цифрової громадянської освіти, наголошуючи на необхідності критичного підходу до використання ШІ у навчальному процесі, зосереджуючись на правах людини, демократії та верховенстві права [8]. У 2023 році Міністерство освіти і науки України оновило концепцію цифрової трансформації освіти, закликаючи до інтеграції новітніх технологій, зокрема ШІ. У 2024 МОН і Мінцифра розробили проєкт рекомендацій із використання ШІ, зокрема, у навчальному процесі [4].

Проте, на сьогодні, залишається ряд невирішених проблем та викликів застосування ШІ в українських ЗВО:

- а) брак системних досліджень щодо ефективності використання ШІ у викладанні англійської мови;
- б) технологічні обмеження в деяких університетах через недостатнє фінансування та відсутність необхідного програмного забезпечення;

в) необхідність навчання викладачів для ефективного використання ШІ у навчальному процесі [1], [2], [3], [5].

Незважаючи на зазначені вище проблеми, українські заклади вищої освіти, проходять відповідну підготовку та поступово починають імплементувати ШІ у навчальний процес. Так, викладачі Сумського державного університету долучилися до курсу «Від початківця до експерта в ШІ» (Міністерство освіти і науки України та група ІТ-компаній Netpeak Group), який надає практичні інструменти для роботи з ШІ, допомагає розвинути цифрові компетенції, критичне мислення та адаптацію до сучасних технологій. Також освітній заклад отримав доступ до продукту Grammarly for Education для підвищення рівня англійської мови у студентів і викладачів.

Серед основних причин актуальності ШІ у вивченні англійської мови можна виокремити такі:

1. Індивідуалізація навчання: ШІ-системи, такі як адаптивні платформи, допомагають студентам отримувати персоналізовані завдання та зворотний зв'язок у режимі реального часу; вони аналізують рівень знань студента та підлаштовують матеріал відповідно до його прогресу.

2. Покращення мовних та мовленнєвих навичок: інтерактивні чат-боти (наприклад, ChatGPT) і голосові асистенти допомагають студентам практикувати розмовну англійську, вимову та інтонацію без страху помилитися; платформи зі штучним інтелектом забезпечують миттєвий зворотний зв'язок з граматики, лексики та стилістики текстів, що особливо корисно для написання академічних робіт.

3. Автоматизація оцінювання: викладачі можуть використовувати ШІ для перевірки письмових робіт, тестів і завдань, що значно економить час і дозволяє приділити більше уваги інтерактивному навчанню.

4. Доступ до автентичних матеріалів: онлайн-ресурси на базі ШІ надають студентам доступ до інтерактивних вправ, аудіо- та відеоматеріалів, що допомагає зануритися у мовне середовище.

5. Гнучкість у навчанні: завдяки платформам із ШІ студенти можуть навчатися у зручний для них час, що особливо важливо для дистанційного та змішаного навчання [6].

У таблиці 1 представлено ШІ-інструменти для викладання англійської мови, описано можливості та приклади їх використання.

Таблиця 1

Категорія	ШІ-інструменти	Можливості	Приклад використання
1. Персоналізоване навчання	Duolingo	Адаптація до рівня студента, інтерактивні вправи, тренування вимови	Використання для аналізу акценту та корекції вимови
2. Покращення письма	Grammarly	Граматика, стилістика, пунктуація, унікальність тексту	Перевірка есе в , отримання пояснень помилок
3. Розширення словникового запасу	Quizlet	Флешкартки, тестування, пояснення слів у контексті	Створення словникових карток у для активного запам'ятовування
4. Гейміфікація та інтерактивні уроки	Kahoot!	Вікторини, інтерактивні ігри, тестування у форматі гри	Створення вікторини у Kahoot! , студенти відповідають у змагальному форматі
5. Переклад та субтитри	Google Translate, DeepL, YouTube AI Captions	Автоматичний переклад, додавання субтитрів до відео	Студенти дивляться відео на YouTube з англійськими субтитрами

В Україні є потреба у більш ґрунтовних дослідженнях впливу штучного інтелекту на освітній процес, особливо щодо його ефективності у викладанні мов. Аналіз наукових робіт свідчить, що більшість досліджень проводяться за кордоном, а вітчизняні науковці поки лише починають вивчати цей напрям. Використання ШІ в освіті потребує відповідної підготовки педагогів. Питання підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов у сфері цифрових технологій, включаючи ШІ, є одним із ключових викликів для українських ЗВО. Уряд та

науковці наголошують на важливості створення програм навчання для викладачів, які допоможуть їм ефективно інтегрувати ШІ у навчальний процес.

Використана література:

1. Візнюк І. Використання штучного інтелекту в освіті / І. Візнюк, Н. Буглай, Л. Куцак, А. Поліщук, В. Киливник // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2021. Вип. 59. С. 14–22. Режим доступу: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3031>
2. Доценко С. Імплементация штучного інтелекту в наукове середовище закладів вищої освіти України / С. Доценко, Т. Собченко // Новий Колегіум. 2024, № 1 (113). С. 11–16.
3. Коломієць А. Використання штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності: можливості та виклики / А. Коломієць, О. Кушнір // Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 70, 2023. С. 45–57. Режим доступу: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-70-45-57>
4. МОН і Мінцифра розробили проєкт рекомендацій із використання ШІ в школах. Міністерство освіти і науки України, 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/news/mon-i-mintsyfra-rozrobyly-proiekt-rekomendatsii-iz-vykorystannia-shi-v-shkolakh>
5. Певень К. Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти / К. Певень, Н. Хміль, Н. Макогончук, // Перспективи та інновації науки, 11(29), 2023. Режим доступу: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11\(29\)-306-316](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11(29)-306-316)
6. Штучний інтелект в освітніх галузях (мовно-літературна та математична освітні галузі) : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.), другого (магістер.) рівнів вищ. пед. освіти, наук.-пед. працівників закл. вищ. пед. освіти та пед. кадрів закл. заг. серед. освіти / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [уклад.: Т. М. Собченко, С. О. Доценко, А. В. Боярська-Хоменко]. Харків :

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. Ч. 1. 76 с. Режим доступу:

<https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/13588>

7. Artificial intelligence in education. UNESCO, 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unesco.org/en/digital-education/artificial-intelligence>

8. Holmes W. Artificial intelligence and education / W. Holmes, J. Persson, I-A. Chounta, B. Wasson, and V. Dimitrova //A critical view through the lens of human rights, democracy and the rule of law, 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/artificial-intelligence-and-education-a-criticalview-through-the-lens/1680a886bd>

1.6. Філософія та освіта: актуальні проблеми взаємодії. Побудова ідеального університету

Bondar S.

bondar.svitlana@kneu.edu.ua

PhD, Associate Professor

Department of Sociology

KNEU named by Vadym Hetman

Kyiv, Ukraine

A SPECTRE IS HAUNTING UNIVERSITIES – THE SPECTRE OF MARXISM

While browsing my social media feed, I saw a video of students from a Canadian university singing the Marseillaise. There is nothing wrong with singing in a choir. The choice of repertoire is a personal matter. It is not good that educational institutions are becoming a place to disseminate Marxist teaching. Such cases are not isolated, judging by the number of similar stories on the Internet. Young people's fascination with Marxism is not new, and there are many reasons for this. I want to highlight one directly related to the modern education system.

Philosophy courses are being removed from the curriculum, or the hours allocated are reduced to a minimum. This leads to the approved elective courses providing a fragmentary introduction to individual philosophical and social teachings.

Marxism is attractive because of its simplicity. It is a powerful ideology that draws strength from Hegelian philosophy, from which it inherited its claim to universality. To paraphrase Nietzsche, Marxism is Hegelianism for the people. Hegel's philosophy is an example of one of the most complete systems in world philosophy. It combines, on the one hand, the search for the world's origin in the spirit of ancient Greek philosophy and, on the other, a call for freedom with a detailed explanation of how to achieve it. Thus, it ensures its immortality and relevance for all times.

Marxism takes away the essence of Hegelian philosophy. Literally deprives it of its spiritual basis. It reduces the history of philosophy to the level of its own propaedeutics. At the same time, preserving all the principles and methodology of European metaphysics as a *Deus ex machina*.

Its completeness and simplicity are attractive, but the essence of this teaching is inhuman. It levels the value of a person. It asserts the right of a political organization, a state, that is, some organized majority, to sacrifice this personality in the name of an abstract idea: for example, a better future, the construction of a just social order, etc. It, like an ancient god, demands human sacrifices and requires that a person not be afraid to sacrifice himself in the name of a chimerical utopia.

Marxism normalizes violence, endowing the majority with unconditional right and power, asserting its rightness by destroying those who disagree. It eliminates doubts about the right to use violence, making it ordinary and legal. This instills the idea that the life of society and social progress are impossible without violence and proclaims the ability for collective destruction as the main driving force of history. By destroying and forcing the most able-bodied and talented to emigrate, this ideology cultivates dependents accustomed to living on welfare, opportunists parasitizing the work of their coworkers, and splinters leading a life close to an animal.

Marxism has failed the test precisely in the way that it claims to be the main criterion of truth – the test of history, the practical implementation of theory, and socio-historical practice. Life itself can help us understand the fallacy of this teaching. But at what cost? Entire generations, families, and nations were destroyed solely because they belonged to social groups that this ideology declared hostile to the new social order. Children were forbidden to learn the language of their ancestors because of an ideology that taught people to be ashamed of the uniqueness of their national culture in the name of internationalism and under the slogan of fighting nationalism.

It is time for my colleagues to learn the old truth: ideology may be suitable as a theory, as a topic for scientific research and discussion, but it will turn into a nightmare and turn the lives of entire generations and nations into hell if it is put into practice. The temptation to have power over souls is great, and feeling like a preacher and leader of young minds is exciting. However, educational institutions should not become a place for propaganda. A lecturer has no right to use his authority and power over students to spread ideologies, even if he considers them the only correct ones.

Humanitarian education is being weakened by removing full-fledged courses in philosophy and the history of philosophy from the curriculum to save material resources and their "uselessness" for future specialists. The study of social and humanitarian disciplines without a comparative approach is impossible. Which, in turn, presupposes the study of the genesis of social and humanitarian teachings. It is necessary to give a detailed picture of the emergence of modern social and political teachings, their historical context, and their reasons. Before it is too late, it is necessary to return to the education system the humanitarian disciplines that educate, humanize the mind, and develop an understanding of the uniqueness of each individual and the value of human life.

Войнаровська Л. І.

voinarovska.liudmyla@kneu.edu.ua

кандидат філософських наук

доцент кафедри соціології

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

Пітякова Т. С.

pityakova_tetyana@kneu.edu.ua

ст. викладач кафедри соціології

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ОСВІТІ: ЕТИЧНИЙ ВИМІР

Викладання гуманітарних дисциплін в економічному університеті має низку важливих переваг, які дозволяють студентам не лише краще засвоювати професійні знання, але й сформувати цілісну картину світу та розвинути необхідні комплексні навички, що є неодмінною умовою для успішної діяльності майбутнього професіонала в умовах складних та мінливих економічних реалій.

Ще Арістотель стверджував: «...з корисних предметів необхідно вивчати ті, в чому існує потреба, але не всі; оскільки одні види діяльності притаманні вільним за походженням особам, інші – невільним, то, мабуть, із перших видів

діяльності слід брати ті (предмети), що не перетворюють вільного на ремісника [1, с.215]. Таку свободу, на переконання головного систематизатора старогрецької науки, забезпечують не тільки заняття філософією, але й знання основ логіки, а головне – етичних настанов.

Гуманітарні дисципліни також надають студенту економічного університету важливі інструменти для розуміння себе і свого місця в суспільстві, формуючи особистісну та соціальну ідентичність.

Поняття ідентичності у широкому розумінні – це ті уявлення, які включають цінності, переконання, пріоритети та принципи індивіда для взаємодії з іншими людьми (хто ми є та якими хочемо бути?). Ідентичність проявляється також в аспекті приналежності до певної спільноти (етносу, релігії, класу), в тому числі і до професійної. Найпоширенішою точкою зору щодо співвідношення між особистісною та соціальною ідентичністю є розуміння їх як взаємодоповнюючих один одного компонентів. «Сучасні дослідники чітко розуміють і наголошують на тому, що ідентичність – це своєрідний процес, який є фактором психологічного благополуччя, задоволеності життям і особистісного зростання кожної людини в сучасному світі, який швидко змінюється; це певна динамічна структура» [2, с.37].

Саме в студентському віці відбувається «загострення проблем, що пов'язані з індивідуальним, соціальним, економічним та іншими виборами. Ідентичність стає необхідною умовою особистісного та соціального зростання індивіда, Його становлення у професійній сфері» [2, с. 36]. Формування ідентичності є складним і багатогранним процесом, який охоплює як особистісний розвиток, так і вміння інтегруватися в професійні та соціальні спільноти. Саме освітній простір університету створює середовище, яке сприяє цьому інтегративному процесові, забезпечуючи культурний, соціальний, особистісний та професійний розвиток.

Світоглядні дисципліни безумовно допомагають майбутнім фахівцям узагальнювати розрізнену інформацію та орієнтуватися в ситуації невизначеності. Проте ігнорування етичного виміру розуміння важливих

проблем, без перебільшення, може поставити під загрозу майбутнє існування людства. Рішення, які людина і людство будуть приймати в наступні десятиліття, мають ґрунтуватися на етичних цінностях, нормах і принципах, які регулюють людську поведінку: відповідальність за навколишнє середовище, урахування прав і свобод людини, збереження культурної ідентичності, довіри та співпраці між людьми, пошуку компромісів і укладання справедливих угод. Якщо ж таке об'єктивне уявлення і усвідомлення необхідності моральних настанов не сформується, то майбутнє людства буде залежати від трагічних випадковостей.

Етична освіта відіграє визначальну роль у формуванні майбутніх фахівців і справжніх лідерів, допомагаючи їм стати соціально відповідальними особистостями та компетентними професіоналами. До такого висновку дійшли і в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. На загальноуніверситетському науково-методичному семінарі, присвяченому обговоренню досвіду та перспектив впровадження у навчальний процес дисципліни «Професійна і корпоративна етика», було прийнято рішення не тільки ввести до програми підготовки бакалаврів обов'язкове викладання дисципліни «Етика», але й вийти з пропозицією до МОН України щодо внесення до стандартів вищої освіти загальної вимоги щодо «дотримання етичних норм у професійній діяльності».

Прагнення скасувати або принаймні скоротити викладання гуманітарних та суспільних наук в українських університетах, посиляючись при цьому на світовий досвід, не є слухним і не відображає тенденцій, що спостерігаються в освітньому просторі закордоном. Навпаки, у провідних університетах світу розуміють роль гуманітарних дисциплін у формуванні профільних фахівців та їх важливість для адаптації молодого покоління до умов, що постійно змінюються та до глобальних трансформацій соціуму [4].

Отже, сучасна університетська освіта, на наш погляд, має орієнтуватися на підготовку людей для включення в майбутнє. Щоб бути затребуваним у ньому, потрібні висока ментальна гнучкість і величезні резерви творчості, оскільки наступним поколінням доведеться жити в світі, в якому дедалі більшого значення набуватимуть інноваційні технології, а альтернативою самій людині

вже невдовзі постане штучний інтелект. Такі якості, які могли б конкурувати з ШІ, неможливо сформувати без здобуття гуманітарних знань. Але особлива роль серед них відведена етиці, яка, на переконання успішного бізнесмена Джека Ма, є фундаментальною основою для формування майбутнього затребуваного професіонала: «Звертайте особливу увагу на систему освіти. Те, чому ми сьогодні навчаємо наших дітей, завтра може призвести до того, що вони втратять роботу. Все, що ми вивчаємо за старою схемою навчання, запам'ятовуючи знання, навчаючись обчислень – все це машинам вдається краще. Ми повинні перебудувати систему освіти. Ми повинні навчати наших дітей бути інноваційними і творчими. В новому світі, щоб досягти успіху, вам знадобляться IQ, EQ і LQ. EQ – це емоційний коефіцієнт, а LQ – «коефіцієнт любові», щось, чого у машин ніколи не буде» [3]. Гуманітарна складова в навчальних програмах економічних університетів (філософія, етика, соціологія, психологія, культурологія, логіка) – здатна забезпечити таку перебудову і сформувати особистість, яка не тільки досягатиме успіху у власній професійній реалізації, але й сприятиме досягненню загального блага, усвідомивши взаємозалежність між особистими інтересами та інтересами суспільства.

Використана література:

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2000. – 239 с.
2. Джаббарова Л. В. Дослідження взаємозв'язку соціальної ідентичності з психологічним благополуччям у студентської молоді [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*, 2016, Вип 6 (1). С. 46-50.
3. Карпенко Ольга «Глава Alіbaba Джек Ма – про економіку майбутнього: «Припиніть сподіватися на виробництво у створенні робочих місць» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2023/03/02/glava-alibaba-dzhek-ma-pro-ekonomiku-majbutnogo-prypynit-spodivatysya-na-vyrobnyctvo-u-stvorenni-robochyh-misz/>
4. Перегуда Євген. Про нерозривність союзу фізиків і ліриків. *Український тиждень*. 2015, №8. С. 32-34.

Зелінська Я. Ц.
yazelinska@nubip.edu.ua
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри психології
гуманітарно-педагогічного факультету
НУБіП України
м. Київ, Україна

Козлов Є. В.
yevhen.kozlov@kneu.edu.ua
кандидат філософських наук
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Міжособистісні конфлікти у студентському середовищі є складним соціально-психологічним феноменом, що виникає у результаті взаємодії індивідів у студентських навчальних групах. Вони можуть бути спричинені відмінностями у цілях, мотивах, цінностях, стилях спілкування чи поведінкових стратегіях учасників освітнього процесу. Особливостями такого роду конфліктів є «...надмірна емоційна напруженість зіткнення, орієнтація скоріше на предмет, ніж на об'єкт, завеликі складності взаємодії у постконфліктній ситуації, що може стати підґрунтям для нових конфліктів, ... динамічний процес, подекуди нелінійний, оскільки є висока питома вага невизначеності, коли передбачити хід розвитку конфлікту та його результати доволі складно, а подекуди й неможливо.

Співучасники таких конфліктів часто характеризуються наполегливістю у відстоюванні власних позицій, небажанням іти на компроміси, надлишковою дидактичністю, прагненням щодо примусу опонента визнати свою неправоту або поразку, та ще й публічно» [1, с. 30-31].

Цитата наведена із науково-методичного посібника «Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення»; автори

С.О. Гарькавець та Л.П. Волченко наводять біля десятка схожих визначень такого роду конфліктів й у підсумку дають свою оцінку: «Отже, усе це свідчить про крайню гостроту педагогічних конфліктів, напруження щодо їх перебігу, наявності негативних моральних і психологічних наслідків для всіх учасників» [1, с. 30-31].

Студент – це нова форма життя та якісно інший статус, який отримує учорашній старшокласник після вступу до вищого навчального закладу. Разом із новим статусом перед колишнім школярем виникає низка інших проблем і випробувань, котрі він повинен самотійно вирішити та пройти. І хоча перші кроки стежиною професійного навчання у стінах вишу зазвичай насичені позитивними емоціями, передусім від усвідомлення студентом самого факту вступу до омріяного навчального закладу, разом із цим учорашніх старшокласників поступово охоплює почуття тривожності від зміни звичних умов оточення, де відсутня підтримка давніх і перевічених друзів – однокласників, улюблених педагогів і батьків. Страх перед усім незнайомим і сумніви щодо власних здібностей викликає певну внутрішню напруженість, яка може повільно зростати та призвести до мимовільних емоційних «вибухів» на адресу нових одногрупників, учорашніх друзів і батьків, що стане причиною створення конфліктної ситуації.

До основних причин виникнення міжособистісних конфліктів у студентському середовищі відносять: 1) *індивідуально-психологічні відмінності*; 2) *конкуренцію за певні навчальні ресурси*; 3) *розбіжності у цілях і цінностях учасників освітнього процесу*; 4) *недостатність навичок комунікації*; 5) *наявність прихованих конфліктів* та багато інших.

1. До *індивідуально-психологічних відмінностей* здобувачів вищої освіти належать темперамент, риси характеру, поведінкові моделі, стиль спілкування, когнітивні особливості тощо. Наприклад, більш імпульсивні студенти можуть вступати у конфлікти через невміння контролювати свої емоції, імпульсивність або через прямолінійність. «Проблемні ситуації студентів досить різноманітні та масштабні за своїм проявом ...найбільше вони пов'язані з навчанням і з

особистими причинами психологічного й соціального характерів. Люди не реагують на всі ситуації з нашої точки зору, кожен керується власними принципами, ідеалами та переконаннями. Це пов'язано з тим, що мотивуюча сила у світогляді студентів належить їх ідеалам, які якісно відрізняються від ідеалів інших» [2, с. 81-82].

2. *Конкуренція за навчальні ресурси* може проявлятися у формі конфліктів через обмеженість певних навчальних ресурсів: доступ до викладача, участь у спільних програмах, проєктах або заходах, використання технічного обладнання у лабораторіях або комп'ютерних класах, змагання у рейтингах успішності за можливість отримання стипендії та ін.

3. *Розбіжності у цілях і цінностях* як причини конфліктів зумовлені тим, що одні студенти є дисциплінованими, наполегливими та прагнуть до отримання знань, а інші можуть орієнтуватися просто на академічні успіхи, високі оцінки (без реальних знань), тоді як пасивна частина студентів мріє лише про отримання диплому без особливих зусиль. Така диспропорція часто-густо створює атмосферу непорозуміння та суперечок у групах упродовж навчального процесу.

4. *Недостатні навички комунікації* призводять до того, що студенти з низьким рівнем емпатії чи комунікативних умінь часто стають ініціаторами або жертвами конфліктів через недоліки у спілкуванні, непорозуміння, приниження або образливі висловлювання.

5. Окрім вище наведених причин, конфлікт може бути спричинений через *наявність неявних, прихованих конфліктів*. Інколи навчальні групи можуть мати накопичений негативний «емоційний багаж» через своєчасно нерозв'язані дрібні суперечки, що можуть через певний час перерости у великі конфлікти.

Ситуаційний характер конфліктів у студентському середовищі може також бути пов'язаний із тим, що вони часто виникають у зв'язку з виконанням спільних навчальних завдань, групових завдань, проєктів або інших форм колективної діяльності. У таких умовах взаємодія є часто небажаною, нав'язаною, вимушеною, що може посилювати напруження серед її учасників. Загалом конфлікти у таких умовах часто мають тимчасову природу і виникають

через специфіку завдань, які передбачають обов'язкову взаємодію між учасниками.

Групові проекти, спільні лабораторні роботи чи розподіл ролей у командних завданнях створюють умови, де кожен учасник може мати свої очікування, рівень підготовки або бачення шляхів вирішення завдання. Різниця у рівнях відповідальності та мотивації студентів нерідко стає причиною розбіжностей, які можуть загостритися через нерівномірний розподіл обов'язків. Наприклад, більш активні студенти часто відчують роздратування через пасивність інших членів групи, тоді як менш ініціативні можуть відчувати тиск чи нерозуміння. У таких ситуаціях важливу роль відіграє комунікація та здатність членів групи узгоджувати свої позиції.

Крім того, стислий час на виконання завдання, проекту чи обмеженість ресурсів можуть додатково загострювати ситуацію, підвищуючи рівень стресу і знижуючи здатність до конструктивного вирішення конфліктів. Тому важливо, щоб викладачі, методисти, співробітники служб психологічної допомоги створювали відповідні сприятливі умови для відкритого обговорення завдань, а також навчали студентів ефективним технікам комунікації, взаємодії та співпраці.

У таких умовах надзвичайно важливим є також розвиток емоційного інтелекту. Студенти з високим рівнем емоційного інтелекту більше «...схильні до співпраці у конфлікті та прояву м'яких форм конфліктної поведінки (фіксація позиції, дружелюбність, угода тощо); студенти із середнім рівнем розвитку емоційного інтелекту найчастіше вдаються до компромісу у конфлікті та нейтральних форм конфліктної поведінки (демонстративні дії, санкціонування, коаліція); студенти з емоційним інтелектом нижче середнього рівня дотримуються більш жорстких форм конфліктної поведінки (фізичне та психологічне насильство, тиск тощо) та схильні до конкуренції у конфліктній ситуації» [3, с. 49].

Іншою характерною особливістю міжособистісних конфліктів серед студентів виступає ієрархічність відносин учасників освітнього процесу, це

можуть бути відносини «викладач-студент», «старший студент-молодший студент», а також взаємини в академічних групах, де певні студенти займають домінуючі позиції, зокрема завдяки кращій успішності, активності чи особистісним характеристикам. Ієрархічна природа таких відносин може створювати напругу, оскільки одні учасники відчують перевагу або владу, тоді як інші — підлеглість або залежність. Наприклад, конфлікти можуть виникати через упереджене ставлення викладача до окремих студентів, яке сприймається як несправедливе, або через нерівний розподіл обов'язків у групових завданнях, коли домінуючі студенти беруть на себе роль лідерів, нехтуючи чи пригнічуючи ініціативу інших.

Разом із тим ієрархічність відносин може бути джерелом прихованих конфліктів, коли студент, відчуваючи утиски, не наважується відкрито висловити свою незгоду чи незадоволення. Такі ситуації можуть призводити до накопичення внутрішнього невдоволення, що зрештою знаходить вихід у деструктивній поведінці або загостренні міжособистісних протиріч.

Вітчизняні дослідники Ложкін Г. В. і Пов'якель Н. І. наводять перелік можливих конфліктів студентів з викладачами:

- розбіжності в оцінці та самооцінці знань студента;
- надмірний обсяг домашніх самостійних завдань;
- авторитарний стиль поведінки, підозрілість на екзаменах і заліках;
- прояв явного глупства та надуманості вимог;
- погана організація навчального процесу;
- байдужість до переживань студентів, інтриганство, глупство, відсутність

культури, суворість [4, с. 221].

Для мінімізації конфліктів, пов'язаних із ієрархічністю, важливо формувати культуру поваги до кожного учасника освітнього процесу, «...тривалі конфлікти в інтерперсональній взаємодії студента і викладача можуть сприяти виникненню внутрішньої неприязні й проектуватись не лише на особистість викладача, а й на навчальну дисципліну, яку він викладає» [5, с. 181]. Викладачам слід демонструвати справедливість у взаємодії, враховувати думки студентів і створювати можливості для їхньої самореалізації, не нав'язуючи

власної переваги. Це сприятиме встановленню гармонійних відносин, які базуються на взаємоповазі, а не на боротьбі за статус чи вплив.

Наявність несприятливих зовнішніх чинників може бути серйозною причиною виникнення міжособистісних конфліктів серед студентів. Зовнішні чинники конфліктів — це обставини та умови, які не залежать безпосередньо від учасників взаємодії, але суттєво впливають на якість міжособистісних стосунків і здатні провокувати конфлікти. До такого роду конфліктогенів можна віднести побутові та організаційні сторони життя студентів:

- транспортні незручності;
- недосипання, перевтомлення;
- відсутність культури побуту у гуртожитку;
- нестача часу на влаштуваність особистого життя;
- фінансові ускладнення;
- невизначеність власного майбутнього;
- незадоволеність собою [4, с. 221].

Соціальні умови навчання також можуть зумовлювати виникнення конфліктних ситуацій. Соціальне середовище, в якому студенти та викладачі взаємодіють, відіграє важливу роль у формуванні конфліктів. «Соціалізація в студентській групі може супроводжуватися конфліктами. Здебільшого їх ініціюють негативні емоції, що позначаються на навчальній діяльності студента. Зазвичай, причинами таких зіткнень є розбіжності між предметно-діловими й особистісно-прагматичними інтересами. У студентському середовищі, яке об'єднане спільною навчальною діяльністю, домінують предметно-ділові суперечності. Конфлікт здебільшого не руйнує міжособистісні стосунки і не супроводжується нагнітанням емоційної напруженості та ворожнечі. Натомість, суперечності у сфері особистісно-прагматичних інтересів легко переходять у неприязнь і ворожнечу. Особистісно розходження прикриваються предметно-діловими суперечками або ж тривалі предметно-ділові суперечки поступово породжують особисту неприязнь. Такі варіанти конфліктів створюють для студента несприятливий психологічний клімат, який знижує інтерес до навчання та спілкування в групі, негативно впливає на соціалізацію [5, с. 181].

До висновків. Підсумуємо особливості виникнення міжособистісних конфліктів у студентському середовищі. Основними причинами таких конфліктів є світоглядні та індивідуально-психологічні відмінності учасників освітнього процесу (темперамент, когнітивні особливості, риси характеру, поведінкові моделі, стилі спілкування тощо), наявність прихованих конфліктів, розбіжності у цілях, мотиваціях і цінностях, конкуренція за певні навчальні ресурси, недостатність навичок комунікації, низький рівень емоційного інтелекту та ін. Конфлікти такого роду зазвичай мають високу емоційну напруженість і залишають негативні морально-психологічні наслідки, що значно ускладнює комунікацію та знижує ефективність навчального процесу.

Використана література:

1. Гарькавець С. О. Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення: навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 92 с. Режим доступу: <https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0d089ec-5c14-4c20-b605-f7048538b99b/content>
2. Шаповалюк К. В. Профілактика конфліктних проявів у студентському середовищі / К. В. Шаповалюк // Психологічний журнал. 2020. Вип. 5, с. 79-87. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psj_2020_5_11
3. Котлова Л. О., Зінченко М. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки студентів з різним рівнем емоційного інтелекту. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12 Психологія, № 12 (8). 2019. С. 49-56. Режим доступу : <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pn/article/view/730/65451>
4. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2006. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/323532033.pdf>
5. Лисенко-Гелемб'юк К. М. Актуальні проблеми особистісного становлення в період юності / К. М. Лисенко-Гелемб'юк // Освітній простір України. 2018. Вип. 14. Ч. 1. с. 298-308. Режим доступу : <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/3274>

1.7. Філософські проблеми науки

Кругляк М. І.

kruhliak_myroslava@kneu.edu.ua

кандидат філософських наук

доцент кафедри соціології

КНЕУ імені Вадима Гетьмана,

м. Київ, Україна

АПЕЛЯЦІЯ ДО ЕМОЦІЙ ПРИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКИ: АРГУМЕНТАТИВНА ПОМИЛКА ЧИ КОРИСНИЙ ПРИЙОМ?

Однією зі сторін діяльності вченого є популяризація науки. Однак чимало науковців не залучені до цієї діяльності з різних причин. Іноді до популяризації ставляться формально, як до бюрократичної вимоги. Тоді вона зводиться до імітації, коли урочисті засідання вченої ради, конференції молодих вчених, виставки праць співробітників у бібліотеці наукової установи чи освітні заходи для студентів профільних спеціальностей подаються як заходи з популяризації науки. [1, 17-18]

Але навіть ті вчені, які не проти займатись популяризацією, можуть обирати не вельми ефективні стратегії комунікації. Одна з типових помилок – коли дослідник мимоволі проєктує на широку публіку підхід до спілкування, прийнятий в науковому середовищі. І в результаті науковець може спиратися на надійні факти, використовувати логічну аргументацію, проте слухачі можуть не зрозуміти чи не сприйняти надміру академічний виклад. Тож це викликає потребу переосмислити роль аргументативних прийомів, які націлені насамперед на вплив на аудиторію. Одним з таких прийомів є аргумент до емоцій (чи апеляція до емоцій).

В теорії аргументації апеляція до емоцій нерідко відноситься до аргументативних помилок, адже намагання зіграти на емоціях відволікає увагу від суті справи. Однак використання емоційного чинника може відігравати й конструктивну роль. Ще в «Риторичі» Арістотеля виділялось три модуси, на які мав зважати оратор – етос, пафос і логос. Логос стосувався змістовного й

логічного аспекту, етос – образу оратора, а пафос – емоційної сторони. Причому ці компоненти не протиставлялись, а в ідеалі мали поєднуватись: найбільший вплив має той оратор, який не просто наводить слушні аргументи, а й виглядає авторитетно в очах публіки, і його промова викликає в слухачів емоційний резонанс. Сучасні дослідники теорії аргументації також визнають, що звернення до емоцій може бути виправданим і сильніше мотивувати слухачів до певної поведінки. [2, 98]

Тим більше, в епоху соцмереж, коли значна частка контенту свідомо експлуатує емоційну сферу, популяризатори мають враховувати нові реалії. Хоча найбільш бажаним адресатом виступає освічена публіка, яка дотримується норм раціонального дискурсу, але цей сегмент доволі невеликий. Варто зважати й на тих, хто мало цікавиться наукою, проте може стати жертвою псевдонаукової пропаганди, поданої в доступній формі. Апеляція до емоцій, наприклад, до страху зазнати шкоди від якихось «фуфломіцинів», може привернути увагу ширшої аудиторії. Особливо актуально враховувати емоційний компонент у матеріалах, розрахованих на дітей і підлітків, адже молодь більш чутлива до емоційних стимулів.

Апеляція до емоцій дозволяє пожвавити академічний виклад. Для більшості людей наукові дослідження здаються складними й малозрозумілими, але акцент на емоційній стороні, наприклад, підкреслення, як результати досліджень поліпшують повсякденне життя, дозволяє слухачам відчувати, що наука має практичне значення для їхнього благополуччя.

Дуже важливу роль апеляція до емоцій відіграє в мотивації до дій, коли потрібно спонукати людей змінити свої звички. Коли йдеться про зміну клімату чи турботу про здоров'я, емоційно забарвлені повідомлення, які яскраво змальовують небезпеку і шляхи її уникнення, є ефективнішими, ніж простий виклад фактів.

Звісно, існують певні застереження. Насамперед варто згадати стереотип, який протиставляє розум та емоції. За такого підходу з наукою пов'язується беземоційний стиль, що свідчить про раціональність, безсторонність,

незалежність від чийось суб'єктивних уподобань. Справді, декотрі дослідження показують, що емоційність викладу підриває довіру до вчених. Однак варто розрізняти емоційність оратора й апеляцію до емоцій, закладену в змісті його виступу. Схвильований чи запальний тон може пошкодити оратору. Але якщо не нагнітати емоції, а непрямо пов'язувати ті чи інші наукові дані зі страхами чи надіями публіки, це позитивно впливає на сприйняття. [3, 103]

Також апеляція до емоцій пов'язана з іншими ризиками: заради емоційно привабливого нарративу можуть надмірно спрощуватись складні проблеми; у декотрих слухачів може скластися враження, що ними маніпулюють. Тому важливо не забувати, що основним є змістовний компонент, а звернення до емоційного чинника є лише допоміжним засобом.

Загалом, при популяризації науки важливо враховувати рівень слухачів і продумувати засоби впливу на аудиторію. Використання апеляції до емоцій може бути потужним інструментом, який дозволяє зацікавити публіку, донести складні ідеї до широкої аудиторії й спонукати її до певних практичних кроків.

Використана література:

1. Болдирев О., Грушецький Б., Рій Г., Свеженцева І., Шаванова К. Популяризація науки під час криз та війн: виклики та можливості. Біла книга. 2024. [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://scienceatrisk.org/storage/lp/113/5290c64eb71f4a8f70eea0cd4d2769fcad941eba.pdf>
2. Wrisley G. Appeal to emotion: force or fear // *Bad arguments : 100 of the most important fallacies in Western philosophy* / edited by Robert Arp, Steven Barbone, and Michael Bruce. – Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, 2019. – 431+xviii p.
3. Taddicken M., Reif A. Between Evidence and Emotions: Emotional Appeals in Science Communication // *Media and Communication* – 2020. – № 8(1). – pp. 101-106. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i1.2934>

1.8. Філософія економіки: теоретичний та прикладний аспекти

Шафалюк О. О.

7ashaf@gmail.com

аспірант кафедри маркетингу ім. А.Ф. Павленка

факультету маркетингу

КНЕУ ім. В. Гетьмана

м. Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ФІЛОСОФІЇ ТВОРЧОСТІ У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ І БРЕНДИНГУ

Креативність сьогодні є найбільш затребуваною характеристикою/компетенцією фахівців, підприємств/індустрій та інших складових нової креативної мережево-сервісної економіки. При цьому, у продукуванні сенсів й ідей, розробці нестандартних і творчих рішень, щодо будь-якої ланки останньої все більш затребуваними стають підходи і результати філософсько-методологічної рефлексії.

За необхідності проактивної творчої роботи сучасних дослідників/розробників з складними системами, які у переважній більшості випадків і у повній мірі не можуть бути поділеними на відокремлені частини, з одного боку, зростає інтерес до метапроцесів (тобто до «думок про думки») і тут значущість філософії складно переоцінити. З іншого, майже усі сучасні методи інтенсифікації творчості передбачають широкий діапазон адаптивності до умов/вимог метапроцедур розробки складних рішень (дивергенція-конвергенція тощо).

Сучасні наукові дослідження підкреслюють важливість філософсько-методологічного осмислення для вирішення складних дослідницько-пошукових завдань. Згідно з концепціями Е. де Боно [1], більшість людей, у тому числі й дослідників, здебільшого реагують лише на вже існуючі проблеми та виклики. Це обмежує їх здатність виявляти нові перспективи та змінювати точки зору. Унаслідок цього їм часто складно усвідомити основи власного мислення та визначити ті обмеження, які заважають їм створювати інноваційні ідеї. Здатність

виходити за рамки усталених контекстів і по-новому осмислювати проблематику не лише шляхом аналізу, а й через «дизайн-мислення» — тобто шляхом формування нових контекстів і підходів — є важливим елементом розвитку науки та інноваційної діяльності.

Справжня творчість передбачає здатність поєднувати контрольовану логіку та емоційну чутливість до змін. Саме тому сучасні методи активізації креативності розробників рішень спрямовані не стільки на організацію творчого пошуку у його загальноприйнятому розумінні, скільки на оптимізацію інтелектуальної діяльності, яка передує виконанню інноваційних проектів і «змушує» дослідника або розробника зробити процес мислення видимим для інших. Це забезпечує можливість відстежувати хід думок, які зазвичай залишаються прихованими у свідомості дослідника. Головна перевага такого «відкритого» підходу до організації творчого пошуку полягає в тому, що інші люди - експерти, консультанти або колеги - можуть спостерігати за процесом та вносити пропозиції. Вони здатні надавати інформацію та оцінки, які виходять за межі знань і досвіду самого дослідника.

Важливо і показово, що у контексті трьох основних напрямків філософії творчості [2]: містичного (проблематична модальність), раціоналістичного (аподиктична модальність) та емпіричного (асерторична модальність), - можливо систематизувати і підходи до організації діяльності суб'єктів сучасного дизайн-мислення:

1. Модель чорної скриньки. Розробник виступає як «чорна скринька», на виході якої несподівано виникає творче осяяння.

2. Модель «прозорої скриньки». За цього підходу розробник є «прозорою скринькою», у якій відбувається логічний процес, що піддається поясненню.

3. Модель самоорганізованої системи. Тут розробник діє як система, що здатна самоорганізуватися та знаходити найкоротші шляхи за умов нестабільності і невизначеності.

Таке тривекторне розгортання методів творчого пошуку, конкретні варіанти якого набувають актуалізації у системі координат «визначеність

цілей/результатів досліджень/розробок/творчості - наявність/доступність необхідної інформації», і має базуватися на оптимальній стратегії, що реалізується за лінійною, циклічною, кумулятивною (прирощення), розгалуженою (різновекторна з альтернативними гілками/етапами), адаптивними (заданим є лише перший етап) чи іншими схемами/сценаріями, охоплює і дозволяє конструктивно працювати за усім спектром ситуацій діяльності креативних робочих груп або окремих фахівців.

Важливо, що безупинний прогрес актуалізує і питання мудрості та відповідальності творця/розробника/вченого, що є окремим розділом філософської науки [3].

Використана література:

1. Edward Charles Francis Publius de Bono. Lateral Thinking: An Introduction. - London: Ebury Press, 2014. - 320 p.
2. Платон // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. - Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. - С. 482. - 742 с.
3. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. – Харків: КСД, 2019 - 416 с.

1.9. Історія філософії та філософія історії

Мануйло Г. С.

gleb.manuylo@gmail.com

аспірант кафедри теоретичної та практичної філософії імені Й.Б. Шада,
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

ПЛАТОН І СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ІДЕАЛУ

У сучасній філософії історії питання справедливості, гармонії та оптимального державного устрою залишаються центральними темами, які потребують переосмислення в умовах глобальних трансформацій. Політична філософія Платона, зокрема його концепція ідеальної держави, викладена у діалозі «Держава», пропонує унікальну модель суспільства, де три стани — правителі-філософи, воїни-стражі та ремісники — взаємодіють у гармонійному балансі знання, сили та продуктивності. Ця структура, на думку Платона, здатна забезпечити загальний добробут, відображаючи космічний порядок у земному втіленні [1, с. 230]. Його ідеї не лише зберігають теоретичну значущість, а й провокують дискусії про те, як організувати суспільство в епоху криз демократії, технологічного прогресу та етичних дилем.

Філософська основа платонівської держави корениться в його метафізиці — теорії ідей, де справедливість є не просто емпіричним явищем, а трансцендентною сутністю, осяжною лише через розум. У «Державі» Платон порівнює державу з душею людини, де розум (філософи), воля (воїни) та потреби (ремісники) мають перебувати у строгій ієрархії, щоб уникнути хаосу [1, с. 441]. Концепція «царя-філософа» — правителя, який поєднує мудрість і владу, — впливає з його епістемологічної позиції: лише той, хто пізнав ідею Блага, може керувати справедливо. Ця ідея різко контрастує з демократичними принципами, адже Платон вважав демократію втіленням нестабільності та популізму. Він іронічно описував її як «театр бажань», де влада опиняється в руках некомпетентних, керованих пристрастями мас, а не загальним благом [1, с. 52].

Карл Поппер у «Відкритому суспільстві та його ворогах» різко критикував цю позицію, називаючи платонівську модель прообразом тоталітаризму через її ієрархічність і придушення індивідуальної свободи [2, с. 89].

Сучасні соціально-політичні реалії — економічні потрясіння, міграційні хвилі, політична поляризація, дезінформація в медіа — ставлять під сумнів ефективність традиційних демократичних інститутів. У цьому контексті платонівський ідеал набуває нового звучання. Чи можливе суспільство, де правлять носії знань і чеснот, а не випадкові лідери, обрані через популістські гасла? Сучасна філософія історії знаходить паралелі між платонівською державою та такими концепціями, як технократія (наприклад, використання алгоритмів прогнозування криз у Сінгапурі), меритократія чи навіть управління за допомогою штучного інтелекту (ШІ). Лучано Флоріді, аналізуючи етику ШІ, зазначає, що технології можуть частково замінити людський фактор у прийнятті рішень, наближаючи нас до платонівської ідеї раціонального правління [3, с. 67]. Проте демократична ідея рівності прав суперечить ієрархічній природі платонізму, створюючи напругу між свободою та компетентністю.

Ця напруга гостро відчувається в сучасній філософській критиці. Ганна Арендт у «Про революцію» наголошувала, що свобода можлива лише через активну громадянську участь, а не через елітарне правління, як у Платона. Вона вбачала в ієрархічних моделях ризик авторитаризму, якщо влада концентрується без інституційних гарантій прав громадян [4, с. 112]. Аристотель, у свою чергу, пропонував альтернативу платонівській утопії. У «Політиці» він критикував ідеальну державу за її абстрактність, відірваність від реального різноманіття людських інтересів. Натомість він відстоював змішану форму правління, що поєднує елементи монархії, аристократії та демократії, як більш реалістичний шлях до стабільності [7, с. 134]. Ця суперечка між Платоном і Аристотелем залишається актуальною: чи варто жертвувати свободою заради компетентності, чи шукати компроміс?

Майбутнє суспільного устрою може розвиватися за кількома сценаріями. Перший — еволюція демократій через посилення ролі експертних інститутів і

освіти для політиків, що наближає модель до меритократичного ідеалу, де влада належить найкомпетентнішим [5, с. 98]. Другий — занепад демократії через зростання популізму та дезінформації, що може призвести до олігархічних чи авторитарних режимів, які формально нагадують платонівське правління «філософів», але без його етичного стрижня. Третій — інтеграція ШІ у державне управління, наприклад, у системах прогнозування соціальних ризиків чи оптимізації ресурсів, що потенційно реалізує платонівську ідею раціональності без людських слабкостей [6, с. 45].

Розв'язання цих дилем потребує кількох підходів. По-перше, модернізація освіти має готувати не лише фахівців, а й громадян із критичним мисленням, здатних протистояти маніпуляціям. По-друге, етичне виховання політиків у дусі платонівських чеснот — мудрості, мужності, поміркованості — могло б підвищити якість управління. По-третє, інституційна система повинна запобігати концентрації влади, одночасно залучаючи до правління найдостойніших. Філософія історії пропонує переосмислити платонівську модель через призму сучасних викликів — глобалізації, технологічного прогресу, кризи демократії. Чи здатні ми адаптувати його ідеї, не втративши демократичних цінностей?

У підсумку, платонівська концепція справедливої держави кидає виклик сучасним суспільствам, змушуючи шукати баланс між свободою мас і компетентністю еліт. Вона не лише нагадує про вічні філософські питання — що таке справедливість і хто має право правити? — а й пропонує орієнтири для нових моделей управління, які поєднують традиційну мудрість із технологіями XXI століття. Водночас її практична імплементація потребує врахування критиків, таких як Арєндт і Аристотель, щоб уникнути утопізму чи авторитаризму [3].

Використана література:

1. Платон. Держава / Пер. з давньогрец. Дзвінки Коваль. – Київ : Основи, 2000. – 355 с.

2. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. Перекл. з англ. О. Коваленка. Київ: Основи, 1994. – 444 с.
3. Floridi, L. The Ethics of Artificial Intelligence. Oxford University Press, 2023. – 243 p.
4. Arendt, H. On Revolution. Penguin Classics, 2006. – 368 p.
5. Rawls, J. A Theory of Justice. Harvard University Press, 2009. – 560 p.
6. Fukuyama, F. The End of History and the Last Man. Free Press, 2006. 464 p.
7. Аристотель. Політика. Поетика. / Пер. О. Кислюк, Б. Тен. – Харків: Фоліо, 2023. – 512 с.

1.10. Новітні дослідження у галузі онтології, філософії релігії, моралі та культури

Борейко Ю. Г.

yboreiko71@gmail.com

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри політології та публічного управління
ВНУ імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

РЕЛІГІЙНИЙ ДОСВІД У ПАРАДИГМІ АНАЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Сучасна аналітична філософія – розгалужений та багатогранний філософський рух, послідовники якого осмислюють тотожні філософські проблеми подекуди з діаметрально протилежних позицій. З цієї причини характеристика аналітичної філософії з точки зору конкретних змістових положень, які не поділяються всіма послідовниками, складає певні труднощі. Водночас аналітична філософія продовжує класичні традиції раціонального аналізу, на основі якого осмислюються філософські твердження, зокрема релігійного характеру.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей осмислення проблеми релігійного досвіду «апологетами» і «новими атеїстами» в рамках сучасної аналітичної філософії.

У філософії релігії аналітичної традиції також спостерігається тематичне розмаїття підходів та багатогранна дослідницька активність представників цього напрямку. Така ситуація зумовлює складнощі у визначенні релігійного досвіду, адже тлумачення цього феномена супроводжується взаємними гострими дискусіями представників декількох напрямків. Водночас, незважаючи на наявність різних підходів та положень, які не поділяються усіма дослідниками, використання інструментарію та аргументації аналітичної філософії забезпечує досягнення поставленої у дослідженні мети.

Феномен релігійного досвіду осмислюється самостійними школами і напрямами аналітичної філософії, які характеризуються власним колом проблем

та набором типових підходів до їхнього розв'язання. Так, у рамках концептуальних змагань «апологетів» релігійного досвіду і «нових атеїстів» використовуються концепти релігійного універсалізму, релігійного плюралізму, сциєнтичного обґрунтування віри, доказового статусу релігійного досвіду.

«Захисники» релігійного досвіду виправдовують ідею існування Бога та вбачають у релігійному досвіді аргумент переконань віруючих певної релігійної традиції. Показовим є розуміння релігійного досвіду, в основі якого лежить ідея справжнього характеру досвіду доти, доки він не підлягає сумніву. На думку Р. Свінборна, релігійний досвід не має очевидних проявів, що призвело б до розкриття намірів Бога та обмеження свободи вибору людини між добром і злом. Розмиті межі релігійного досвіду дають підставу вважати його переживанням, яке суб'єкт уявляє як переживання Бога. Запропонована Р. Свінборном класифікація релігійного досвіду ґрунтується на сприйнятті останнього за допомогою основних людських відчуттів. При цьому відчуття як джерело емпіричного досвіду не є безумовною передумовою релігійного досвіду, тому він опосередковується або не опосередковується чуттєвим переживанням. Суб'єкт може остаточно не розуміти, до якого різновиду належить його релігійний досвід [3].

Своєю чергою, «нові атеїсти» вирізняються низькою методологічною спроможністю аргументації, апелюванням до толерантності, використанням порівнянь та прикладів, що апріорі нівелюють почуття віруючих, принижуючи їх як носіїв релігійного світогляду. Як і інші представники «нового атеїзму» С. Гарріс вказує на паразитарний характер релігії, що нагадує інфекційну хворобу. Якщо не дотримуватися правил безпеки, можна поставити під удар себе та інших членів суспільства. З огляду на це віруючі є носіями поглядів, які містять потенційні ризики для інших. Результатом міркувань С. Гарріса є висновок про ототожнення релігії з шаблонним мисленням, яке спонукає людину до сприйняття застарілих догм, що перешкоджають розвитку [1].

Більш виваженою позицією щодо проблеми релігійного досвіду вирізняється В. Льоффнер, який проаналізував та ретельно систематизував

проблемні аспекти у поглядах «апологетів» і «нових атеїстів», ґрунтуючись не на емоційних категоричних судженнях, а на об'єктивних твердженнях [3]. У новому атеїзмі, як зазначає В. Льюффер, теїзм може сприйматися як хибна безальтернативна передумова або як певна ймовірність. Дослідник обґрунтував фундаментальні стратегії критики релігії, згідно з якими релігійні переконання є позбавленими смислу, неправильними з огляду на суперечливий характер, неповноцінними з точки зору обґрунтування, небезпечними за змістом, а також виступають продуктом хибних когнітивних механізмів.

Представники «нового атеїзму», за твердженням В. Льюффера, окреслені стратегії використовують у своїх теоретичних конструкціях. Атеїсти нового покоління характеризуються також істотними недоліками в дискусії, яка не вирізняється належним науковим рівнем. Так, нерідко «нові атеїсти» зловживають наведенням прикладів у формі карикатур, демонструють обмежені знання у сферах теології та філософії релігії, схильність до вибору беззмістовних тем для обговорення. Звичною практикою є ілюстрація обмеженості та фальшивості віруючих, а релігії – як джерела зла. Прикметно, що прихильники «нового атеїзму» доводять помилкову тезу про те, що проблема існування Бога є предметом вивчення науки [3].

Отже, в рамках сучасної аналітичної філософії «апологети» наполягають на вірогідності релігійного досвіду, тоді як «нові атеїсти» акцентують увагу на тому, що релігія забороняє критику, виявляє нетерпимість та претензії на абсолютну істину.

Використана література:

1. Harris S. The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason. New York: W. W. Norton & Company, 2004. 336 p.
2. Löffler W. How new is «New Atheism»? URL: <https://www.uibk.ac.at/philtheol/loeffler/zagreb/zagreb2012colour2pp.pdf>
3. Swinburne R. Faith and Reason. Oxford: Clarendon Press, 2005. 278 p.

Вільчинський Ю. М.

panjuriy@gmail.com

доктор філософських наук, професор
професор кафедри філософії та релігієзнавства
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

НАРОДЖЕННЯ ФАУСТІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Нова культура, стверджує О. Шпенглер, з'являється на світ у ту мить, коли велика душа пробуджується зі стану прадушевності вічно дитячого людства, коли відокремлюється як певний образ з безодні безликого, щось обмежене і минуще з безмежного...

Дорійська колона, готичний собор, візантійська базиліка, гештальт української хати, родина, людські стосунки, одяг і культові дійства, зовнішній вигляд людини, її хода і статура, певні соціальні стани і народи, діалекти і форми осілого життя всіх людей і тварин – усе це є символічним виявом космічного потягу. Отже, будь-яка культура починається «від землі» і пнеться у космос.

Усі устремління молоді культури, тут розглядаються з погляду *прасимволу нескінченності*, уся спрага крові, що потужно пульсує, знайшли своє вираження в образі святої Діви й Матері Божої – Марії. Її небесне коронування перетворилось на один із найбільш ранніх мотивів готичного мистецтва, де вона з'являється посеред небесного воїнства у вигляді фігури у білих, синіх і золотих шатах. Ось вона схиляється над Немовлям, ось вона відчуває спис у серці, ось вона стоїть внизу біля хреста і тримає на руках тіло мертвого Сина. Тоді, на зламі тисячоліть, активно розробляють її культ: виникає *Ave Maria*, канон Благовіщення і непорочного зачаття. Вона сама та її образ завжди буде окутаний численними легендами. *Саме тоді несподівано пробуджується юна фаустівська душа, як єдність сили, волі й спрямованості, виявляючи себе в нескінченних образах.*

Географічне положення й основний принцип періодизації західноєвропейської (фаустівської) культури.

Повну протилежність греко-римській культурі з її аполлонівською душею являє собою, за Шпенглером, фаустівська душа західноєвропейської культури. Пробуджується вона з туги за *нескінченністю* в X ст. разом з романським стилем на північних рівнинах між

Ебро та *Ельбою*,
Темзою та *По*

ще задовго до того, як на них вступила нога першого християнина.

Дві бурхливі епохи великого ідейного руху пережило нове віровчення:

- від 0 до 500 рр. *на Сході;*
- від 1000 до 1500 рр.,
- від 1517 р. – дотепер *на Заході.*

«Фаустівська культура», «фаустівська душа» – ключові поняття концепції О. Шпенглера. У фаустівській культурі усе зводиться до проблеми «Я», до пошуку людиною сенсу буття та сили людського розуму. Твір Й. Гете «Фауст» розповідає про складну долю доктора Фауста, вченого, який зневірений відсутністю сенсу життя, укладає угоду з дияволом. Такою є фабула твору.

Кожна культура має власні можливості самовиразу, які з'являються, визрівають, відцвітають і ніколи більше не повертаються. Велика культура розпочинається з мітів, легенд та епосу. Легенда про Камелот відкриває першу сторінку Західноєвропейської (фаустівської) культури.

Камелот – замок легендарного короля Артура, який він отримав як посаг при одруженні з Гвіневерою – один із перших і еталонних образів *Прекрасної дами* в середньовічній куртуазній (ввічливий, чемний) літературі. Згідно з легендою, Артур став королем на виконання пророцтва, захистив Британію від набігів саксів і зібрав при своєму дворі в Камелоті найдобірніших і найблагородніших лицарів Круглого столу, але зрештою загинув у бою, захищаючи свій трон від узурпатора. Розташування Камелоту невідоме, за легендою, Камелот був столицею «держави бритів», яка виникла у постримській Британії.

Лицарі короля Артура – персонажі британського епосу про короля Артура та пізніших лицарських романів і фентезі. Круглий стіл став запорукою того, щоб учасники бенкетів не сперечалися один з одним за краще місце і почували себе рівноправними. Король лише *Primus inter pares* (лат. вислів «Перший серед рівних»).

Легенда про Камелот та образ Прекрасної дами формують наші уявлення про ранню фазу нової культури (500-1000 рр.).

Однією із найпрекрасніших сторін епохи був феномен Прекрасної дами. Це був справжній культ кохання, причому кохання в основному духовного, платонічного. Дама серця була для лицаря неземним створінням, втіленням божества. Тоді ж формується нова соціальна стратифікація суспільства, нове світобачення, нове християнське літочислення та Романський стиль.

У 522 р. – зароджується нове християнське літочислення. Формується феодальна система, коли панівний клас – землевласники-феодала вели міжусобні війни за землі, а католицька церква мала величезний вплив на всі сторони суспільного життя. *Феод* – особиста залежність (від лат. *feudum* – «худоба, майно», «володіння») – спадкове земельне володіння зазвичай переходило старшому синові, за яке потрібно було нести військову службу та інші повинності. У період феодальної роздробленості діяло правило: «*Васал мого васала – не мій васал*». Король не втручається у їх стосунки.

Романський стиль став першим засобом вираження нової культури, що вирізнявся масивністю і зовнішньою суворістю споруд, які зберігають оборонні та захисні функції. Головним будівельним матеріалом був тесаний камінь. Романські храми, переважно монастирські, будували з великого каменю, у простих формах.

Готичний стиль – це не тільки величність і таємничість, але і яскравий символ архітектури середньовіччя у країнах Західної Європи. Зокрема цей напрямок зміг об'єднати в собі, здавалося б, непокєднувані речі – натуральний камінь, скло та фарби для вітражів. Готична архітектура замінила архітектуру романської доби і своєю чергою поступилася архітектурі доби відродження.

Від романського стилю готика успадкувала *домінування архітектури* в системі мистецтв. Особливе місце в мистецтві готики займав *собор* – вищий зразок синтезу архітектури, скульптури й живопису (вітражів). Незрівнянний з людиною простір собору, вертикалізм його веж і склепінь, підпорядкування скульптури динамічним архітектурним ритмам, багатобарвне сяйво вітражів робили сильний емоційний вплив на вірян. Готику називають «полум'яною», вона найкраще передає ідею горіння, динаміку вогню, тут фаустівська душа втілена у камені. Основним видом образотворчого мистецтва періоду готики була скульптура у соборах.

В інтер'єрі готичного храму ми не побачимо фресок чи мозаїк. Їх замінюють вітражі – різноколірні картини зі скла. Проникаючи крізь скло, сонячні промені забарвлюють храм у фантастичні кольори, створюючи

неповторну, іноді містичну гру світла, завдяки якому, людина відсторонюється від матеріального, тілесного, людського світу і «потрапляє» в іманентний, духовний, Божественний світ...

Де і коли завершилась античність і звідки бере початок нова західноєвропейська (фаустівська) культура, з якого саме часу необхідно вести відлік «середнім вікам»: від падіння Західної Римської імперії (476), чи від коронації Карла Великого (800)?

Церемонія коронації, на якій правитель найбільшого на той час політичного утворення в Західній Європі отримував імператорські клейноди та корону від Папи Римського символізувало, з одного боку право Папи коронувати християнських монархів, а з іншого – роль імператора як опори та захисника християнської церкви.

Античний світ був поглинений і розчинений світом варварським, хоч утворений результат вже не мав яскраво культурного забарвлення античного світу, але не мав і культурної безбарвності варварського світу. Це було щось *середнє* між тим та іншим.

На зміну космоцентризму з ідеєю вічного колообігу приходять теоцентризм з іманентною ідеєю векторного розвитку «від» і «до».

Ідейний світ Середньовіччя в цілому у всіх своїх елементах був насичений і пройнятий релігійними уявленнями. Ідея станового поділу суспільства проходить через всі теологічні й політичні роздуми. І справа тут зовсім не обмежується звичайною тріадою:

<i>oratores</i>	(ті, що моляться),
<i>bellatores</i>	(ті, що воюють),
<i>laboratores</i>	(ті, що працюють).

Самому поняттю «стан» тепер надається велика вага і широкий зміст. Соціальна ієрархія – віддзеркалення духовної ієрархії. Принципу теоцентричної ієрархії підкорюється й наука. Вершину посідає:

теологія (вчення про Бога),
філософія («служниця» теології),
ступенем нижче розташована *решта наук*.

Середньовіччя – це епоха постійних контрастів, різнобарвних форм, де всі боки життя чванливо і грубо виставлялись напоказ. Закохані носили кольори своїх дам, члени братств мали свою емблему, прихильники впливових осіб – відповідні значки та характерні відзнаки. Поява *геральдики* збіглася із поширенням прізвищ, саме прізвище стало однією з нових форм самоідентифікації західноєвропейського середньовічного суспільства. Середньовічне місто не переходило брудні околиці, а виступало як єдине ціле замкнуте глухими стінами та грізними вежами. Різниця між літом і зимою відчувалась разючіше ніж у наші дні, а також між світлом і темрявою, тишею і шумом. Сучасному місту не відомі такі поняття «непроглядна темрява», «мертва тиша», «поодинокий вогник». Єдине, що вносило в життя міста порядок і ясність – це звуки дзвонів – це те, що об'єднувало і велично панувало над містом.

Завжди на *початку історії* спостерігаємо найглибші релігійні переживання, несподівані прозріння, тремтіння і страх перед майбутньою свідомістю, метафізичні мрії й поривання, а в *кінці історії* – лише загострену до болю інтелектуальну ясність. Кожному культурному організмові відміряний певний термін, що становить за О. Шпенглером приблизно 1000 – 1200 років. Як своє фундаментальне відкриття в історії мислитель убачав у тому, що великі культури є чимось суцільно первозданим, що виростає з глибинних надр людської душевності. Адже *культура – це душевність, що знайшла свій вираз у символічних формах* (О. Шпенглер).

Ця рання задушевність постійно випромінюється від країни без міст – від сіл і хижин, від сільської хатини. Саме тут, у сільських оселях, формується, з одного боку, велика спільнота неспаня духовно обраних, а, з іншого – великі потоки існування лицарства й героїзму. Звідси беруть початок обидва прастани –

духівництво і *знать*.

Проте світу небесному – світу найдуховнішої чистоти, краси і милосердя

протистоїть інший світ – *царство диявола*, що на готичному полотні розташований внизу, на задньому плані, і є одним із найвищих моментів готики. Жодна релігійна свідомість не переживає так глибоко і яскраво існування іншого світу.

Міт Марії і міт диявола формувалися у свідомості одночасно й паралельно, відтак один без одного не можуть існувати. Невіра і в один, і в іншій – смертельний гріх. Основою культу Марії є молитва, а культу диявола – заклинання й екзорцизм (таїнство вигнання диявола або нечистої сили). Обидва світи мають свої легенди, своє мистецтво, свою схоластику і містику.

Уже тоді з'являється *символіка кольору*, чого нема в жодній з ранніх релігій. Мадонні належить синій і білий, дияволові – чорний, сірчано-жовтий і червоні кольори, а на його вбранні, то там, то тут, спалахують зірочки. Святі й ангели (усі в білому), наче зависають у блакитній височині, а чорти стрибають і шкутильгають, відьми ж ширяють по небосхилу ночами. Лише те й інше –

Світло й *Темрява,*
Любов і *Страх,*

все разом своєю невимовною задушевністю заповнюють готичне мистецтво. Це не просто «художні» фантазії, у них вірили з такою силою, що сама думка про докази була вже блюзнірством.

Отже, кожна культура має свій рід любові, за допомогою якого вона споглядає Бога. Як така, культура завжди буде недосяжною або незрозумілою для усіх інших. Проте глибинні імпульси душі завжди залишаються підпорядковані прасимволові саме цієї і ніякої іншої культури.

Готика – це коли під гімни Марії, сповнені полум'яної любові до Цариці небесної, здіймався дим, а ж до самого неба з незчисленних вогнищ, на яких у муках умирали люди. Біля соборів на постаментах стояли шибениці й колесо для катування. Готичний міт, із якого постали хрестові походи, готичні собори (у яких ідея горіння, втілена в камені), задушевний живопис і містика. У тіні цього міту розцвіло й готичне відчуття щастя, глибину якого ми ніколи не зможемо собі уявити. Сьогодні було б навіть зручно – від мислити все це з тих століть,

однак без такої жахливої дійсності від всієї готики залишиться одна романтика.

Мати *право на свободу волі* – це єдиний дар, про який молить небо фаустівська душа. Адже спокуситися (передати себе дияволу) означає передати свою волю у його розпорядження.

Разом з мітами про Марію й диявола, третім великим витвором готики є *таїнство покаяння*, само воно повідомляє дійсну глибину й значущість першим двом: воно розкриває останні таїни душі цієї культури й тим ставить її окремо від усіх інших. У фаустівському ж покаянні закладена *ідея особистості*.

Звідси й бере початок *четвертий* великий витвір готики. Через каяття, через сумлінне пізнання минулого, постає *ідея історії*.

Ідея історії розгортається як боротьба двох Градів (земного та небесного) – Замку та Собору – двох найвеличніших символів фаустівської культури.

*Замок
аристократія*

як живі символи часу

*і Собор,
та духівництво
та простору.*

Писемність – це великий символ далечини, і не тільки у просторовому сенсі, а передусім – тривалості, майбутнього, волі до вічності.

Письмо – одна із перших характерних ознак *історичного дару*. Саме тому ніщо так яскраво не характеризує культури, як її внутрішнє ставлення до письма.

Писемність – предмет абсолютно становий, від найдавніших часів є привілеєм духівництва.

Селянство позаісторичне і тому неписьменне.

Знать завжди *зневажає* *письмо*. Вона тільки «велить записати». Споконвіку ця сфера діяльності була справою духівництва. «Вічними» істини стають зовсім не в живому спілкуванні, а лише на *письмі*. Це та сама протилежність

замку та *собору*,
що повинно тут продовжуватися –
дія чи *пізнання?*

Першоджерело зберігає

факти, священне *письмо* – *істини*.
Те, що тут є *хроніка та архів*, там – *підручник та бібліотека*.

Будь-яка культура, пробуджуючись, застає й помічає «вічні» селянські мови, які майже не беруть участі в подіях великої історії. Проте саме в колі аристократії й духівництва мови стають культурними мовами, причому мовлення належить

замку, а мова – *собору*,
ненависть і *страх* відмінні, як
час і *простір*,
кров і *око* (споглядання),
такт і *напруга*,
героїзм і *святість*.

Звідси беруть початок обидва прастанни –

знать і *духівництво*,
вилазки із замків і *споглядання* у соборах,
культ дами й *аскетизм*,
шляхетні вчинки та *релігійний екстаз*,

де кожен із них має власну історію як закодовану протилежність

часу й *простору*,

політичної історії та *історії релігії,*
історії фактів та *історії істин.*

Ця споконвічна протилежність бере свій початок ще у

замках і *соборах,*

має своє продовження у містах, що розвиваються, уже як протилежність

економіки та *науки,*

щоб потім, на фінальному етапі історії, знайти своє завершення у боротьбі

влади та *духу.*

Кожна культура проходить основні стадії свого розвитку, котрі можна порівняти з порами року. Її «весна» – це середньовіччя – юність культури. Риси цієї культурної весни – велике переселення народів, вікінги, перші християнські королі, лицарство, духівництво, селянство, прив'язане до землі, незначне зростання міст, мистецтво, що не має автора та поставлене на службу першим двом станом – собору та замку, всіх єднає – напружена духовна спрямованість.

Suma summarum: легенда про Камелот, містика у відчуттях, схоластика у розумінні, вірність сюзерену у поведінці, рента в економіці.

РОЗДІЛ 2. СОЦІОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

2.1. Прикладні аспекти науки управління суспільством

Бондаренко С. А.

bondarenko.svitlana@kneu.edu.ua

доктор економічних наук, професор
професор кафедри соціоекономіки та управління персоналом
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Поліщук А. С.

avalonanatoly@gmail.com

аспірант
кафедри соціоекономіки та управління персоналом
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В ОПК УКРАЇНИ: ВІД ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДО ПРАКТИЧНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Фундаментальні зміни у підходах до соціального забезпечення, що характеризуються переходом від пасивної до активної моделі соціальної політики, актуалізують питання пошуку інноваційних механізмів соціального захисту населення. В умовах безпекових викликів, з якими стикається Україна, особливого значення набуває дослідження потенціалу соціального підприємництва у сфері оборонно-промислового комплексу (ОПК) як ефективного інструменту вирішення соціальних проблем.

Сучасний стан розвитку оборонної галузі України та необхідність реінтеграції значної кількості військовослужбовців, ветеранів та інших категорій населення, постраждалих внаслідок бойових дій, зумовлюють потребу в нових підходах до організації соціального забезпечення. Соціальне підприємство,

що поєднує принципи підприємницької діяльності та соціальної місії, може стати ефективним інструментом соціальної адаптації та економічної реінтеграції вразливих груп населення.

Теоретичний аналіз феномену соціального підприємництва дозволяє визначити його як інноваційну підприємницьку діяльність, що має першочерговою метою досягнення соціальних цілей, де прибуток виступає не кінцевою метою, а засобом для сталого вирішення соціальних проблем. Концептуальні основи соціального підприємництва характеризуються наявністю трьох ключових компонентів: соціальної місії, підприємницького підходу та реінвестування значної частини прибутку для реалізації соціальних завдань.

Сучасна теоретична думка виокремлює три фундаментальні підходи до розуміння сутності соціального підприємництва: підхід соціальної цінності, що акцентує увагу на створенні суспільних благ; підхід соціальних інновацій, що підкреслює інноваційність у розв'язанні соціальних проблем; та підхід соціальних трансформацій, що фокусується на системних змінах у суспільстві. Інтеграція цих підходів із концепцією національної резильєнтності створює теоретичне підґрунтя для розвитку соціального підприємництва в оборонній сфері.

Наукові дослідження Ninh T.T.T. та Hue T.T. [1] демонструють, що стійкі підприємницькі екосистеми є ефективним інструментом вирішення складних соціальних викликів завдяки синергетичній взаємодії різних соціальних агентів. Екосистемний підхід, адаптований до контексту національної безпеки, може стати теоретичною основою для розвитку соціального підприємництва в ОПК України.

Специфіка соціального підприємництва у сфері ОПК визначається його дуалістичною природою, що проявляється одночасно в безпековому та соціальному вимірах. З одного боку, соціальні підприємства здатні інтегруватися у виробничі ланцюги оборонної промисловості, з іншого – забезпечувати соціальну адаптацію та професійну реінтеграцію військовослужбовців, ветеранів та інших вразливих категорій населення. Дослідження Gbadago F.Y. [2] щодо

механізмів передачі технологій та розвитку локального підприємництва створюють методологічну основу для впровадження подібних практик в ОПК України.

Виклики, пов'язані з військовими діями, формують специфічне середовище для розвитку соціального підприємництва, створюючи додаткові потреби у сфері соціального захисту, реабілітації та адаптації. В цьому контексті інноваційна активність стає не просто бажаним, а необхідним атрибутом соціальних підприємств в оборонній сфері, забезпечуючи розробку та впровадження нестандартних підходів до вирішення комплексних соціальних проблем у безпековому секторі.

Взаємозв'язок соціального підприємництва та національної безпеки реалізується через розвиток людського капіталу, зміцнення соціальної згуртованості та підвищення економічної стійкості громад. Емпіричні дослідження Karsantik İ. та Çayak S. [3] підтверджують важливість соціально-психологічних чинників, зокрема альтруїзму та соціального інтелекту, для ефективного функціонування соціальних підприємств, що особливо актуально в контексті оборонного сектору України.

Ґрунтуючись на результатах теоретико-методологічного аналізу та вивчення міжнародного досвіду, розроблено комплексну концептуальну модель соціального підприємництва в оборонно-промисловому комплексі України. Запропонована модель має п'ятивимірну структуру, що забезпечує системний підхід до імплементації соціального підприємництва в оборонній сфері та охоплює взаємопов'язані компоненти, необхідні для його ефективного функціонування.

Інституційний вимір моделі передбачає формування відповідного нормативно-правового поля та розвиток мережі інституцій підтримки соціального підприємництва в оборонному секторі. Ключовими елементами цього виміру є законодавче визначення статусу соціальних підприємств у сфері ОПК, механізми їх державної підтримки та створення сприятливого

регуляторного середовища для розвитку цього сегменту соціально-економічної діяльності.

Економічний вимір зосереджується на розробці фінансових інструментів та життєздатних бізнес-моделей для соціальних підприємств у сфері ОПК. Він охоплює питання фінансування, інвестиційних механізмів, податкових стимулів та спеціалізованих програм фінансової підтримки соціального підприємництва. Особлива увага приділяється механізмам забезпечення фінансової стійкості соціальних підприємств при збереженні їхньої соціальної місії.

Соціальний вимір фокусується на інтеграції військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення в економічну діяльність через механізми соціального підприємництва. Він передбачає створення адаптованих робочих місць, забезпечення соціально-психологічної підтримки та формування інклюзивного середовища, що сприяє професійній реалізації представників уразливих груп в оборонному секторі.

Освітній вимір концептуальної моделі охоплює заходи з формування та розвитку підприємницьких компетенцій у сфері соціального підприємництва, орієнтованого на оборонну галузь. Цей компонент передбачає розробку спеціалізованих навчальних програм, створення освітніх платформ та центрів компетенцій, а також розвиток системи менторства для потенційних соціальних підприємців у сфері ОПК. Дослідження Al Issa H.-E. та співавторів [4] підтверджують визначальну роль експериментального навчання у формуванні соціальних підприємницьких намірів та компетенцій.

Технологічний вимір акцентує увагу на впровадженні інноваційних технологічних рішень та цифрових інструментів у діяльність соціальних підприємств оборонного сектору. Цей компонент охоплює питання цифрової трансформації, застосування передових технологій та створення інноваційних продуктів і послуг, що відповідають сучасним потребам оборонної галузі.

Синергетична взаємодія всіх п'яти вимірів запропонованої концептуальної моделі створює основу для системного розвитку соціального підприємництва в

ОПК України та ефективного використання його потенціалу для вирішення комплексних соціально-економічних проблем в умовах безпекових викликів.

Імплементация запропонованої концептуальної моделі соціального підприємництва в оборонно-промисловому комплексі України потребує розробки комплексу практичних механізмів, що забезпечать ефективну інтеграцію соціальних підприємств у оборонну галузь. Результати вивчення успішних кейсів соціального підприємництва в Україні [6] та аналіз сучасних тенденцій розвитку ОПК [7] дозволяють обґрунтувати низку практичних інструментів реалізації соціального підприємництва в сфері ОПК.

Першим ключовим механізмом є формування спеціалізованої інфраструктури підтримки, що включає створення інкубаторів та акселераторів соціальних підприємств, орієнтованих на оборонний сектор. Такі структури повинні забезпечувати комплексний супровід соціальних підприємств на всіх етапах їх розвитку: від генерації ідеї до виходу на ринок. Особливу увагу слід приділити залученню ветеранів та військовослужбовців до програм інкубації соціальних підприємств, що сприятиме їх ефективній інтеграції в економічну діяльність та використанню їхнього досвіду для розвитку оборонної галузі.

Другим механізмом є розробка системи диверсифікованої фінансової підтримки соціальних підприємств у сфері ОПК, що передбачає пільгове кредитування, грантове фінансування, державні закупівлі та змішані моделі фінансування. Аналіз практик фінансування соціальних підприємств в Україні [6] свідчить про необхідність розробки спеціалізованих фінансових інструментів для соціальних підприємств оборонної галузі, що враховуватимуть їх подвійну – соціальну та економічну – природу.

Третім важливим механізмом є формування міжнародних партнерств у сфері соціального підприємництва, орієнтованого на ОПК. Такі партнерства можуть сприяти трансферу технологій, залученню інвестицій та обміну кращими практиками у сфері соціального підприємництва. Розвиток міжнародної співпраці набуває особливого значення в умовах трансформації оборонної галузі України та її інтеграції до міжнародних виробничих ланцюгів.

Четвертим механізмом є впровадження спеціалізованих програм перекваліфікації та професійної адаптації для ветеранів, орієнтованих на розвиток підприємницьких навичок у високотехнологічних сферах, пов'язаних з оборонною галуззю. Успішний досвід проєкту «Veterano IT» [6] демонструє перспективність таких програм для соціальної адаптації ветеранів та їх залучення до інноваційної економічної діяльності.

П'ятим перспективним механізмом є стимулювання розвитку соціальних підприємств, орієнтованих на виробництво високотехнологічної продукції для оборонної галузі, зокрема безпілотних літальних апаратів, систем зв'язку та іншого обладнання [7]. Такі підприємства можуть одночасно сприяти розвитку технологічного потенціалу ОПК та вирішенню соціальних проблем.

Для оцінки соціального впливу соціального підприємництва в ОПК пропонується багатовимірна система показників, що охоплює кількісні та якісні параметри. Кількісні показники включають: кількість створених робочих місць для представників вразливих груп населення; рівень доходів учасників соціальних підприємств; обсяг податкових надходжень; кількість реалізованих соціальних проєктів. Якісні показники охоплюють: рівень соціальної інтеграції учасників бойових дій; вплив на розвиток місцевих громад; внесок у зміцнення національної стійкості; розвиток інноваційного потенціалу ОПК.

Системна оцінка соціального впливу дозволяє визначити ефективність запропонованих механізмів та коригувати стратегію розвитку соціального підприємництва в ОПК України відповідно до змін соціально-економічного середовища та безпекових викликів.

Проведене дослідження дозволяє констатувати значний потенціал соціального підприємництва як інноваційного напрямку соціального забезпечення в оборонно-промисловому комплексі України.

Запропонована концептуальна модель та практичні механізми реалізації соціального підприємництва в ОПК України розроблені з урахуванням викликів воєнного стану та особливостей соціально-економічного розвитку країни.

Запропоновані в дослідженні підходи до розвитку соціального підприємництва в ОПК України повністю відповідають національним

стратегічним пріоритетам, зокрема Стратегії національної безпеки України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу та Програмі соціальної адаптації ветеранів і військовослужбовців.

Використана література:

1. Ninh, T.T.T., Hue, T.T. Sustainable entrepreneurial ecosystems: what are the main schools of thought and topical trends? *Discov Sustain* 6, 115 (2025).

<https://doi.org/10.1007/s43621-025-00931-5>

2. Gbadago, F.Y. Analyzing local content and in-country spending requirements to advance technology transfers and support entrepreneurial development in Ghana's upstream petroleum sector. *Humanit Soc Sci Commun* 12, 275 (2025).

<https://doi.org/10.1057/s41599-025-04549-w>

3. Karsantık, İ., Çayak, S. Exploring the effect of altruism on social entrepreneurship characteristics: the mediating role of social intelligence. *Humanit Soc Sci Commun* 12, 183 (2025).

<https://doi.org/10.1057/s41599-025-04501-y>

4. Al Issa, H.-E., Thai, M. T. T., & Saad, S. (2025). Empowering social entrepreneurial intentions through experiential learning and self-efficacy. *The International Journal of Management Education*, 23(2), 101154.

<https://doi.org/10.1016/j.ijme.2025.101154>

5. Chen, N., & Shabbir, M. S. (2024). Social entrepreneurship education landscape mapping: A bibliometric analysis and analysis of empirical research. *The International Journal of Management Education*, 23(2), 101122.

<https://doi.org/10.1016/j.ijme.2024.101122>

6. Київстар Бізнес Хаб. (2025). Як розвивати соціальне підприємництво: особливості бізнесу та українські кейси. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/yak-rozvivati-soczialne-pidpriyemnicztvo-osoblivosti-biznesu-ta-ukrayinski-kejsi>

7. LB.ua. (2025). Олександр Яковенко: TAF Drones — це про високотехнологічні рішення у сфері оборонних технологій. URL:

https://lb.ua/economics/2025/03/21/666705_oleksandr_yakovenko_taf_drones.html

Верховод І. С.
verkhovod.iryana@kneu.edu.ua
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Соціально-економічна система України переживає складний період трансформацій, зумовлених як глобальними викликами, так і наслідками воєнного стану. В цих умовах особливого значення набуває дослідження домогосподарств як базових елементів соціальної екосистеми, що відображають її стан та потенціал розвитку. Розуміння ключових детермінант розвитку соціальної екосистеми через аналіз соціально-економічного стану домогосподарств дозволяє сформувати ефективну соціальну політику, спрямовану на забезпечення стійкості суспільства в кризових умовах та сприяння його відновленню у поствоєнний період.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу чинників, що визначають можливості та обмеження розвитку соціальної екосистеми України в умовах множинних викликів – від демографічної кризи та економічної нестабільності до трансформації соціальних інститутів та механізмів державної підтримки. Розгляд цих чинників через призму стану домогосподарств дозволяє перейти від макроекономічних показників до реальних соціальних процесів, що відбуваються на рівні базових соціальних одиниць суспільства.

Методологічною основою дослідження є екосистемний підхід, що розглядає суспільство як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, які функціонують у постійній взаємодії та взаємозалежності. Домогосподарства в цій системі виступають не лише об'єктами соціально-економічних відносин, але й активними суб'єктами формування соціальної екосистеми. Такий підхід

ґрунтується на принципах системності, динамічності, багаторівневості та суб'єктності соціальних взаємодій.

Емпіричною базою дослідження слугують результати загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 - лютому 2024 року, а також аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, МВФ та демографічних досліджень.

Аналіз демографічних детермінант розвитку соціальної екосистеми України виявляє критичні трансформації, зумовлені як довготривалими тенденціями, так і гострими наслідками воєнного стану. За оцінками МВФ, населення України у 2024 році становить приблизно 36 мільйонів осіб, що суттєво менше довоєнних показників [1]. Це скорочення спричинене масовою вимушеною міграцією за кордон (від 5 до 8 мільйонів громадян), внутрішнім переміщенням населення (близько 5 мільйонів осіб), зниженням народжуваності до історичного мінімуму та підвищенням смертності внаслідок бойових дій. Результатом цих процесів стали суттєві зміни у структурі домогосподарств: збільшилась частка неповних сімей, зросла кількість домогосподарств, очолюваних жінками, відбулися зміни у віковій структурі з тенденцією до старіння населення, сформувались нові типи домогосподарств внутрішньо переміщених осіб. Прогнози демографів свідчать, що навіть після завершення активних бойових дій, населення України продовжить скорочуватися і до 2035 року може становити 30-32 мільйони осіб [2]. Ці демографічні тенденції формують довгострокові виклики для системи соціального захисту, ринку праці та освітньої системи.

Економічні детермінанти розвитку соціальної екосистеми проявляються, насамперед, у трансформації структури доходів та витрат домогосподарств. За даними ОСЕСД спостерігається зменшення частки доходів від підприємницької діяльності, збільшення ролі соціальних трансфертів, нерівномірність розподілу доходів між різними типами домогосподарств, поява нових джерел доходів, пов'язаних з гуманітарною допомогою, та зростання значущості грошових

переказів від родичів з-за кордону [3]. Структура витрат домогосподарств відображає їхню адаптацію до кризових умов: зростає частка витрат на житлово-комунальні послуги, особливо на енергоносії, відбувається оптимізація споживчого кошика з пріоритетом на товари першої необхідності, скорочуються витрати на товари тривалого користування та послуги, формуються нові статті витрат, пов'язані із забезпеченням безпеки (облаштування укриттів, придбання генераторів, акумуляторів тощо). Особливої гостроти набуває проблема енергетичної бідності, пов'язана зі зростанням вартості опалення в сезон 2024-2025 років, нерівномірним доступом до енергоресурсів у різних регіонах та збільшенням кількості домогосподарств, що потребують підтримки для оплати житлово-комунальних послуг [4].

Аналіз економічної нерівності виявляє поглиблення розшарування суспільства. Дослідження, проведені Національним інститутом стратегічних досліджень, демонструють збільшення розриву між найбагатшими та найбіднішими групами населення, формування нових категорій вразливих домогосподарств, значну регіональну диференціацію рівня життя та трансформацію самого розуміння бідності в умовах війни [5]. При цьому, як свідчать міжнародні дослідження, бідніші домогосподарства мають обмежені можливості для адаптації до змін та більш вразливі до негативних трансформацій соціальної екосистеми [6].

Соціальні детермінанти, що відображають якісні характеристики домогосподарств, також зазнають суттєвих змін. Трансформується освітній потенціал населення внаслідок обмеження доступу до освітніх послуг, вимушеного переходу до дистанційних форм навчання, зростання значущості цифрових компетенцій для доступу до освіти та роботи, відтоку кваліфікованих кадрів.

Особливої уваги потребують питання продовольчої безпеки, зокрема регіональні відмінності в доступі до продовольства, вплив зимового періоду 2024-2025 на забезпечення базових потреб вразливих категорій та роль гуманітарної допомоги. За даними Food Security and Livelihoods Cluster (FSLC),

підготовка до наступного зимового періоду є критично важливою для забезпечення базових потреб населення, особливо у регіонах, наближених до зони бойових дій [7]. Якість життя домогосподарств суттєво знижується через руйнування житлового фонду, проблеми з енергопостачанням та обмежений доступ до соціальних послуг. При цьому формуються нові механізми соціальної підтримки та взаємодопомоги на рівні громад, що стають важливим фактором забезпечення соціальної стійкості.

Інституційні детермінанти розвитку соціальної екосистеми проявляються у трансформації системи соціального захисту населення, що переживає суттєві зміни, зумовлені як економічними обмеженнями воєнного часу, так і потребою в більш ефективному використанні ресурсів. Відбувається перехід від універсальної до адресної моделі соціальної підтримки, оптимізація критеріїв надання соціальної допомоги з акцентом на підтримку найбільш вразливих категорій, розвиток цифрових інструментів адміністрування соціальних програм та посилення ролі громад у системі соціального захисту.

Особливе значення має система житлових субсидій, яка зазнає суттєвих змін: впроваджено автоматичний перерахунок субсидій для домогосподарств, у яких змінилися доходи, оптимізовано критерії їх надання, що призвело до зменшення кількості домогосподарств-отримувачів, та розроблено особливі умови надання субсидій на опалювальний сезон 2024-2025 років з урахуванням енергетичної кризи [4]. В умовах обмежених державних ресурсів зростає роль міжнародних організацій у забезпеченні соціального захисту, зокрема через реалізацію програм гуманітарної допомоги та підтримки домогосподарств, постраждалих від воєнних дій.

Комплексний аналіз детермінант розвитку соціальної екосистеми України дозволяє систематизувати їх за типом впливу та рівнем прояву, що представлено в таблиці 1.

Таблиця 1. Типологія детермінант розвитку соціальної екосистеми України

Тип детермінант	Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень (домогосподарства)
Демографічні	Скорочення загальної чисельності населення; Посилення міграційних процесів; Старіння населення	Регіональні диспропорції розселення; Урбанізація	Зміни у структурі та складі домогосподарств; Формування нових типів домогосподарств
Економічні	Падіння ВВП; Інфляція; Дефіцит бюджету	Регіональна економічна диференціація; Секторальні кризи	Трансформація структури доходів; Адаптація споживчої поведінки; Енергетична бідність
Соціальні	Загальне зниження якості життя; Трансформація освітньої системи	Нерівномірний доступ до соціальних послуг; Руйнування соціальної інфраструктури	Обмеження доступу до освіти; Продовольча незахищеність; Психологічні наслідки війни
Інституційні	Трансформація соціальної політики; Адаптація законодавства	Децентралізація соціального захисту; Роль громад і міжнародних організацій	Зміни у системі субсидювання; Нові механізми адресної підтримки; Цифровізація соціальних послуг

Базуючись на аналізі комплексу детермінант розвитку соціальної екосистеми, можна сформулювати ключові принципи, що мають бути покладені в основу її розвитку в поствоєнний період:

- принцип інклюзивності, що забезпечує рівний доступ всіх домогосподарств до економічних ресурсів та соціальних послуг;
- принцип стійкості, спрямований на формування механізмів адаптації соціальної екосистеми до кризових явищ;
- принцип збалансованості, що передбачає гармонізацію економічних, соціальних та екологічних аспектів розвитку;
- принцип соціальної справедливості, орієнтований на зменшення економічної нерівності та забезпечення справедливого розподілу благ;
- принцип партисипативності, що передбачає активне залучення домогосподарств до формування та реалізації соціальної політики.

Таким чином, екосистемний підхід до аналізу соціальної сфери дозволяє розглядати домогосподарства не лише як об'єкти соціальної політики, але й як активних суб'єктів формування соціальної екосистеми.

Аналіз демографічних, економічних, соціальних та інституційних детермінант розвитку соціальної екосистеми крізь призму соціально-економічного стану домогосподарств створює методологічну основу для розробки ефективних механізмів забезпечення стійкості суспільства в умовах трансформаційних процесів та визначення стратегічних напрямів соціальної політики у поствоєнний період.

Використана література:

1. МВФ оцінив кількість населення України та дав прогноз на найближчі роки. РБК-Україна, 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-ta-1713333704.html>
2. Скільки людей проживає в Україні станом на 2024 рік: оцінка демографа. УНІАН, 2024. URL: <https://www.unian.ua/society/naselennya-ukrajini-skilki-lyudey-prozhivaye-v-krajini-v-2024-roci-12865014.html>
3. Соціально-економічний стан домогосподарств України. ЮНІСЕФ, 2024. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24>
4. Субсидії на опалювальний сезон 2024-2025 років: що треба врахувати? ДТ-КТ, 2024. URL: <https://news.dtki.ua/society/community/93322-subsidiyi-na-opaliuvalnii-sezon-2024-2025-rokiv-shho-treba-vrakhuvati>
5. Аналітична записка щодо економічної нерівності. Національний інститут стратегічних досліджень, 2024. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_eknerivnist_19022024.pdf
6. Siddique, K., Shah, S.A. & Ali, G. Do forest ecological services matter to the poor and should they be considered in development planning: facts from Pakistan-administered Kashmir. *Environ Dev Sustain* 27, 5371–5392 (2025). <https://doi.org/10.1007/s10668-024-05892-9>
7. Food Security and Livelihoods Cluster (FSLC). Winter Response Strategy 2024-2025. URL: https://fscluster.org/sites/default/files/documents/%5BUA%5D%20FSLC%202024-2025%20Winter_Response_Strategy.pdf

Овсянников Д. П.
attila.teodorih@gmail.com

здобувач освіти
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Яремчук С. С.
serhiiyaremchuk@kneu.edu.ua

доктор соціологічних наук, професор
завідувач кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ПРИСКОРЕННЯ ПЛИННОСТІ ЧАСУ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство переживає феномен прискорення часу, який відображається у зміні ритму життя, соціальних практик та моделей поведінки. Відчуття швидкоплинності часу є результатом як суб'єктивних психологічних факторів, так і об'єктивних змін у технологічному, економічному та культурному середовищі. Дослідження Гартмута Розі демонструють, що прискорення соціального часу є ключовою рисою пізньомодерного суспільства, а потреба у постійній адаптації до змін створює відчуття нестачі часу [1]. У соціології час не розглядається як виключно фізична чи математична категорія, а як соціальна конструкція, що визначається культурними, історичними та соціальними контекстами. Ця концепція соціального часу набуває особливого значення в умовах глобалізації та інформаційного суспільства, де різні темпоральні режими взаємодіють і стикаються. Еміль Дюркгайм розглядав час як колективне уявлення, сформоване через ритуали та соціальні практики. Норберт Еліас підкреслював значення соціальної регуляції часу та його структурну функцію в суспільстві. П'єр Бурдьє вивчав темпоральні стратегії індивідів у соціальних ієрархіях, акцентуючи увагу на нерівномірності часу між класами. Зигмунд Бауман вказував, що сучасне суспільство є «плинним» – традиційні соціальні структури руйнуються, що підсилює нестабільність та необхідність швидкої

адаптації [2]. Мішель Фуко розглядає час як механізм контролю, що дисциплінує суб'єктів через систему інституцій [3].

Концепція соціального часу розглядає його не як фізичну величину, а як конструкт, що формується під впливом суспільних відносин. Г. Роза вводить поняття «соціального прискорення», що включає три компоненти: технологічне прискорення (збільшення швидкості передачі інформації, транспорту тощо); прискорення соціальних змін (швидкість модифікації норм, культурних кодів, соціальних практик); прискорення темпу життя (суб'єктивне відчуття нестачі часу) [1].

Нині суспільство характеризується тенденцією домінування короткострокових проєктів над довготривалими стратегічними концепціями. Це явище є наслідком процесів глобалізації, технологічної акселерації та інформаційного перенасичення, які стимулюють надмірне орієнтування на негайне задоволення потреб. Унаслідок цього відбувається трансформація фундаментальних соціокультурних категорій, зокрема статевих, етнічних і культурних ідентичностей, які підмінюються флюїдними, ситуативними соціальними конструкціями.

Природна соціальна стратифікація, що протягом історії забезпечувала стабільність і поступальний розвиток суспільств, поступається місцем механізмам соціальної мобільності, які дедалі частіше формуються не на основі компетентності, освіченості чи моральних чеснот, а під впливом девіантних практик та інструментів масової маніпуляції. Позаяк набуття компетентності, освіти та чеснот вимагає часу, якого дедалі «стає менше». Це спричиняє ерозію традиційних механізмів легітимації влади, кризи авторитетності інституцій та загальну фрагментацію суспільної свідомості.

Детермінованість цього процесу обумовлена не лише економічними та технологічними зрушеннями, а й фундаментальними змінами в парадигмі суспільного мислення. Людство дедалі більше занурюється у стан соціального релятивізму, що унеможливорює формування цілісної ідентичності як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Це, своєю чергою, спричиняє

дезорієнтацію особистості в просторі ціннісних координат, сприяє формуванню атомізованого суспільства та ускладнює перспективи довготривалого розвитку.

Ця тенденція є наслідком швидкого розвитку технологій, глобалізації та інформаційного перевантаження, що сприяє втраті глибоких зв'язків між поколіннями та руйнуванню традиційних цінностей. Сучасне суспільство стикається з проблемою нестабільності ідентичності, коли індивід змушений постійно адаптуватися до змінних умов, що призводить до соціальної дезорієнтації та втрати сенсу існування. Зростання цифрової комунікації значно змінило темпоральні рамки соціального життя [4]. Інтернет та мобільні технології створили нову форму часу – «вічне тепер», де інформація та взаємодія відбуваються миттєво, що впливає на соціальні відносини та економічну поведінку [5]. Цифрова революція радикально змінила сприйняття часу. Соціальні мережі та алгоритмічні системи формують «економіку уваги», у якій конкуренція за інформацію змушує користувачів споживати контент швидко та поверхнево [6].

Економічний статус та соціальна позиція також впливають на сприйняття часу. П. Бурдье доводив, що привілейовані групи мають «відкладений час», який дозволяє стратегічно планувати майбутнє, тоді як менш забезпечені верстви змушені функціонувати в режимі негайного задоволення потреб [7]. Зміни в економічних моделях сприяють прискоренню життя. Концепція «надспоживання» пояснює сучасний парадокс: технології економлять час, але водночас стимулюють відчуття його дефіциту [2]. Люди витрачають час на споживання контенту, що посилює відчуття нестачі вільного часу. Концепція «синдрому поспіху» пояснює, що зростання добробуту та споживчих можливостей супроводжується підвищенням вимог до продуктивності, що формує уявлення про час як дефіцитний ресурс [8]. Капіталізм, орієнтований на безперервне економічне зростання, стимулює не тільки технологічний розвиток, а й підвищує соціальні очікування щодо ефективності, що підсилює відчуття часу, що «втікає» [9]. Економічні моделі, орієнтовані на зростання та підвищення продуктивності, стимулюють прискорення життєвих ритмів [10]. Сучасна

економіка базується на принципах ефективності та мінімізації витрат часу, що змінює робочі моделі та соціальну взаємодію.

Швидкоплинність часу стає загрозою для стабільності соціальних інституцій. Розробка стратегій, що дозволяють гармонізувати ритми сучасного життя, є ключовою умовою збереження систем соціального захисту, освіти та культури. Саме через адаптацію соціальної політики до нових темпоральних умов можливо забезпечити довгострокову стійкість суспільства.

Розвиток традиційних способів життя, заснованих на перевірених часом цінностях, може стати ключем до вирішення цієї кризи. Відновлення принципів відповідальності, стабільності та природного розвитку допоможе врівноважити швидкоплинність часу та створити основу для гармонійного існування суспільства в умовах сучасності. У цьому контексті актуалізується необхідність реінтеграції традиційних соціальних механізмів, зокрема тих, що забезпечують стійкість суспільної структури та відтворення культурної спадщини. Відновлення принципів органічного розвитку, відповідальності та ієрархічної впорядкованості може слугувати інструментом гармонізації суспільного буття у добу соціокультурної турбулентності.

Соціальна політика, адаптована до сучасного сприйняття часу, має стати інструментом підвищення якості життя. Зниження стресових факторів, пов'язаних із інформаційним перенасиченням і надмірною швидкістю життя, сприятиме покращенню психоемоційного стану населення. Ефективні механізми регулювання соціального часу дозволять створити умови для більш збалансованого розвитку, де індивідуальні та колективні інтереси гармонійно співіснують.

Використана література:

1. Rosa H. Beschleunigung. *Zeit im Lebensverlauf*. 2020. С. 61–66.
URL: <https://doi.org/10.1515/9783839448625-010> (дата звернення: 16.02.2025).
2. Bauman Z. *Consuming life*. Polity Press, 2013. 168 с.
3. Foucault M. Panopticism (1977). *Crime and media*. 2019. С. 493–505.
URL: <https://doi.org/10.4324/9780367809195-43> (дата звернення: 16.02.2025).

4. Castells M. Networks of outrage and hope: social movements in the internet age. Polity Press, 2015. 328 с.
5. Nowotny H. Time: the modern and postmodern experience. Polity Pr, 1994. 192 с.
6. Davenport T. H., Beck J. C. The attention economy: understanding the new currency of business. Harvard Business School Press, 2002. 272 с.
7. Standing G. Precariat: the new dangerous class. Bloomsbury Publishing Plc, 2016. 230 с.
8. Levine R. Financial development and economic growth: views and agenda. The World Bank, 1999. URL: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-1678> (дата звернення: 17.02.2025).
9. Harvey D. Between space and time: reflections on the geographical imagination. *Annals of the association of American geographers*. 1990. Т. 80, № 3. С. 418–434. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1990.tb00305.x> (дата звернення: 17.02.2025).
10. Wajcman J. Pressed for time: the acceleration of life in digital capitalism. University of Chicago Press, 2015. 215 с.

Черній Л. В.

l.v.cherniy@udu.edu.ua

кандидат історичних наук, доцент
професор кафедри соціології та публічних комунікацій
факультету соціології та соціальної політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

Ященко Н. В.

n.v.yashchenko@udu.edu.ua

аспірант кафедри соціології та публічних комунікацій
факультету соціології та соціальної політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Міграційна криза в Україні є одним із найвагоміших викликів сучасності, що має глибокі економічні наслідки. Військові дії, соціально-економічна нестабільність та низька якість життя змусили мільйони українців залишити країну, що спричинило значні зміни у структурі ринку праці, державних фінансах та економічному розвитку. Економічні наслідки цієї кризи проявляються у кількох ключових аспектах.

Найбільш помітним наслідком є відтік робочої сили, особливо висококваліфікованих спеціалістів. Велика кількість українських працівників, які залишили країну, призводить до дефіциту кадрів у різних галузях, що ускладнює функціонування економіки. Зокрема, нестача кваліфікованих робітників у сфері медицини, ІТ, освіти та виробництва посилює диспропорцію на ринку праці, що в довгостроковій перспективі знижує продуктивність економіки та ускладнює процес відновлення країни. В залежності від ситуації, яка складається в Україні, кількість мігрантів постійно коливається. Це призводить до мінливості потреб ринку праці [5].

Іншим важливим аспектом є скорочення внутрішнього попиту. Відтік населення з постійних місць проживання і втрата постійної роботи істотно впливає на рівень споживання в середині країни і на обсяги виробництва товарів

та послуг, зокрема [4, с. 72]. Менше людей означає менше споживання товарів і послуг, що послаблює економічну активність і може спричинити зниження доходів бізнесу, а відтак – скорочення робочих місць та інвестиційної активності.

Значний вплив має також зміна структури державних фінансів. Податкові надходження до державного бюджету зменшуються, а витрати на додаткові соціальні видатки зростають [1]. Це створює додаткове навантаження на державний бюджет, що обмежує можливості фінансування інших важливих економічних та соціальних програм.

Одним із позитивних аспектів міграційної кризи є збільшення обсягів грошових переказів від українців, які працюють за кордоном. Грошові перекази від мігрантів стали важливим джерелом валютних надходжень, що підтримує платіжний баланс країни та стабільність національної валюти. Проте ці кошти не завжди сприяють довгостроковому економічному розвитку, оскільки вони здебільшого витрачаються на споживання, а не на інвестиції в продуктивні активи. За даними НБУ, за січень-липень 2024 року в Україну надійшло 5,8 млрд доларів приватних переказів, що на 0,8 млрд доларів менше, ніж за той самий час 2023 року [2].

Міграційна криза також впливає на інноваційний потенціал та перспективи економічного розвитку. Втрата молодого, освіченого населення зменшує можливості для наукових досліджень, технологічного розвитку та створення нових підприємств. Це може призвести до довгострокового зниження конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні. Крім того, відтік підприємців та інвесторів обмежує можливості створення нових робочих місць та розвитку малого та середнього бізнесу.

Ще одним важливим аспектом є нерівномірний економічний розвиток регіонів. Міграційна криза особливо гостро позначається на східних та південних регіонах України, які втратили значну частку населення. Це призводить до деградації місцевої економіки, скорочення виробництва та зменшення бюджетних надходжень. Водночас, великі міста та західні регіони стикаються з надмірним навантаженням на інфраструктуру через значний наплив

переселенців, що вимагає додаткових ресурсів для розширення житлового фонду, медичних і освітніх послуг.

Щоб мінімізувати негативні економічні наслідки міграційної кризи, необхідно розробити комплексну державну політику, спрямовану на стимулювання повернення мігрантів, створення привабливих умов для їхнього працевлаштування та підтримку підприємницької діяльності. Наразі необхідні методики, системи індикаторів, організація інформаційного забезпечення. Варто використати наявний міжнародний досвід оцінювання демографічних і пов'язаних з ними економічних втрат [3, с. 41].

Важливу роль у цьому процесі повернення мігрантів відіграє покращення умов праці та рівня заробітної плати, що дозволить зменшити відтік населення та сприятиме залученню кваліфікованих кадрів до вітчизняної економіки. Крім того, необхідно активізувати інвестиції в освіту, науку та інновації, що сприятиме розвитку високотехнологічних секторів та підвищенню конкурентоспроможності економіки України.

Міграційна криза в Україні спричинила значні економічні зміни, впливаючи на ринок праці, державні фінанси та інвестиційну активність. Відтік кваліфікованих кадрів призводить до дефіциту робочої сили, що уповільнює економічне зростання. Скорочення внутрішнього попиту та зменшення податкових надходжень створюють додатковий тиск на бюджет. Водночас грошові перекази від мігрантів підтримують фінансову стабільність, хоча не завжди сприяють довгостроковому розвитку. Нерівномірний економічний розвиток регіонів посилює соціально-економічні диспропорції. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, спрямованого на стимулювання повернення мігрантів та розвиток інноваційної економіки.

Загалом, економічні наслідки міграційної кризи в Україні мають складний та багатоаспектний характер. Втрата робочої сили, скорочення споживчого попиту, проблеми з бюджетними надходженнями та нерівномірний розвиток регіонів становлять серйозний виклик для державної політики. Водночас, грошові перекази мігрантів можуть слугувати додатковим джерелом фінансової

стабільності, якщо вони будуть спрямовані на розвиток підприємництва та інновацій. Комплексний підхід до вирішення цих проблем дозволить мінімізувати негативні наслідки та сприяти довгостроковому економічному відновленню країни.

Використана література:

1. Горбань С. Ф., Біленко О. В., Трубнік Т. Є. Вплив міграційних процесів на економіку України. Економіка та суспільство. 2023. № 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2307/2229> (дата звернення: 07.02.2025).
2. Зануда А. Втеча під час війни чи свідомий виїзд. Як змінилася міграція з України і якими будуть її наслідки. BBC News Україна. 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93px84133jo> (дата зверн.: 07.02.2025).
3. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Демографія та соціальна економіка. 2022. № 2 (48). С. 37-57. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/download/108/83/899> (дата звернення: 07.02.2025).
4. Ситник Н. С., Маруніч К. В. Міграційна криза в Україні – масштаби та економічні наслідки. Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development» (December 16-18, 2022). Geneva, Switzerland. 2022. № 136. С. 70-74. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/-1895/1924> (дата звернення: 07.02.2025).
5. Черній Л. В. Вплив інтенсивності міграційних процесів на соціально-демографічну ситуацію в Україні. Гуманітарний корпус : [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2024. Випуск 52. С. 111-114. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45396/Chernii-111-113.pdf?sequence=1>

2.2. Управлінська система в структурі українського демократизму

Стожок А. Ю.

stozhokalina@gmail.com

здобувачка PhD

кафедри соціоекономіки та управління персоналом

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ ДЕМОКРАТІЇ

Демократичні засади функціонування держави є підґрунтям формування можливостей реалізації соціальних прав. Наявність останніх, відповідно до Європейської соціальної хартії [1], яка набрала чинності в Україні у 1999 році, визначає державу як соціальну, де кожна людина має рівні права та гарантії щодо працевлаштування та умов праці, житла, освіти, охорони здоров'я, медичної допомоги та соціального захисту. В умовах перманентних загроз та викликів, породжених війною, можливість доступу та реалізації соціальних прав є обмеженою, а подекуди неможливою зовсім. Відтак, українська держава потребує ефективної стратегії сприяння довготривалій протидії наслідкам соціально-економічних змін та зміцнення стійкості суспільства, зокрема шляхом підтримки та забезпечення осіб, потерпілих внаслідок активних бойових дій. Реалізація зазначеного вимагає гнучкості та адаптивності, які складають основу соціальної мобільності, що є мірилом життєздатності індивідів та належного функціонування соціальних інститутів. На думку автора, соціальна мобільність – це процес, який полягає у здатності, готовності та спроможності людини швидко реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, задля забезпечення належної якості життя й захисту від соціальних ризиків.

Безперечно, ефективність демократії проявляється через такі складові як безпека, свобода, повага, солідарність, справедливість, рівність, інклюзивність, стабільність, які є основою формування програм розвитку країни. Держава, укладаючи суспільну угоду з населенням, виступає гарантом захисту можливостей реалізації соціальних прав протягом життя. Відповідно, рівні

можливості та індивідуальна відповідальність, яка значною мірою визначається наявністю та реалізацією вибору, є підґрунтям соціальної мобільності, якість програм якої має значення у делегітимізації альтернативних концепцій суспільного договору, ефективність якого формує довіру населення до уряду та здійснюваних реформ.

Варто зазначити, що соціальна стійкість населення формується шляхом ефективного взаємозв'язку соціальної мобільності та соціальної політики. Отже, доцільно сформулювати гіпотезу дослідження, яка полягає у необхідності рівних можливостей реалізації соціальних прав з висхідною мобільністю, що забезпечує захист нерівності в доходах та гідне життя, якість якого визначається ефективною соціальною політикою, яка своєю чергою є складовою суспільного договору, а також якістю демократії, а не лише її стійкістю.

Тож, наявність можливостей реалізації соціальної мобільності сприятиме:

- Зміцненню довіри населення до уряду через виконання суспільного договору.
- Забезпеченню соціально-економічного розвитку, який передається наступним поколінням.
- Посиленню ефективності державних інституцій у забезпеченні захисту від соціальної нерівності.
- Формуванню спроможності держави як гаранта захисту реалізації соціальних прав.
- Зміні вектору поглядів населення на європейські цінності.

Ефективність функцій соціальної держави полягає не у наявності прав та свобод, а у наданні можливостей для їх реалізації, оскільки без цього функціональність попередніх була б тільки де-юре. Згідно із науковими поглядами Тімоті Снайдера [2], свобода, яка апріорі є складовою демократичних суспільств, має кілька форм прояву, однією з яких є мобільність, що, на думку науковця, проявляється у можливості рухатись у часі та просторі, відповідно до цінностей. Доцільним є припущення, що якість соціальної мобільності населення впливає на його виборчі переваги і, як результат, формує існуючу

політичну систему. Крім того, рівень мобільності визначає стабільність політичних інститутів, що має значення для стабільності демократії та взаємозв'язку з наступними поколіннями.

Варто зазначити, що «демократія – це не тільки свобода у державі, а й певна вимога до всіх суб'єктів права, зокрема її громадян, брати активну участь в управлінні державою, в розробці, прийнятті та реалізації державних рішень, а також у законодавчому забезпеченні нормального функціонування громадянського суспільства» [3]. Відповідно до досліджень [4], демократія та її стійкість вимагає більшої участі у політичному житті, яка значною мірою визначається соціальною мобільністю населення. Крім того, індивіди, які мають висхідну мобільність, надаватимуть перевагу демократичному політичному порядку. Попри те, що рівень демократії не завжди гарантує належне управління та гідний добробут людей, демократичні суспільства є більш відкритими, завдяки чому населення має більше можливостей формувати свій людський капітал як підґрунтя якості життя. Беззаперечним є твердження, що свобода, яка є невід'ємним елементом демократії, передбачає вибір та індивідуальну відповідальність за нього. До того ж, реалізація права скористатись вибором є проявом національної свідомості, яка формує стабільний розвиток суспільства. Прикладом цьому слугують революційні настрої українського суспільства, підґрунтям яких було бажання підвищити якість життя та розширити площину мобільності, що знайшли відображення у Помаранчевій революції 2004 та Революції Гідності 2014 років.

Отже, підбиваючи підсумки, необхідним є висновок щодо посилення взаємозалежності між соціальною мобільністю та демократією шляхом надання населенню можливостей реалізації закріплених соціальних прав не лише за принципами справедливості, доброчесності та рівності, а й також відповідно до індивідуальних бажань та потреб громадян. Зазначене матиме вагомий вплив не лише на розбудову демократичних засад українського суспільства, але й також сприятиме ефективному повоєнному відновленню держави. Відтак, соціальна мобільність з позиції демократії є економічною та соціальною необхідністю,

передумовою якості життя індивіда, соціально-економічного розвитку суспільства та соціальної безпеки країни.

Використана література:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута). Міжнародний документ від 03.05.1996. Верховна рада України. Законодавство України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
2. Snyder T. On Freedom. Random House LLC US. 2024. 368 p.
3. Пшеничний В. Ідеї вдосконалення окремих демократичних інститутів України. Вісник Конституційного Суду України, № 4. 2006. С. 11-15. Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/11.12.2006-4.pdf>
4. Gugushvili A. Social origins of support for democracy: a study of intergenerational mobility. International Review of Sociology, 30(2). 2020. 376–396. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/03906701.2020.1776918>

2.3. Організаційне мислення суспільства

Горбова Ю. С.

horbova.yuliia@kneu.edu.ua

кандидат соціологічних наук

директор Інституту соціологічних досліджень

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

Позній О. В.

oleksandr_poznii@kneu.edu.ua

фахівець 1-ої категорії

Інституту соціологічних досліджень

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ РЕЛІГІЇ ЯК ЗАСІБ ЛЕГІТИМАЦІЇ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ: ДІЯЛЬНІСТЬ РПЦ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

В умовах збройного конфлікту релігійна сфера набула особливої ваги як канал впливу на масову свідомість, ідентичність та соціальну поведінку. Одним із ключових інструментів формування нової символічної реальності на тимчасово окупованих територіях України стала Російська православна церква (РПЦ), яка не лише не дистанціювалася від воєнної агресії російської федерації, а й виступила її активним ідеологічним рупором. У контексті гібридної війни релігійні інституції використовуються не як автономні актори духовного життя, а як структурний елемент репресивного режиму, покликаний сприяти інтеграції захоплених територій до російського соціокультурного простору. Проблема використання релігії як сучасного засобу легітимації окупаційних режимів є надзвичайно актуальною для соціологічного аналізу, оскільки зачіпає фундаментальні аспекти ідентичності, довіри, конформізму та соціальної мобільності в умовах окупації.

Питання інструменталізації релігії в умовах політичних конфліктів та авторитарного контролю активно розглядаються в працях як українських, так і

зарубіжних дослідників. Зокрема, у фокусі аналізу опиняються функції церкви в автократичних політичних режимах, релігійна пропаганда як складова інформаційної війни, а також роль духовенства в конструюванні національної пам'яті та ворожих образів. У контексті українських реалій, окремі дослідження вказують на небезпеку змішування релігійної риторики з політичними меседжами у церковному середовищі, зокрема на теренах, де має розповсюдження московський патріархат. Особливе значення мають емпіричні дослідження, що фіксують зміну релігійних практик та трансформацію суспільної свідомості в умовах окупації.

Для емпіричного висвітлення проблематики, в цій роботі будуть використані результати унікального соціологічного дослідження «Настрої жителів тимчасово окупованих територій України» проведеного компанією «Active Group» за участі авторів. Для опитування було використано метод глибинних інтерв'ю [1].

Перейдемо до безпосереднього аналізу зібраного емпіричного матеріалу. На тимчасово окупованих територіях України (АРК Крим, частин Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей) діяльність РПЦ набула системного характеру та трансформувалася в інструмент пропагандистського і соціального контролю. Одним із ключових механізмів впливу стало легітимування війни як «священної місії», де в церковних промовах агресія РФ подається як захист православ'я від «західного занепаду». Таке зміщення фокусу з релігійного на ідеологічний аспект сприяє формуванню у мешканців ТОТ нового образу ворога — Української православної церкви, її вірян та всіх, хто ототожнює себе з українською ідентичністю.

На тимчасово окупованих територіях спостерігається витіснення різних конфесій, зокрема ПЦУ, греко-католиків, протестантських громад і мусульманських об'єднань. Відомі випадки примусового переходу громад до Московського патріархату, ліквідації незалежних релігійних організацій, фізичного тиску на духовенство, що не погоджується з окупаційною ідеологією. Це призводить до монополізації релігійного простору, втрати довіри до

духовенства як незалежного джерела морального авторитету та зниження релігійної активності населення.

На мікрорівні відбувається значна трансформація поведінкових практик. Частина населення приймає нові церковні норми, демонструючи адаптацію та конформізм, особливо в умовах загальної дезорієнтації. Інша частина виявляє відчуження, дистанціюється від релігійного життя, втрачає довіру до інституцій, що ототожнюються з окупаційною владою. Серед молоді спостерігається зменшення участі в церковному житті, що пояснюється як втратою авторитету церкви, так і зростанням критичного ставлення до змішування духовного і політичного.

Окрему увагу заслуговує вплив на сприйняття релігійної реформи — зміни календаря свят в Україні. На окупованих територіях ця ініціатива стала об'єктом маніпулятивної інтерпретації: зміни подаються як «зрада віри», спроба зруйнувати православну традицію, нав'язану «зовнішніми силами». Така риторика формує ворожість до українських реформ, навіть серед тих, хто раніше був нейтрально налаштований, посилює штучний розкол у суспільстві, детермінує виникнення конфліктів на ґрунті релігійної ідентичності.

Іншим аспектом пропагандистської стратегії є впровадження нових релігійних і державних свят, які формують у населення відчуття «нормальності» окупаційної влади. Нав'язування свят на кшталт «дня росії» чи «дня єдності» супроводжується поступовим витісненням українських традицій із публічного простору, що фіксується у відповідях респондентів, які зазначають, що українські свята відзначаються лише в колі родини й без публічного розголосу.

Пропаганда також активно формує негативний образ релігійних меншин. Особливе місце займає створення образу загрози з боку мусульманської громади, яка в Криму зберігає відносну автономність і демонструє зростання релігійної активності. Такі наративи поширюють міжконфесійну напругу, яку згодом можна використовувати для виправдання репресивної політики щодо небажаних соціальних груп.

Підводячи підсумки, слід зауважити що релігійна сфера на тимчасово окупованих територіях України зазнала суттєвих змін, пов'язаних із цілеспрямованою політикою російської федерації та діяльністю РПЦ як її ідеологічного партнера. Використання церкви як інструмента інформаційного впливу, легітимації війни та формування нової ідентичності призвело до глибокої деформації релігійного ландшафту регіонів. Основними наслідками цієї політики стали: монополізація релігійного простору, витіснення конфесій, не лояльних до РПЦ; формування образу ворога в особі українських церков; розкол релігійної спільноти; зміна поведінкових практик віруючих.

Результати дослідження надають змогу зафіксувати, що пропагандистський вплив через релігію має прояви як на інституційному, так і на повсякденному рівні, трансформуючи уявлення про «своє» і «чуже», морально допустиме та заборонене, «правильне» і «вороже». Зміна святкового календаря, зниження відвідуваності храмів, дистанціювання від релігії серед молоді - маркери глибших процесів недовіри, фрагментації і втрати духовної автономії. Надалі це може ускладнити процеси реінтеграції тимчасово окупованих територій до загальноукраїнського релігійного і культурного простору, що вимагає від наукової спільноти і державних інституцій посиленої уваги до питань релігійної безпеки, ідентичності та духовної реабілітації громадян.

Використана література

1. Active Group. Sentiments of the residents living in the temporarily occupied territories of Ukraine [Електронний ресурс] // Active Group. – 2024. – 6 травня. – Режим доступу: <https://activegroup.com.ua/2024/05/06/nastro%20%97-zhiteliv-timchasovo-okupovanix-teritorij-ukra%20%97ni-sentiments-of-the-residents-living-in-the-temporarily-occupied-territories-of-ukraine/>

Іванова Т. В.

sociol8tanya@gmail.com

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДИСФОРІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Унаслідок повномасштабної військової агресії України в українському суспільстві відбуваються масштабні трансформації, що охоплюють інституціональну сферу, соціально-групову структуру, систему цінностей і очікувань громадян. Спостерігаються зрушення у соціальних настроях, посилення тривожності, а також зміни у соціально-психологічному стані населення. Ці процеси мають як локальний, так і глобальний характер, відображаючи глибину впливу воєнного стану на всі підсистеми суспільства [1]. У контексті повномасштабної війни в Україні дедалі актуальнішим стає вивчення емоційних станів, зумовлених впливом тривалих соціальних дестабілізуючих факторів. Одним із таких станів є дисфорія – негативно забарвлений психоемоційний стан, що поєднує драгівливість, емоційну напругу, пригнічення та втому [2]. У сучасній психології дисфорія розглядається не лише як симптом певних розладів, а і як реакція на зовнішні подразники – серед яких провідними є соціальні фрустрації, втрата контролю, порушення безпеки та тривала невизначеність.

Війна створює унікальний контекст для формування колективних емоційних станів. Згідно з даними досліджень, масові травматичні події призводять до зростання не лише клінічних випадків депресії чи ПТСР, а й субклінічних форм емоційної дезадаптації, які можуть охоплювати великі соціальні групи [3]. Дисфорія у цьому сенсі постає як м'яка, але стійка форма емоційного виснаження, що не завжди потребує медикаментозного втручання, але вимагає соціального розуміння та підтримки.

Суттєвим аспектом дисфоричних станів є їх соціальна зумовленість. Втрата роботи, зміна місця проживання, розрив соціальних зв'язків, інформаційне перевантаження та брак підтримки – усі ці чинники виступають тригерами для зниження психоемоційної стабільності. Як показують дослідження, колективна травма трансформується не лише в індивідуальні реакції, а й у спільні патерни емоційного реагування, які впливають на соціальну динаміку [4]. Особливої уваги заслуговує питання інформаційного середовища. Зокрема, інтенсивне і тривале занурення в травматичний медіаконтент сприяє формуванню гіпертрофованого відчуття загрози, що підсилює симптоматику дисфорії, особливо серед молоді та ВПО. Натомість наявність підтримуючого середовища – соціальних контактів, волонтерських мереж, стабільного оточення – значно знижує ризики деструктивного впливу таких чинників [5].

Це означає, емоції не є автоматичними реакціями, а формуються внаслідок перцептивної інтерпретації подій у соціальному контексті. Це означає, що і дисфорія не є універсальним станом, а варіюється залежно від соціального досвіду, очікувань та рівня підтримки, які має індивід отримує.

Таким чином, дисфорія в умовах війни розглядається як соціально опосередкований емоційний стан, що виникає внаслідок порушення звичних механізмів стабільності, підтримки й передбачуваності життя. Це зумовлює потребу в комплексному аналізі даного феномену – не лише з психологічної, а й із соціологічної перспективи, що й лягло в основу даного емпіричного дослідження.

Методологія дослідження включала застосування стандартизованої шкали емоційної дисфорії, адаптованої до українських реалій, а також авторського соціально-психологічного опитувальника, розробленого для виявлення чинників соціального характеру (зміна місця проживання, втрата роботи, рівень соціальної підтримки, інтенсивність споживання воєнного медіаконтенту тощо).

Результати аналізу вказують на неоднорідність рівнів дисфорії серед різних груп. Найвищі середні показники емоційної дисфорії спостерігалися серед ВПО ($M = 27,46$; $SD = 6,91$), особливо серед жінок із дітьми, які часто зазнають

подвійного навантаження – як психологічного, так і побутового. У цій підгрупі понад 68% респондентів вказали на постійне відчуття втоми, тривоги та роздратування. Серед студентської молоді ($M = 23,12$; $SD = 5,47$) рівень дисфорії виявився помірним, але з яскраво вираженими емоційними коливаннями, що асоціюються з нестабільністю планів, невизначеністю майбутнього та високою чутливістю до інформаційного фону.

Найнижчі показники дисфорії зафіксовані серед волонтерів ($M = 19,08$; $SD = 4,89$), що, ймовірно, пояснюється високим рівнем залученості в соціально значущу діяльність, наявністю підтримуючого оточення, спільної мети та почуття особистої ефективності. Активна участь у волонтерських ініціативах може виступати захисним чинником у збереженні психоемоційної стабільності в умовах кризи.

Кореляційний аналіз виявив статистично значущі зв'язки між рівнем дисфорії та низкою соціальних чинників. Зокрема: втратою роботи ($r = 0,39$; $p < 0,01$); зміною місця проживання ($r = 0,41$; $p < 0,01$); інтенсивністю споживання воєнного медіаконтенту (більше ніж 3 год/добу) ($r = 0,46$; $p < 0,001$); відсутністю соціальної підтримки (низькі бали за шкалою суб'єктивної підтримки) ($r = -0,33$; $p < 0,01$).

Отримані дані свідчать, що дисфорія формується не лише як емоційна відповідь на загрозу, а й як результат тривалого впливу соціальних дестабілізуючих факторів, зокрема – вимушеної мобільності, інформаційного перевантаження, втрати соціального коріння. Водночас наявність підтримуючого середовища (друзі, родина, волонтерські ініціативи) частково пом'якшує інтенсивність дисфоричних реакцій.

Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок про виразну соціальну зумовленість дисфоричних станів у контексті війни. Це вимагає подальшої уваги з боку фахівців у галузях соціології, психології, кризової інтервенції та державної соціальної політики. Зокрема, доцільним є розроблення програм психосоціальної підтримки найбільш уразливих груп,

інформаційної гігієни, а також створення безпечних середовищ для відновлення емоційного ресурсу населення в умовах воєнного часу.

Використана література:

1. Панок В. Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання // Вісник Національної академії педагогічних наук України. –2023. –Т. 5, № 1. –С. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2023-5-1-1-12>
2. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги? // Український медичний часопис. – 2022. – № 4. – С. 8–18.
3. Kahraman H., Kına D. Psychological effects of collective political traumas and post-traumatic growth // Journal of Aggression, Conflict and Peace Research. – 2022. –Vol. 14, –No. 3. P. 176–188.
4. Klaric M., Franciskovic T., Klain E., et al. Psychological consequences of war trauma and postwar social stressors in women in Bosnia and Herzegovina // Croatian Medical Journal. – 2007. – Vol. 48, No. 2. – P. 167–176.
5. Betancourt T. S., Meyers-Ohki S. E., Charrow A. P., Tol W. A. Interventions for children affected by war: An ecological perspective on psychosocial support and mental health care // Harvard Review of Psychiatry. – 2013. – Vol. 21, No. 2. –P. 70–91.

Мельник М. М.

melnik.biz@icloud.com

аспірантка кафедри соціоекономіки та управління персоналом
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНА АСИМЕТРІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Ключову роль для ефективного розвитку молодіжного сегменту ринку праці України відіграє зменшення професійної асиметрії між кваліфікаційною освітою, навичками та реальною зайнятістю молодих працівників. Розв'язання даної соціально-економічної проблеми сприятиме зменшенню дисбалансу

попиту та пропозиції молодіжного сегменту ринку праці. Чим краще, з погляду потреб економіки та попиту на ринку праці, освіту отримає молода особа, тим більше шансів, що вона швидко знайде гідну роботу. Починаючи з сумбурних часів незалежності в Україні було відсутнє планування підготовки кадрів для потреб економіки. Молодь обирала свій професійний шлях не за об'єктивними причинами, а за порадою батьків та інших осіб, матеріальними можливостями сім'ї та популярністю професій. В Україні не розвинута пропаганда робітничих та важливих для держави професій. Молодь вибирає професії за рейтингом майбутніх зарплат. Це призводить до кваліфікаційного дисбалансу, підвищення конкуренції в межах даних професій. Як наслідок безробіття високо кваліфікованих випускників, які вимушені погоджуватися на іншу професію або меншу зарплату. В даному контексті необхідно також зазначити необхідність регулювання освітніх закладів. Багато ВНЗ користуються підвищеним попитом на популярні спеціальності й швидко та не завжди якісно переорієнтують свої програми.

Професійна асиметрія – це складне соціальне та економічне явище, що виражається в різних типах і аспектах конфліктів на ринку праці. Для вимірювання та розуміння величини та взаємозв'язку різних форм невідповідності кваліфікацій та навичок необхідна комбінація показників та аналіз результатів, отриманих за допомогою різних методів. Невідповідність кваліфікації в широкому сенсі визначається як результат прогалин і дисбалансу в навичках (надлишкова або недостатня кваліфікація, дефіцит або надлишок кваліфікації або навичок на ринку праці, труднощі з наймом, неповна зайнятість) [1; 10], Наразі політики визнають це серйозною проблемою, оскільки невідповідність кваліфікацій може мати негативний вплив на ринок праці, наприклад, на продуктивність підприємства та працівників, доходи та задоволеність роботою.

Так в доповіді Європейського Тренінгово Фонду (ETF) за 2022 рік [1, 11], виокремлюється **вертикальна** (зазвичай вимірюється в термінах надлишкової освіти, недостатньої освіти, надлишкової та недостатньої кваліфікації) і

горизонтальна невідповідність навичок (сфера навчання не відповідає типу професії), **розрив у навичках** (вони виникають, коли необхідні навички недоступні серед робочої сили, наприклад, через технологічний прогрес), **дефіцит навичок** (зазвичай вимірюється незаповненими робочими місцями та вакансіями, які важко заповнити).

Вертикальна невідповідність навичок може бути двох типів щодо освіти (кваліфікації) або навичок [1, 11]. Невідповідність в освіті не завжди відображається у невідповідності навичок, або невідповідність у навичках відображається як невідповідність кваліфікацій. В умовах швидких змін професій під впливом інформаційно-комп'ютерних технологій все більше уваги приділяється дослідженню саме навичок. У 2022 році було проведено Європейське опитування про навички та роботу (European Skills and Jobs Survey, ESJS) від Cedefop [2] щодо вимірювання результатів освіти та невідповідності. Опитування було організовано серед дорослого населення в 6 європейських країнах. На його базі ми можемо провести аналогії зі зміною навичок серед молоді України під впливом глобальних трансформацій.

Горизонтальна невідповідність виникає, коли рівень кваліфікації є достатнім, але тип чи галузь кваліфікації не відповідає галузі, яка вимагається для займаної роботи. Це частіше менш проблематично, якщо людина працює у суміжній сфері (наприклад математик-аналітик працює програмістом або інженером комп'ютерних систем) і більш проблематично, якщо сфери освіти та роботи суттєво відрізняються.

Не дивлячись на численні теоретичні та емпіричні дослідження кваліфікаційний та професійний дисбаланс продовжує рости в усьому світі. В Україні ці показники перевищують середньоєвропейські. Поглиблене вивчення детермінант професійної асиметрії молоді України могло б допомогти політикам націлити свої зусилля на конкретні проблеми та розробити низку заходів для покращення освіти, навчання та зайнятості в молодіжному сегменті ринку праці. Але нашій державі дані дослідження ускладнюються через високу тіньову

зайнятість, обмежене фінансування, відсутність довгострокового планування зайнятості та навчання, низьку профорієнтацію та якість життя молоді.

Використана література:

1. Skills mismatch in the ETF partner countries. Cross-country report. Dr. Chiara Kofol, Dr. Ben Kriechel, Truc Nguyen, Tim Vetter. European Training Foundation, 2022. URL: <https://www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/skills-mismatch-etf-partner-countries>
2. Cedefop (2022). Setting Europe on course for a human digital transition: new evidence from Cedefop's second European skills and jobs survey. Luxembourg: Publications Office. Cedefop reference series; No 123. URL: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/253954>

Ялчін Дуйгу

yalcindyugu437@gmail.com

здобувачка освіти

кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

Чернякова А. В.

a.chernyakova@drl.sumdu.edu.ua

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

МІЖКУЛЬТУРНІ КОНФЛІКТИ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ

Актуальність дослідження. У сучасному світі глобалізація та масова міграція сприяють активному культурному обміну між народами. Однак взаємодія між культурами не завжди проходить безконфліктно. Виникнення міжкультурних конфліктів є неминучим наслідком історичних, політичних, економічних та соціальних відмінностей між народами.

Особливого значення міжкультурні конфлікти набувають у багатонаціональних державах, де різні етнічні та релігійні групи вимушені співіснувати на спільній території. Незважаючи на розвиток технологій і комунікацій, проблема міжкультурних конфліктів залишається актуальною. Вивчення причин їх виникнення та пошук шляхів запобігання дозволить знизити напруженість у суспільстві та сприяти мирному співіснуванню різних культур.

Метою даного дослідження є аналіз основних причин міжкультурних конфліктів та розробка ефективних стратегій їх подолання. Основними завданнями дослідження є наступні: 1) визначити основні види міжкультурних конфліктів; 2) проаналізувати соціальні, економічні, політичні та історичні фактори, що сприяють їх виникненню; 3) дослідити роль медіа та освіти у формуванні міжкультурного порозуміння; 4) запропонувати шляхи мінімізації міжкультурних конфліктів на міжнародному та локальному рівнях.

У дослідженні використано методи порівняльного аналізу, соціологічного опитування, контент-аналізу медіа та аналізу документальних джерел. У процесі дослідження виявлено *основні причини виникнення міжкультурних конфліктів*.

До таких причин слід віднести, по-перше, *соціальні фактори*.

Соціальні причини міжкультурних конфліктів включають відмінності у звичаях, традиціях, способах комунікації та соціальних нормах. Часто представники різних культур мають різні уявлення про допустиму поведінку, що може призвести до конфліктів.

Наприклад, у західних країнах вважається нормальним відкрито висловлювати власну думку, у той час як в азіатських культурах надається перевага непрямій комунікації та уникненню відкритої конфронтації. Такі відмінності можуть спричинити непорозуміння та напруженість між представниками різних культур.

По-друге, причинами виникнення міжкультурних конфліктів є *економічні фактори*. Економічні проблеми є одним з найпоширеніших джерел міжкультурних конфліктів. У багатьох країнах мігранти та представники етнічних меншин часто мають обмежений доступ до ресурсів, освіти та

працевлаштування. Це сприяє зростанню соціальної напруги між корінним населенням та іммігрантами.

Прикладами економічно мотивованих конфліктів є суперечки за робочі місця, нерівномірний розподіл соціальних благ та економічна дискримінація етнічних меншин.

По-третє, причинами виникнення міжкультурних конфліктів є *політичні та історичні фактори*. Історичні суперечності між народами можуть передаватися з покоління в покоління та залишатися джерелом конфліктів навіть через десятиліття. Наприклад, колоніальне минуле багатьох країн Африки та Азії призвело до довготривалих міжетнічних конфліктів.

Крім того, політичні режими можуть навмисно маніпулювати етнічними та релігійними відмінностями для досягнення власних цілей, що лише загострює міжкультурні конфлікти.

Шляхами запобігання міжкультурним конфліктам є, по-перше, *освіта як інструмент подолання міжкультурних конфліктів*.

Освіта є найефективнішим засобом подолання міжкультурних конфліктів. Включення до навчальних програм курсів з міжкультурної комунікації, історії різних народів та толерантності може сприяти формуванню взаєморозуміння між представниками різних культур.

Наступним ефективним інструментом подолання міжкультурних конфліктів є *використання медіа для розвінчання застарілих стереотипів*.

Мас-медіа відіграють ключову роль у формуванні суспільних уявлень про різні культури. Важливо, щоб ЗМІ не поширювали негативні стереотипи, а навпаки, сприяли міжкультурному діалогу та толерантності.

Також надзвичайно ефективними засобами подолання міжкультурних конфліктів є *державні ініціативи та міжнародне співробітництво*.

Важливу роль у мінімізації міжкультурних конфліктів відіграють державні програми, спрямовані на інтеграцію етнічних меншин, соціальну рівність та правовий захист культурного розмаїття.

Висновки.

Міжкультурні конфлікти є складним явищем, що має соціальні, економічні, політичні та історичні корені. Запобігання таким конфліктам потребує комплексного підходу, що включає освіту, культурний обмін, реформування державної політики та міжнародне співробітництво.

Формування толерантного суспільства є ключем до зниження рівня міжкультурної напруги та сприяє мирному співіснуванню народів у сучасному світі.

Використана література:

1. Гудков Л.Д. Конфлікти в мультикультурному суспільстві. – Київ: Наукова думка, 2021.
2. Хантингтон С. Зіткнення цивілізацій та перебудова світового порядку. – Київ: Основи, 2019.
3. Вісник міжнародних відносин. Проблеми міжкультурної комунікації. – 2023. №2.

2.4. Управлінські комунікативні системи

Бандура Ю. О.

yulechka.bandura1985@gmail.com

викладач економічних дисциплін ВСП

«Роменський фаховий коледж КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

м. Ромни, Україна

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В УПРАВЛІННІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Сучасний менеджмент значною мірою базується на ефективних комунікативних системах, які забезпечують злагоджену роботу організацій, налагодження партнерських відносин та реалізацію стратегічних цілей.

Комунікація відіграє центральну роль у процесах управління, оскільки саме через неї реалізуються управлінські функції: планування, організація, мотивація та контроль. В епоху цифрової трансформації змінюються традиційні моделі комунікацій, що вимагає нових підходів до їх побудови та оптимізації [1, 123].

Ефективне управління неможливе без дієвих комунікативних стратегій, які визначають якість взаємодії між керівниками, співробітниками та зовнішніми стейкхолдерами [2, 167].

Управлінська комунікація є основою успішного функціонування організації. Вона забезпечує обмін інформацією, координацію дій та прийняття рішень, що визначає загальну ефективність управління. В умовах цифрової трансформації традиційні методи комунікації поступово змінюються, поступаючись місцем інноваційним технологіям, що базуються на використанні великих даних (Big Data), штучного інтелекту та автоматизації бізнес-процесів [1, 231].

Розвиток глобалізації та інформаційного суспільства потребує від управлінців нових підходів до комунікації. Саме тому дослідження комунікативних стратегій у сучасному менеджменті є надзвичайно актуальним.

Комунікаційні стратегії в управлінні визначаються рівнем розвитку технологій та соціальними змінами. Виділяють три основні підходи:

1. Традиційний (ієрархічний) підхід – цей підхід базується на жорсткій ієрархії, де інформація передається згори вниз. Основні характеристики:

- ✓ централізоване прийняття рішень;
- ✓ формальні канали комунікації;
- ✓ повільний процес зворотного зв'язку.

2. Гнучкі комунікативні моделі – сучасні компанії переходять до децентралізованих комунікативних структур, що базуються на горизонтальних зв'язках. Основні характеристики:

- ✓ активний зворотний зв'язок;
- ✓ відкрита корпоративна культура;
- ✓ використання цифрових комунікаційних платформ.

3. Цифрові комунікаційні технології – розвиток цифрових технологій сприяв впровадженню нових методів управлінської комунікації:

- ✓ корпоративні месенджери (Slack, Microsoft Teams);
- ✓ CRM-системи для автоматизації комунікацій з клієнтами;
- ✓ аналітика великих даних для прогнозування комунікативних тенденцій

[3, 300].

Сучасні технології допомагають автоматизувати комунікаційні процеси та підвищити їхню ефективність. Проаналізуємо деякі з них:

1. Штучний інтелект (AI) та автоматизація - провадження AI у комунікативні процеси дозволяє: автоматизувати відповіді на запити співробітників, аналізувати тональність повідомлень у корпоративних чатах, прогнозувати рівень залученості персоналу.

2. Використання Big Data в управлінській комунікації - Big Data допомагає аналізувати комунікаційні потоки в організації та покращувати процеси управління шляхом: моніторингу ефективності робочих зустрічей, персоналізації підходів до керівництва командами, автоматизації збору зворотного зв'язку.

3. Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR) використовується для: проведення віртуальних конференцій та тренінгів, моделювання управлінських ситуацій, створення інтерактивних презентацій.

Попри технологічний прогрес, організації стикаються з такими комунікативними проблемами:

- інформаційне перевантаження – велика кількість комунікаційних каналів може призвести до плутанини та втрати важливої інформації. Щоб уникнути цього потрібно використання фільтрації та пріоритезації повідомлень, впровадження внутрішніх регламентів щодо комунікації.

- крос-культурні бар'єри – компанії, що працюють на міжнародному ринку, стикаються з труднощами міжкультурної комунікації. Рішення цьому – є проведення тренінгів із міжкультурної компетентності, використання адаптованих комунікаційних стратегій.

- кібербезпека в управлінських комунікаціях – з ростом цифровізації зростає ризик витоку конфіденційної інформації. Для цього рішенням є провадження багаторівневого захисту даних, навчання персоналу основам інформаційної безпеки [4, 155].

Ефективні управлінські комунікації є запорукою успішної діяльності організації. Використання новітніх технологій дозволяє підвищити продуктивність комунікацій, оптимізувати робочі процеси та покращити взаємодію між співробітниками.

Основні рекомендації для покращення комунікаційних стратегій в управлінні:

- Використовувати CRM-системи та корпоративні месенджери.
- Автоматизувати рутинні комунікаційні процеси за допомогою AI.
- Впроваджувати тренінги з комунікативних навичок.
- Використовувати Big Data для аналізу комунікативних потоків.
- Удосконалювати механізми кіберзахисту в управлінських системах [5, 87].

Сучасний світ вимагає від керівників гнучкості, цифрової грамотності та ефективного використання новітніх технологій у комунікаційних процесах. Організації, які швидко адаптуються до нових умов, отримують конкурентні переваги та забезпечують сталий розвиток.

Ефективні управлінські комунікації – це запорука успішної діяльності будь-якої організації. Інтеграція сучасних технологій та стратегій комунікації дозволяє не лише покращити взаємодію всередині компанії, а й підвищити її конкурентоспроможність на ринку.

Використана література:

1. Будзан Б. Менеджмент в Україні : сучасність і перспективи. – Київ : Основи, 2001. – 349 с.
2. Галькевич Р. С. Основи менеджменту. – Харків : ЛСАДА, 2009. – 467 с.
3. Гірняк О. М., Лазановський П. П. Менеджмент : підручник. 5-е вид., переробл. і доп. – Львів : Магнолія, 2018. – 352 с.
4. Любінова Н. Г. Менеджмент – шлях до успіху. – Київ : Агропромиздат, 2007. – 189 с.
5. Самойленко С. В. Сучасний менеджмент : теорія і практика. – Київ : МЗУУП, 2010. – 144 с.

Козачок Т. С.
kozachokt@ukr.net

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного менеджменту
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ДИПЛОМАТИЧНА ПРАКТИКА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Прогресивний розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій кардинально змінює традиційний формат ведення міжнародних переговорів попри відстань, часові межі та мовні перешкоди. Міжнародний переговорний процес все більше трансформується у цифрову площину через

сучасні онлайн-платформи для організації міжнародних відеозустрічей (Zoom, Slack, Salesforce, DocuSign та ін.) у режимі реального часу; використання блокчейн-технологій (smart-контракти в управлінні проектами) для забезпечення безпеки та прозорості переговорного процесу; проведення переговорів середовищі віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR); автоматизацію перекладу та застосування штучного інтелекту; цифровий документообіг тощо. За експертними оцінками, понад 150 країн мають спеціальні підрозділи електронної дипломатії, а протягом 2023 р. кількість віртуальних дипломатичних зустрічей зросла на 50 % у порівнянні з 2020 р. [1].

Згідно з дослідженнями, проведеними DiploFoundation – незалежної некомерційної фундації, що вивчає впровадження інструментів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у практику дипломатії [3], термінологічний арсенал сучасної дипломатичної практики в умовах цифровізації налічує близько 25 визначень, пов'язаних із технологіями та дипломатією. З одного боку, це значно розширює можливості щодо розуміння впливу цифрових інструментів на розвиток дипломатії та міжнародного переговорного процесу; з другого – має місце міжкраїнова термінологічна плутанина щодо цифрової (Digital Diplomacy), кібер- (Cyber Diplomacy) та технологічної дипломатії (TechDiplomacy) (табл.1).

Так, у стратегіях цифрової зовнішньої економічної політики Австралії найбільш вживаним синонімічним до «цифрової дипломатії» терміном є «кібердипломатія»; у Данії – «технологічна дипломатія»; у Франції, Швейцарії, Нідерландах – власне «цифрова дипломатія». На думку авторитетних дослідників, така методологічна відмінність відображає пріоритети цифрової політики країн. Причому цифрова дипломатія охоплює увесь спектр дипломатичних питань, у т.ч. цифрові технології; «кібердипломатія» наголошує на аспекті безпеки, а «технологічна дипломатія» зосереджується на взаємодії між представниками національних держав і технологічними компаніями (на глобальному чи локальному рівнях) [2].

Таблиця 1

Основні способи визначення дипломатичних змін, спричинених технологічним прогресом [2]

ВИДИ ДИПЛОМАТІЇ ЗА ХАРАКТЕРОМ ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЙ	ДИПЛОМАТІЯ І ГЕОПОЛІТИКА (вплив технологій на ланцюги поставок, глобальну економіку та розподіл влади, що формують дипломатичне середовище)	ДИПЛОМАТИЧНІ ТЕМИ (теми, які дипломати обговорюють на міжнародних двосторонніх і регіональних форумах (у т.ч. кібербезпека, безпека даних, ШІ, е- комерція)	ДИПЛОМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ (у т.ч. соціальні мережі, ШІ, аналіз даних, web-конференції)
AI дипломатія	+	+	+
Блокчейн дипломатія	-	-	+
Кабельна дипломатія	+	+	+
Криптодипломатія	-	+	+
Кібердипломатія	-	+	-
Дипломатія даних	+	+	-
Facebook-дипломатія	-	-	+
ІКТ дипломатія	-	+	-
Instagram-дипломатія	-	-	+
Інтернет-дипломатія	-	-	+
Дипломатія метавсесвіту	-	-	+
Дипломатія онлайн	-	+	+
Квантова дипломатія	-	+	+
Дипломатія у реальному часі	-	-	+
Супутникова дипломатія	+	+	-
Наукова дипломатія	+	+	+
Напівпровідникова дипломатія	+	+	-
Космічна дипломатія	+	+	-
Технологічна дипломатія	+	+	+
Телефонна дипломатія	+	+	+
Twitter-дипломатія	-	-	+
Віртуальна дипломатія	-	-	+
Блогова дипломатія	-	-	+

Очевидно, цифровізація змінює ландшафт міжнародних переговорів, роблячи їх більш адаптованими до сучасних вимог глобалізованого світу. Використання цифрових платформ для публічної дипломатії, ефективне управління знаннями, обробка величезних обсягів інформації для полегшення консульського зв'язку тощо, обумовлюють інтеграцію цифрових інструментів для посилення традиційних дипломатичних функцій і розширення дипломатичного впливу. За експертними оцінками, поєднання інструментів економічної та цифрової дипломатії стає стратегічно важливим напрямком для країн у підтримці їхнього економічного зростання та глобальної конкурентоспроможності. До таких інструментів можна віднести, зокрема: 1) використання соціальних мереж та цифрових платформ; 2) дипломатія великого

масиву даних (Big Data Diplomacy); 3) створення спільних цифрових платформ; 4) ведення цифрових переговорів; 5) надання цифрової підтримки та технічної допомоги; 6) проведення онлайн бізнес-форумів і конференцій; 7) розроблення спільних цифрових стандартів і правил; 8) створення спільного цифрового ринку та ін.

Проте, впровадження інструментів цифрової дипломатії несе певні виклики та загрози, серед яких, зокрема: 1) кібербезпека (у т.ч. кібернапади на цифрову інфраструктуру дипломатичних установ, дестабілізація роботи дипломатичних установ та ін.); 2) інформаційні війни (інформаційна пропаганда, спроби втручання у внутрішні справи інших країн через соціальні медіа, що може серйозно підірвати довіру між державами і ускладнювати міжнародні стосунки); 3) проблема захисту персональних даних; 4) технічні помилки та недоліки комунікації у цифровому форматі; 5) комунікативна депривація (цифрові інструменти не можуть повністю замінити традиційні методи дипломатії, що може призвести до відсутності глибшого розуміння контексту у прийнятті зважених рішень у складних міжнародних питаннях) та ін.

Використана література:

1. Jovan Kurbalija Digital Diplomacy In 2025: Geopolitics, Topics, And Tools <https://www.diplomacy.edu/topics/digital-diplomacy/>
2. Jovan Kurbalija Digital Diplomacy: Issues, Actors, and Processes (forthcoming publication in 2023 <https://www.diplomacy.edu/topics/digital-diplomacy>
Офіційний сайт DiploFoundation <https://www.diplomacy.edu/>
3. United States International Cyberspace and Digital Strategy. May, 2024. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/07/United-States-International-Cyberspace-and-Digital-Strategy-FINAL-2024-05-15_508v03-Section-508-Accessible-7.18.2024.pdf
4. Microsoft Digital Defense Report 2024 <https://cdn-dynmedia-1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/final/en-us/microsoft-brand/documents/Microsoft%20Digital%20Defense%20Report%202024%20%281%29.pdf>

Редькіна Г. М.
annainred@gmail.com

кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук
факультету економіки та соціальних комунікацій
Дніпровського державного технічного університету
м. Кам'янське, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ

Знання особливостей управління персоналом банку є вкрай важливими. Глобальна конкуренція і стрімкий науково-технічний прогрес спричиняють розуміння того, що кваліфікація і навички персоналу є головним джерелом перспективного розвитку банку. Технічні продукти, технології, операційні методи і навіть організаційні структури старіють з нечуваною швидкістю, тому управління персоналом набуває все більшої ваги. Вести розмову про ефективне управління можна лише у тому випадку, коли керівник обізнаний з механізмів формування мотиваційної сфери персоналу. Мотивація банківських працівників є вагомим чинником підвищення ефективності функціонування банків і конкурентоспроможності. Актуальним є розкриття механізмів формування мотиваційної сфери персоналу і стимулів трудової діяльності, особливостей управління персоналом та основних методів мотивації, розуміння необхідності змін в мотиваційній системі, удосконалення системи стратегічного оперативного управління банком.

Банк є двигуном економіки. Банківська структура нині є важливим соціальним інститутом, без якого важко проводити різні операції й розвивати економіку. Економічна діяльність банку дозволяє задовольнити потреби клієнтів і створити для банківської структури ефективні умови розвитку. Орієнтація на людський капітал свідчить про те, що ставлення до людських ресурсів у забезпеченні якості банківських продуктів, доходної діяльності банку та конкурентоспроможності значно змінилося останнім часом. Банківський персонал можна розглядати як вузькоспрямовану професійну групу, сукупність постійних працівників, що отримали необхідну професійну підготовку та / або

мають досвід практичної діяльності у фінансово-кредитній установі. При цьому слід пам'ятати про входження до професійної групи та її роль у соціальній структурі суспільства, особливості мотивування. Існують розроблені схеми мотивації персоналу, які прекрасно зарекомендували себе. Однак багато керівників банків стикаються з певними труднощами. В цілому, управління працею можна представити як безперервну серію взаємопов'язаних функцій: планування, організація, мотивація, контроль. Серед функцій окреме місце приділяється трудовій мотивації, примушенню до ефективної праці.

Анрі Файоль, засновник адміністративної школи менеджменту, виділив основні функції управління, серед яких є мотивація. Під цією функцією він передусім мав на увазі процес досягнення балансу між цілями компанії та співробітника для найбільш повного задоволення потреб обох. Ефективність роботи персоналу залежить від мотивації. Мотивація є тим ключовим фактором, який визначає, що саме, як і з якими результатами працюватимуть люди. Система мотивації визначає систему цілей персоналу банку загалом.

Часто адміністрація банку діє по-старому: заохочує найкращих, карає найгірших та проводить щорічні корпоративи для всіх. Однак, на даний момент така схема спрацьовує не завжди. Підлеглий, внесок якого у скарбничку загальних досягнень не помітили та / або не оцінили, не захоче проявляти себе надалі. Отже, адміністрації банку слід грамотно підійти до питання стимулювання підлеглих, щоб із найменшими витратами досягти найвищих показників функціонування банку. Система мотивації має відповідати основним потребам колективу та легко модернізуватися за змінами умов праці.

Як вимірюється продуктивність банківського персоналу? Продуктивність персоналу можна виміряти за допомогою DLP-системи (Data Loss Prevention) [1, с.101]. Ця система збирає розгорнуті дані про активність співробітників у програмах та на сайтах.

Розглянемо форми системи мотивації персоналу. Умовно систему мотивації персоналу поділяють на дві форми: матеріальну і нематеріальну. Економічне (матеріальне) стимулювання є одним з найпопулярніших видів

підвищення працездатності банківського персоналу. Грамотний підхід до оплати збільшує продуктивність праці. Економічну мотивацію банківського персоналу поділяють на два підвиди: грошову та негрошову.

Грошове стимулювання є додатковою оплатою за високі показники у роботі (премії, бонуси, відсотки угод, збільшення окладу); заохочення здорового способу життя (премії за відсутність лікарняних, заохочення некурців, оплата абонементів до спортзалу); оплата медичної та соціальної страховок; підвищена оплата шкідливих умов праці, якщо їх неможливо покращити; надання крім щорічної відпустки, передбаченої трудовим законодавством, додаткового часу відпочинку (за сімейними обставинами, у зв'язку з весіллям, на навчання); матеріальна допомога на день народження, весілля, ювілей, за надзвичайних ситуацій (смерть близьких, пограбування, пожежа); компенсація витрат працівників на проїзд до підприємства і назад або організація службового транспорту; пенсійні надбавки (спеціальні компенсаційні виплати від організації для стимулювання заслужених співробітників, що вийшли на пенсію) та ін.

Негрошовий різновид економічного стимулювання: наявність соціальних установ підприємства; безоплатні або оплачені частково путівки для службовців та членів родини у санаторії чи на бази відпочинку; пільгові умови придбання продукції організації; винагорода при зміні робочого місця; поліпшення умов праці та матеріально-технічного оснащення; гнучкий графік виконання професійних обов'язків; скорочений трудовий день чи тиждень; безоплатні квитки на концерти, до театру, кінотеатру та ін. Особливу увагу слід приділити виділенню грошових сум на корпоративні свята. Проведення таких заходів допомагає згуртувати колектив, прищепити персоналу корпоративний дух, налагодити дружні стосунки між співробітниками.

Видів нематеріальної мотивації набагато більше: 1) подяка від адміністрації організації. Якщо керівник помічає як промахи підлеглих, так і успішно виконану роботу, не скупиться на похвалу, тоді службовці прагнуть й надалі не розчаровувати керівництво; 2) підвищення службовими щаблями. Кожен підлеглий знає, що за якісне виконання трудових обов'язків йому

гарантовано підвищення посади. Однак слід знати міру. Інакше це може призвести до конкурентної боротьби всередині колективу, і про командну роботу доведеться забути; 3) підвищення кваліфікації з допомогою організації. Навчання підвищує професійний рівень персоналу та стає чудовим способом мотивації працювати краще для кожного співробітника; 4) створення дружньої, теплої атмосфери. Згуртована команда з легкістю впорається із найскладнішими питаннями; 5) створення іміджу банку та турбота про нього. Банк, який завоював популярність, приваблює як потенційних клієнтів, так і робить престижною роботу у ньому; 6) організація загального дозвілля. Робота в команді – це не лише спільна робота, а й відпочинок. Виїзди на природу та спортивні змагання, спільні відвідування театрів, музеїв та виставок здатні згуртувати весь колектив. При цьому кожен співробітник дорожитиме своїм робочим місцем; 7) наявність зворотного зв'язку є прекрасною мотивацією службовців. Якщо кожен підлеглий знає, що його думка не байдужа керівництву, і не боїться пропонувати ідеї модернізації роботи, це позитивно відображається на роботі всього підприємства.

З перерахованих вище матеріальних і нематеріальних методів мотивації кожен керівник банку може вибрати ті, які йому найбільше підходять. Як мотивувати банківський персонал – вибір залишається за керівником. Тільки адміністрація може вирішувати, які методи стимулювання будуть найрезультативнішими і допоможуть досягти максимальної продуктивності праці банківського персоналу.

Розглянемо інноваційні методи мотивації банківського персоналу, метою яких є створення сприятливих умов роботи саме на моральному рівні. Усі інноваційні методи спрямовані на створення відчуття комфорту, підтримки і поваги з боку банку до співробітників. Інноваційність полягає у турботі про таку обстановку у відділенні, яка сприятиме як ефективній роботі в межах банківського приміщення, так і вільному спілкуванню колег за його межами. Інноваційні методики мотивування поділяють на три основні категорії: індивідуальна мотивація (спрямована на роботу з окремими підлеглими);

психологічний та моральний види мотивації (використовується для задоволення основних внутрішніх потреб працівників); організаційна мотивація (допомагає створити систему стимулів для банківського персоналу).

Використання ефективних методів стимулювання дозволяє досягти бажаного результату, тому важко переоцінити їхню значимість. Можна не лише вибирати із запропонованих методів стимулювання мотивації персоналу, а також запроваджувати свої. Наприклад, серед нестандартних методів, що застосовуються в різних банках, можна зустріти такі заходи, як прийом на роботу інвалідів, виплату зарплати на порядок вищу, ніж в інших банках у межах регіону. До подібних методик можна віднести надання повного соціального пакету, щорічну оплачувану відпустку (наприклад, на 24 календарні дні), систему пільгового кредитування житла та / або авто, консультації з юридичних питань, забезпечення безпеки співробітників та членів їхніх сімей, знижки на корпоративний зв'язок.

Отже, як вже зазначили вище, найкращого способу мотивації не існує. Використання різних форм мотивації є передумовою вдосконалення організації управління банківським персоналом. Застосовуючи матеріальні й нематеріальні методи стимулювання, слід спиратися на властивості особистості працівника. Також потрібно враховувати специфіку банківської діяльності, яка пов'язана з колективним характером праці, ризиковим характером діяльності, динамізмом та складністю банківських процесів, високим ступенем відповідальності, ризиком при прийнятті рішень, інтелектуальною складовою та високим рівнем внутрішньобанківської спеціалізації.

Використана література:

1. Немкова О.А., Наумов О.В. Забезпечення політики безпеки хмарних ERP-систем. *X Вісник Університету банківської справи*. 2018. № 2 (32). С.98-103.

2.5. Соціальні та медіа-комунікації

Ільченко Б. В.

bogdan_ilch@ukr.net

старший викладач кафедри соціології
факультету управління персоналом, соціології та психології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНЕ СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗЕЛеної ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Динамізм та турбулентність соціоекономічних процесів, загострення екологічних проблем в сучасних загальносвітових реаліях зумовлюють пошук нових підходів до сталого розвитку суспільства, які мають сприяти більш раціональному використанню ресурсів навколишнього середовища, поліпшувати стан довкілля та, разом з тим, забезпечувати прогресивний розвиток економічних та соціальних процесів.

Порядком денним у сфері сталого розвитку до 2030р. [1] визначено необхідність пошуку глобального консенсусу у формуванні узгодженої політики та діалогу урядів, бізнесу та громадськості щодо актуалізації екологічної складової цивілізаційного розвитку та пошуку оптимального балансу між економічною ефективністю, соціальною справедливістю та екологічним благополуччям.

Одним із векторів пошуку такого балансу став поступовий перехід провідних країн до «зеленої» економіки. «Зелена» економіка – це новий тренд, який покликаний вирішити дилему «економічне зростання vs захист довкілля» відповідно до глобальних ЦСР, забезпечивши комплекс політико-правових та управлінських рішень щодо забезпечення сталого виробництва та споживання за одночасного включення екологічних питань у процес прийняття цих рішень.

«Зелена економіка» представляє собою інноваційний та стратегічний шлях розвитку глобальної, національної та регіональної економіки, де її основними пріоритетами є досягнення екологічних та соціальних ефектів, спрямованих на

забезпечення сталого економічного зростання. віддзеркалює сучасні вимоги щодо економічного розвитку, де підкреслюється необхідність врахування екологічних та соціальних аспектів для досягнення гармонії між економікою, суспільством та навколишнім середовищем» [2].

В Україні необхідність упровадження концепції «зеленої економіки» пов'язана складною соціально-економічною ситуацією, низькою якістю навколишнього природного середовища, що дедалі погіршується внаслідок війни, низькою енергоефективністю та екобезпекою національних виробництв, погіршенням здоров'я нації та якості життя населення. Національна економіка потребує поступового переходу від «коричневої» індустріальної економіки до нової «зеленої».

Водночас у світлі повоєнної відбудови та подальшої євроінтеграції України такий перехід має супроводжуватися не лише екоінноваціями, цифровізацією, циркулярним виробництвом та розумним споживанням. Важливою передумовою має бути дотримання принципу «належного управління», що включатиме, зокрема, ефективні стратегії та практики комунікування з суспільством щодо формування ефективних «спільних правил гри», програми просвітництва та сучасні освітні програми, посилення соціального діалогу та впровадження практик відповідального партнерства між ключовими стейкхолдерами на національному та територіальному рівні та на рівні окремих підприємств, що спонукатиме суспільну легітимацію цієї політики та формування здорової еко-економічної культури громадян.

Принцип належного управління зеленою економікою [3] передбачає активну участь громадськості на засадах соціального діалогу та відповідального партнерства, прозорості, демократичної підзвітності.

Таким чином вважаємо за доцільне говорити про **комплексну проблему зеленої трансформації України** крізь призму належного управління через удосконалення комунікацій, діалогу та партнерства влади та ключових стейкхолдерів на усіх рівнях.

Тож розбудова сучасного інституту соціального партнерства, прийняття та впровадження нового суспільного договору є чи не ключовою передумовою збалансованого розвитку поствоєнної України. Сучасна парадигма соціального партнерства базується не лише на системному упровадженні та повазі до формальних норм та правил, а і на раціональному самообмеженні сторін такого партнерства, тобто високого рівня соціальної відповідальності.

«Досягнення вагомих довгострокових соціальних і економічних результатів можливе лише на основі соціально відповідальної поведінки та оптимізації інтересів держави, працівників, роботодавців, акціонерів, споживачів та інших суб`єктів громадянського суспільства» [4, 459].

Таким чином, зелена трансформація – це складна багатоаспектна проблема, яка виходить за рамки тільки зеленої економіки, зеленого відновлення чи кліматичного врядування. *Це комплекс інституційних та нормативно-правових змін на основі удосконалення комунікацій, діалогу та партнерства влади та ключових стейкхолдерів на усіх рівнях у 4-ох взаємопов`язаних аспектах:*

1) розбудови архітектури «зеленого» урядування та розробки збалансованої політики «розумних спільних правил гри»;

2) розроблення та реалізацію стратегії комунікування із суспільством, включаючи формування «зелених наративів» у комунікаційному просторі, «зелене» просвітництво та посилення «зеленої» складової освітнього процесу;

3) реалізації узгодженого усіма ключовими стейкхолдерами плану зеленого відновлення країни, в тому числі постраждалих від військових дій у форматі державно-приватних партнерств, «зелених» проєктів соціально відповідального бізнесу, громадських екологічних ініціатив тощо;

4) перехід від «коричневої» до «зеленої економіки» на принципах, за стандартами та на основі сучасних технологічних рішень, поширених в ЄС та провідних країнах світу та належної підтримки бізнесу.

З метою удосконалення процесу зеленої трансформації України необхідно:

1. В частині впровадження моделі належного урядування:

Створити «єдиний центр прийняття рішень» через спеціальний механізм координації формування та реалізації державної політики з сфери зеленої трансформації. Потрібне створення спеціалізованої платформи для організаційного, експертно-аналітичного, інформаційного забезпечення діяльності влади у сфері зеленої політики. Такою платформою може стати Український кліматичний офіс, який має відігравати важливу роль у забезпеченні координування та контролю, а також стати майданчиком взаємодії для різних рівнів прийняття рішень, включаючи регіональний (місцевий), а також співпраці різних стейкхолдерів, зокрема громадянського суспільства і бізнесу.

2. В частині стратегії комунікування із громадськістю необхідно розробити комплексну комунікаційну стратегію, спрямовану на підвищення обізнаності громадськості, бізнесу та організацій громадянського суспільства щодо системи зеленої трансформації та її переваг, щоб забезпечити підтримку зелених ініціатив і сформуванню почуття спільної відповідальності серед усіх зацікавлених сторін.

Має відбуватися капіталізація соціальної відповідальності не лише в контексті ефективності підприємницької діяльності, а й у напрямку «приросту» капіталу соціального, коли усвідомлення суб`єктом свого місця і ролі у сталому розвитку громади (країни) та її зеленій трансформації має навіть більшу вагу, ніж непрямий прибуток організації. Також необхідно забезпечити системну інтеграцію проблематики зеленої трансформації в освітній процес, впровадження відповідних дисциплін, модулів та тренінгових курсів до освітніх програм ВНЗ, а також поширення «зеленої» неформальної освіти; відповідні зацікавлені особи, як державні службовці, так і представники приватного сектору, повинні отримати необхідні знання і опанувати навички для успішної реалізації ініціатив.

3. В частині реалізації Плану зеленого відновлення суттєво посилити нормативно-правове забезпечення та мотиваційні механізми державно-приватного партнерства (ДПП) з реалізації процесів зеленого відновлення. Оскільки відновлення повоєнної соціальної інфраструктури України є

надзвичайно амбітним завданням, ДПП є одним із найзручніших способів його реалізації, адже головна перевага таких партнерств полягає у диверсифікації інструментів, зеленого відновлення: це і допомога міжнародних організацій, зокрема європейських, це і робота з приватними інвесторами, як вітчизняними, так і іноземними, зрештою, це і залучення грантових ресурсів насамперед коли йдеться про місцеві проекти.

4. В частині забезпечення переходу від «коричневої» до «зеленої економіки» - забезпечення стабільного та прозорого регуляторного середовища через залучення стейкхолдерів до розробки та реалізації регуляторної політики; системної допомоги приватному сектору у впровадженні стандартів «зеленого» виробництва та менеджменту ЄС, зокрема через залучення бізнес-асоціацій та профільних об'єднань підприємців та роботодавців; інституційне сприяння залученню інвестицій і фінансових ресурсів у «зелені» проекти, зокрема із залученням коштів донорів; просування «зелених» ініціатив на місцевому рівні, а також забезпечення належної підготовки і підтримки кваліфікованих кадрів у «зелених» сферах.

Використана література:

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Генеральна Асамблея ООН, 25 вересня 2015 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku
2. Зінчук Т., Паламарчук Т., Усюк Т. Діалектика розвитку «зеленої економіки» в умовах глобалізації. Економіка та суспільство, 2022, (44).
URL:<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-86> .
3. The 5 Principles of Green Economy. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.greeneconomycoalition.org/news-andresources/the-5-principles-of-green-economy>.
4. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.]: за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с.

Мирошниченко А. Ю.
mirosnicenkoalona@gmail.com

аспірантка кафедри соціології і публічного управління
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна

ВПЛИВ ЗМІ, СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вже понад 3 роки війна в Україні несе великі збитки довкіллю та має довгострокові екологічні наслідки для людей та екосистем тож комунікації стали одним з головних інструментів попередження, мінімізації та ліквідації екологічних криз та загроз. Протягом повномасштабного вторгнення до комунікацій залучалися громадські організації, посадові та уповноважені особи, силові структури, міжнародні організації та уряди країн, ЗМІ та інші. Це вплинуло на заходи, що були вжиті в контексті захисту навколишнього середовища та населення, а також сформували думку громадськості. В контексті російсько-української війни ЗМІ, соціальні мережі та медіа відіграли дуже важливу роль попереджуючи населення про загрози для життя, активізуючи населення та громадськість, змушуючи органи влади та різні структури оперативно реагувати на безпекову ситуацію, що склалася внаслідок воєнних дій. Свою роль ЗМІ, соціальні мережі та медіа зіграли у формуванні соціальної поведінки, підтримці певного психоемоційного стану населення.

Об'єкт дослідження – засоби масової інформації, соціальні мережі та соціальні медіа.

Предмет дослідження – вплив засобів масової інформації, соціальних мереж та соціальних медіа у військовий час.

Актуальність, проблема. З початком повномасштабного вторгнення вплив ЗМІ, соціальних мереж та медіа суттєво зростає. Telegram, Twitter, Facebook, You Tube та інші платформи стали основним джерелом інформації про екологічні кризи та загрози: досить багато впливових та локальних ЗМІ,

громадський сектор, політичні діячі, державні установи та навіть представники різних безпекових структур активізували свою діяльність саме на них.

Комунікація дуже змінилась у порівнянні з 2022 роком: зараз ми живемо в світі з великою інтенсивністю – нам дуже важко тримати фокус та аналізувати інформацію. Зараз медіапростір перенасичений новинами, з якими дуже важко розібратися, перенасичений емоціями. Нажаль, в інформаційному полі добре відгукуються якісь катастрофічні події та наслідки, наприклад Каховська ГЕС – коли сталася трагедія, було прикуто дуже багато уваги ЗМІ та населення, дуже багато зацікавилися, зверталися і всім були цікаві екологічні наслідки. Враховуючи, що соціальні мережі є важливими платформами для отримання та обміну інформацією, які породили багато фейкової інформації та конфліктів в мережі інтернет.

Можливість інтерактивного спілкування в чатах каналів та соціальних мережах та соціальних медіа давали швидкий ефект – розуміння аудиторії, її настроїв та переживання, а також загальний стан населення на певний період часу. Наприклад, аудиторія оперативних телеграм-каналів суттєво збільшилася та набула широкого використання: ряд телеграм-каналів мають свої чати і мають можливість отримувати зворотній зв'язок з населенням, можуть оцінювати інтерес та відношення до того чи іншого інформаційного матеріалу. Загалом досить великий прошарок інформації українці черпають саме з телеграм-каналів, що отримали велику популярність з перших днів повномасштабного вторгнення. Однак, можна було спостерігати, як власники локальних та глобальних інформаційних каналів маніпулювали і маніпулюють громадською думкою, часто створюючи додаткові прецеденти для соціальної напруги. Зокрема, Telegram став ідеальною платформою, що поєднав у собі месенджер, соціальну мережу, платформу для ЗМІ та соціальних медіа, що відіграв важливу інформаційну роль в умовах російсько-української війни.

В нинішній ситуації соціальні мережі та соціальні медіа виходять на перший план: люди отримують інформацію в соціальних мережах, різноманітних месенджерах, каналах і так далі, а ЗМІ трохи відходять на другий

план, однак засоби масової інформації використовують соціальні мережі та соціальні платформи для поширення інформації. ЗМІ наділені інформаційною владою та інформаційними можливостями для того, з одного боку, щоб доносити інформацію та формувати громадську думку, а з іншого боку, спотворювати її [1, 14]. Дуже часто ЗМІ женуться за клікабельними заголовками і враховуючи те, що багато людей не читають далі заголовку або першого абзацу, не перевіряють першоджерело, у свідомості населення відкладається те, що вони прочитали. Враховуючи те, що з боку державних органів часто бракує комунікації в питанні надання інформації щодо того, який може бути вплив на здоров'я тієї чи іншої екологічної ситуації, що робити людям для того, щоб вберегтися та мінімізувати цей вплив і так далі, більше зосереджені не стільки на поясненні, що, як і чому відбувається, а в контексті «це зробила Росія і Росія має понести відповідальність». Населення не розуміє по факту, що відбувається, а ЗМІ підхоплюють і відразу починають робити гучні заголовки. Враховуючи, що першими зазвичай на якусь надзвичайну ситуацію комунікують ЗМІ, люди це підхоплюють та поширюють інформацію далі, формуючи свою думку та ставлення до тієї чи іншої екологічної ситуації, що може негативно вплинути на свідомість та подальші дії населення.

Треба звертати увагу, на те, що ми дивимося: ми маємо розуміти звідки беремо інформацію, перевіряти будь-яку інформацію і довіряти лише перевіреним джерелам. Дуже часто маленькі пабліки або непрофесійні ЗМІ можуть брати до публікації офіційні тези та тексти експертів і кінцевий споживач отримує вже ту інформацію і в тій формі, яку обрали ЗМІ, великі та малі інформаційні канали. Тому наявність критичного мислення та бажання перевіряти інформацію допомагає відфільтрувати справжні тези від накручених, сформувані адекватно свою власну думку [2, 20]. Якщо людина не експерт і читає якісь, наприклад, дрібні засоби масової інформації чи медіаресурси, вона не може зрозуміти чи можна їм довіряти і на скільки ця інформація відповідає дійсності. Якщо людина свідомо не шукає доступу до першоджерела, вона матиме інформацію лише з цього джерела і відповідно формуватиме свою

думку та поведінку лише на підставі контенту, наданого ним. Фахові медіа та платформи, які навчені правильно та адекватно доносити інформацію про екологічні кризи та загрози, які сумлінно працювали до повномасштабного вторгнення і вдумливо відносились до своєї роботи, зокрема в питанні висвітлення життєвоважливих безпекових питань, ця адекватність і чіткість комунікації зберіглася.

Багато комунікацій від ЗМІ відбувається в контексті залякування, а через те, що населення і так перебуває в доволі важкому психоемоційному та економічному стані через війну, важливо розуміти, що питання, які не є критичними, вони не мають доноситися на підвищених тонах та вселяти паніку в кожному інформаційному повідомленні [3, 52]. Страх, викликаний такими діями, нічого не дають окрім як погіршення ситуації, зокрема, населення починає більш безтурботно відноситися до можливих ризиків та загроз для їх життя та здоров'я, тож питання журналістської етики та критичного мислення населення залишаються достатньо гострими. Враховуючи, що Україна досі бореться за власну незалежність та свідомість власних громадян, це питання залишатиметься актуальним ще досить довго.

Використана література:

1. Роль соціальних мереж у формуванні суспільної думки під час російсько-української війни. [Електронний ресурс] / Філіпенко, Л.В. // Соціополіс: журнал соціальних та політичних наук. – 2024. – №1. – С. 10-19. – Режим доступу: <https://sociopolis.in.ua/index.php/journal/article/view/5>
2. Роль соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх вплив на політичну активність суспільства. [Електронний ресурс] / Базик Р.Р. // Політикус: науковий журнал. Політичні інститути та процеси. – 2024. №4. – С. 16-23. – Режим доступу: http://politicus.od.ua/4_2024/4.pdf
3. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. [Електронний ресурс] / Мазуренко, Л.І. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології» – 2022. №42. – С. 50-57. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08>

Полковенко Т. В.
taras_polkovenko@kneu.edu.ua
кандидат філологічних наук
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНІ ПІДХОДИ У СПІЛКУВАННІ ЖУРНАЛІСТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПОРАНЕНЬ

Спілкування журналістів із пораненими захисниками України має особливе значення в контексті нинішньої війни. Це завдання вирізняється не лише своєю чутливістю, але й складністю, адже вимагає від представників медіа глибокого розуміння фізичних та емоційних травм, яких зазнали військовослужбовці.

Роль журналістики у цьому контексті є багатогранною: інформування громадськості про реалії війни, документування людських історій тощо. Ключем до професійного виконання цих важливих функцій, у першу чергу, є етичне спілкування.

Першою рекомендацією для журналістів є повага до приватного життя і гідності поранених військовослужбовців. Не варто публікувати імена, фотографії чи інші дані осіб, які отримали серйозні поранення, до моменту, коли про це буде відомо їхнім найближчим родичам. Журналісти мають реагувати на прохання щодо нерозголошення такої інформації.

Уникнення подальшої травматизації поранених воїнів є критично важливим аспектом етичної журналістики в умовах війни. Медіа не повинні використовувати їхні історії для власної вигоди. Варто зосередитися на діях, які людина вчинила для виживання. Спогади про травми можуть викликати сильні емоції, включаючи гнів, який може бути спрямований і на представників медіа. Журналістам слід бути готовими до цього. У жодному разі не можна брати інтерв'ю в особи, яка перебуває у стані дисоціації.

Безпечним способом розпочати інтерв'ю є запитання «що б ви хотіли мені розповісти?» або «що з вами сталося?». Це дає співрозмовнику відчуття

контролю над інтерв'ю та його змістом. Не слід переривати розповідь або відволікати запитаннями, які можуть здаватися нерелевантними.

Отримання інформованої згоди й забезпечення прозорості є ключами до етичного спілкування. Журналіст повинен чітко представитися, назвати свою організацію, пояснити мету інтерв'ю, спосіб використання отриманої інформації та час її публікації. Слід чітко пояснити співрозмовнику мету написання матеріалу, його роль у ньому, можливі заходи захисту та чи буде розкрито його особу. Згода тут є необхідною. Пораненому воїну має бути надана можливість зупинити інтерв'ю в будь-який момент та зробити перерву.

Свобода медіа передбачає особливу відповідальність за правдиве і точне висвітлення подій. Точність і відповідальність є фундаментальними принципами журналістики, особливо у висвітленні чутливих тем. Журналісти зобов'язані надавати громадськості точну та об'єктивну інформацію. Та варто збалансувати потребу повідомляти правду з усвідомленням потенційної шкоди, яку може завдати журналістський матеріал.

Існують й інші етичні міркування, які слід враховувати. Журналісти повинні усвідомлювати свої обов'язки щодо захисту джерел. Важливо збалансувати особисті почуття, громадянський обов'язок і професійні стандарти, а також застосовувати принцип «не нашкодити». У журналістських матеріалах слід зосереджуватися на стійкості та силі захисників, а не на їхніх стражданнях.

В українському контексті воєнного часу на журналістів покладаються особливі обов'язки, що виходять за межі об'єктивного інформування. Це включає дотримання високих стандартів професійної етики та забезпечення власної безпеки й безпеки тих, із ким журналісти взаємодіють.

Ефективність проведення інтерв'ю з пораненими військовими так чи так залежить від врахування журналістом фізичного та емоційного стану пораненого. Ключовим тут є застосування технік травмоінформованого інтерв'ювання, активного слухання та постановки відповідних запитань.

Травмоінформоване інтерв'ювання починається з розуміння того, як травма здатна впливати на пам'ять і можливість людини висловлювати свої

думки. Краще надати співрозмовнику контроль над інтерв'ю, включаючи теми, які він готовий обговорювати, щоб створити відчуття психологічної безпеки. Слід дати йому зрозуміти, що він керує процесом та змістом розмови. Потрібно повідомити співрозмовника про заплановані запитання та уточнити, чи є теми, яких слід уникати. Під час розмови необхідно стежити, щоб людина не переживала події повторно, та запитувати, чи потрібна їй перерва.

Важливо розуміти історію, її контекст і дійових осіб, знати мету та завдання розповіді та пояснювати це співрозмовнику зрозумілою мовою. Протягом усього процесу інтерв'ю слід бути максимально прозорим і дати можливість людині розповісти свою історію. Необхідно налагодити контакт та довіру, не намагаючись провести змістовне інтерв'ю вже під час першої зустрічі. Варто застосовувати культурно-чутливий підхід та забезпечити лінгвістичну компетентність.

Активне слухання є особливо важливим для осіб, які страждають від симптомів ПТСР, таких як почуття провини, сорому та тривожне збудження. Слід спілкуватися шанобливо, з повагою ставитися до життєвого досвіду співрозмовника. Журналіст має пам'ятати про зацікавлений зоровий контакт і позитивну мову тіла, ставити відкриті запитання та поважати особистий простір.

Постановка відповідних запитань є ключем до отримання потрібної інформації без завдання зайвого стресу. Безпечним способом розпочати інтерв'ю є запитання «що б ви хотіли мені розповісти?» або «що з вами сталося?». Корисними також є запитання: «Які рішення ви прийняли, котрі, на вашу думку, допомогли вам пережити цю подію?», «Що вам зараз потрібно, аби почуватися в безпеці?», «Що ви зробите після цього інтерв'ю, щоб почуватися в безпеці?». Ніколи не слід питати «Як ви почуваетесь?». Кращими варіантами є: «Як ви зараз?», «Як ви це пережили?» або «Що ви думаєте про...?». Варто віддавати перевагу відкритості у бесіді та повідомити співрозмовнику, що він не зобов'язаний відповідати на всі запитання. Замість запитань, що передбачають хронологічний порядок, наприклад «Почніть з початку», краще запитати «З чого б ви хотіли почати?». Для розуміння історії слід ставити конкретні, прості та

прямі запитання.

Журналістам, які прагнуть ефективно та етично спілкуватися з пораненими військовослужбовцями, рекомендується:

- Надавати пріоритет добробуту пораненого воїна, ставлячи його потреби та емоційний стан вище за журналістське прагнення до сенсації.
- Отримувати чітку інформовану згоду перед проведенням інтерв'ю та використанням будь-якої інформації чи зображень.
- Бути прозорими щодо мети інтерв'ю та способу використання отриманих матеріалів.
- Уникати питань і підходів, які можуть призвести до повторної травматизації, натомість застосовувати травмоінформовані методи.
- Прагнути до точності та уникати поширення пропаганди чи дезінформації, особливо в контексті війни.
- Враховувати специфічні етичні виклики українського контексту, де національна ідентичність і терміновість ситуації можуть впливати на журналістські практики.
- Обирати канали комунікації з урахуванням фізичного та емоційного стану військового, а також питань безпеки та доступності.
- Практикувати активне слухання та проявляти емпатію під час інтерв'ю.
- Ставити відкриті запитання, уникаючи нав'язливості та тем, які можуть викликати негативні емоції.
- Бути чутливими до психологічних наслідків травми, усвідомлювати потенційний вплив поранення на пам'ять та комунікацію.
- Дотримуватися протоколів безпеки та конфіденційності, як фізичної, так і цифрової, особливо при роботі в зонах конфлікту.
- Відповідально та безпечно використовувати сучасні технології для комунікації, пам'ятаючи про ризики перехоплення інформації.
- Навчатися на прикладах успішних репортажів, які демонструють етичне та ефективне спілкування з військовими.
- Адаптувати свій підхід до конкретних цілей спілкування, наприклад,

підготовки новини, створення документального матеріалу тощо.

- Пам'ятати про важливість самоконтролю для журналістів, які працюють з травматичними історіями, та звертатися за підтримкою до спеціалістів у разі потреби.

Використана література:

1. Rules of Professional Ethics of Journalism - Media Councils in the Digital Age, https://www.presscouncils.eu/codes/28_il/
2. Ethics, Media, and Public Policy: Honoring the Fallen Soldiers of the Iraq War, <https://www.interactioncouncil.org/publications/ethics-media-and-public-policy-honoring-fallen-soldiers-iraq-war>
3. What Reporters Need to Know About Interviewing Trauma Survivors - NVLSP, <https://www.nvlsp.org/news-and-events/tips-for-interviewing-truma/>
4. Interviewing in the aftermath of trauma - Dart Center, <https://dartcenter.org/resources/interviewing-aftermath-trauma>
5. Media coverage of Ukraine must balance public interest and victim privacy - Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/media-coverage-of-ukraine-must-balance-public-interest-and-victim-privacy/>
6. Advice for ethical reporting on trauma | International Journalists' Network, <https://ijnet.org/en/story/advice-ethical-reporting-trauma>
7. Trauma-informed journalism: What it is, why it's important and tips for practicing it, <https://journalistsresource.org/home/trauma-informed-journalism-explainer/>
8. Ethical dilemmas in wartime journalism – insights from Ukraine - The Fix Media, <https://thefix.media/2023/03/29/ethical-dilemmas-in-wartime-journalism-insights-from-ukraine/>
9. Journalism, trauma and stress - Media Helping Media, <https://mediahelpingmedia.org/advanced/journalism-trauma-and-stress/>
10. Ukraine war raises ethical questions for newsrooms - Ethical Journalism Network, <https://ethicaljournalismnetwork.org/ukraine-war-raises-ethical-questions-newsrooms>

Фляшнікова А. Б.
fliashnikova.alla@kneu.edu.ua
кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В умовах інформаційного суспільства осмислення проблеми соціальної комунікації є досить актуальним, адже вона стає основним елементом цього суспільства. Комунікація сьогодні охоплює всі сфери людської діяльності та виявляється у реальних та віртуальних формах соціальної взаємодії.

Соціальна комунікація займає особливе місце у житті сучасного суспільства та кожної людини. Вона робить можливим зв'язок між поколіннями, забезпечує накопичення та передачу соціального досвіду, його збагачення та трансляцію культури. За допомогою соціальної комунікації вибудовується організація спільної діяльності людей. Йдеться про складний багаторівневий процес, в ході якого встановлюються контакти між суб'єктами, виникає потреба у спільній діяльності, що включає обмін інформацією, побудову стратегій взаємодії.

На думку О. Холод, соціальну комунікацію можна представити як інструментарій соціальної інженерії, який шляхом використання комунікаційних технологій створення інформації, її пошуку, упорядкування, трансляції, обміну, збереження й вимірювання впливу на споживача, націлений на регулювання соціальних дій, взаємодій і соціальних відносин у суспільстві. [1, с. 28]. А. Житницька соціальну комунікацію тлумачить як процес співдії між учасниками комунікаційної взаємодії, у ході якої проходить зміна поведінки, соціальних знань і соціальних установок реципієнта. Соціальна комунікація є визначальною умовою досягнення головної мети у системі технологізації суспільних процесів, їх управління й погодження; вона передуює розвитку наукового прогресу і становить основу динамічного розвитку суспільних відносин [2, с. 175].

Роль соціальної комунікації в суспільстві проявляється через її функції в ньому.

За словами Л. Пугач, комунікація виконує важливі функції у суспільному житті, створюючи умови для забезпечення роботи не тільки інформаційної, а й усієї суспільної галузі [3, с. 154].

Головною, провідною функцією, безпосередньо пов'язаною з формуванням цілісності суспільства, є інтегративна функція соціальної комунікації. Вона забезпечує поєднання різних видів людської діяльності у єдиний процес, організовує обмін діяльністю, реалізує систему суспільних відносин. По відношенню до цієї функції всі інші виступають як більш конкретні, як такі, що здійснюють інтеграцію соціального організму. До них можна віднести такі функції.

Інформаційна функція. Вона пов'язана з передачею та обміном соціальної інформації, упорядкуванням інформаційних потоків суспільства.

Функція соціального дослідження пов'язана із забезпеченням спадкоємності розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного виробництва, форм суспільної свідомості, передачі соціального досвіду від покоління до покоління.

Регулятивна функція включає соціалізацію та виховання, соціальний контроль, використання соціальних норм і забезпечує процеси управління в суспільстві.

Гедоністична функція включає естетичне задоволення від сприйняття інформації, безпосереднього спілкування.

Визначаючи функції соціальної комунікації, можна говорити про функції в цілому, а також функції окремих комунікативних актів. Особливістю аналізу функцій соціальної комунікації є той факт, що навіть в одному окремому процесі комунікації можуть поєднуватися кілька функцій. Так, наприклад, соціальна функція включає: підтримку взаємозв'язків у суспільстві, накопичення і збереження соціального і культурного досвіду, передачу цього досвіду молодому поколінню. Соціальна функція реалізується не лише через економічні та політичні канали, а й через культурні норми та цінності. Вони визначають місце соціального прошарку, страти, групи у загальній картині суспільства, і навіть, позначають дистанції, які ці групи поділяють.

О. Курбан виділяє три визначальні функції соціальної комунікації: інформаційну (завдяки соціальній комунікації в соціумі поширюється інформація про предмети, їх властивості, явища, дії та процеси); експресивну (здатність соціальної комунікації передавати оціночну інформацію про предмети або явища) та прагматичну (соціальна комунікація є засобом, який спонукає людину до певної дії та реакції) [4, с. 64].

В. Бебик до функцій соціальної комунікації відносить такі: поширення в суспільстві загальнолюдських цінностей, знань, інформації; формування суспільної свідомості; формування, розвиток та поширення соціокультурних норм, забезпечення соціокультурного обміну; інтеграція та регулювання суспільних відносин, у тому числі соціальних; підготовка та заохочення активної участі людей у суспільній діяльності [5, с.45].

Отже, соціальна комунікація виконує ряд важливих функцій, що підкреслюють її значущу роль у життєдіяльності суспільства, а саме: інформаційну або комунікативну, яка передбачає передачу інформації між комунікантами; соціальну, яка сприяє формуванню комплексу знань і навичок взаємовідносин людей у суспільстві; прагматичну, яка регламентує та коригує діяльність учасників акту комунікації задля досягнення цілей та результатів взаємодії; експресивну (емотивну), що виявляється у вираженні почуттів, емоцій у процесі комунікації через вербальні та невербальні засоби і полягає в інформуванні про стан співрозмовника чи його ставлення до переданої інформації.

В умовах інформаційного суспільства соціальна комунікація стає основним елементом цього суспільства та являє собою комунікативну діяльність людей, яка обумовлена цілою низкою соціально значущих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер та норм спілкування, прийнятих у цьому суспільстві.

Використана література:

1. Холод О. М. Соціальні комунікації : соціо- та психолінгвістичний аналіз : навч. посіб. – Львів: ПАІС, 2011. – С. 27–28, 35.

2. Житницька А. А. Соціальна комунікація як предметна сфера підготовки майбутнього журналіста. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : Гельветика, 2021. – Вип. 74, т. 2. – С. 175–178.
3. Пугач Л. Ю. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі // Молодий вчений. –2019. – № 1 (1). – С. 150–156.
4. Курбан О.В. Соціальна комунікація в системі сучасного наукового знання // Інформаційне суспільство. – 2009. – Вип. 10. – С. 64–66.
5. Бебик В.М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації // Інформація і право. – 2011. – № 1(1). – С. 41–49.

Махсма М. Б.
makhsma.mariia@kneu.edu.ua
доктор економічних наук, професор
професор кафедри менеджменту
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Козлов Є. В.
yevhen.kozlov@kneu.edu.ua
кандидат філософських наук
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ М. РОЗЕНБЕРГА ЯК МЕТОД ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ненасильницьке спілкування (ННС) – це процес або метод спілкування, що має на меті підтримку співробітництва та вирішення міжособистісних і соціальних конфліктів. Концепція ННС була розроблена американським психологом доктором Маршаллом Розенбергом (1934-2015) на початку 1960-х років. В основу методу Розенберг поклав чотири правила толерантного

спілкування, спираючись на гуманістичну філософію Махатми Ганді та на дослідження американського психолога Карла Роджерса, одного із засновників гуманістичної психології та засновника методу клієнт-центрованої психотерапії.

Маршалл Розенберг приймав участь у світових миротворчих місіях й у 1984 р. заснував Центр ненасильницької комунікації – міжнародну некомерційну організацію, в якій займав посаду директора відділу освіти. Написав п'ятнадцять книг, зокрема бестселер «Ненасильницьке спілкування: мова життя» [1], що розійшовся по світу накладом понад мільйон примірників і був перекладений (на 2020 р.) понад тридцятьма мовами. Розенберг досліджував особливості різних стилів вербальної комунікації у різних світових регіонах.

У результаті численних спостережень Розенберг дійшов висновку, що у важких і стресових ситуаціях більшість людей у різних світових культурах схильні до нетолерантних (брутальних) форм комунікації, до різких слів і висловлювань. Для позначення такої форми спілкування він використав влучну метафору і назвав цю мову «мовою вовка/шакала». Він також зазначав, що не у кожній культурі говорили «мовою вовка». Було кілька культурних регіонів, в яких не було війн і лише зрідка траплялися конфлікти. Люди у таких місцевостях використовували інший спосіб взаємодії один з одним, більш сердечний, що демонструвало їх бажання зрозуміти один одного, а не судити, дорікати та навішувати ярлики. Він вирішив назвати цю мову «мовою жирафа», за назвою тварини з великим серцем і здатністю бачити далеко вперед.

Метод ненасильницького спілкування можна використовувати як спосіб і метод побудови ефективної соціальної комунікації та взаємодії. Наведемо основні положення цієї методики. М. Розенберг ключовим поняттям ННС визначив «...поняття співпереживання. Факторами, що блокують прояв здатності до співпереживання, є: використання моралізаторських суджень, порівняння, відмова від відповідальності та перекладання її на інших людей або виправдання себе якимись обставинами» [2].

Теорія ННС спрямована на формування такого способу мислення, щоб усі люди своєю поведінкою прагнули задовольнити потреби один одного.

Відповідно до теорії ННС, гармонія може бути досягнута лише тоді, коли люди зможуть зрозуміти свої потреби, потреби оточуючих і почуття, які викликані цими потребами.

В основі методу такого спілкування лежать наступні положення:

- У всіх людей однакові потреби.
- У кожної людини є можливість почати задовольняти свої усвідомлені потреби.
- Будь-яка діяльність людини є спробою задовольнити свою потребу.
- Усі почуття вказують на задоволені та незадоволені потреби.
- У всіх людей є здатність співчувати.
- Однією з нагальних потреб є потреба ділитися.
- Деякі потреби можна задовольнити, тільки вступаючи у взаємозалежні відносини.
- Вибір - внутрішня справа кожної людини.

На жаль, ми часто чекаємо, щоб першими змінилися інші. А виявляється, що все стає настільки простим, коли ми зрозуміємо, що треба насамперед змінюватися нам самим. Іншими словами – «почни з себе!». М. Розенберг проголошує прості речі: «Слова часто призводять до ран і болю, а метод ненасильницького спілкування допомагає людині навчитися: 1) висловлювати себе в словах; 2) почути та зрозуміти іншого». На обкладинку українського видання книги М. Розенберга винесено одну з ключових тез автора: «Усвідомивши вагу слів, ви знайдете спільну мову з будь-ким, будь-де, будь-коли – як в особистому, так і в професійному житті» [1].

Наприклад, спілкування у сім'ї або школі з психологічної точки зору найчастіше є насильницьким, адже за ним приховані суперництво та боротьба. Принцип ненасильницького спілкування простий – людей вчать об'єктивно описувати ситуацію та висловлювати почуття щодо неї, а також описувати бажану розв'язку та реакцію партнера.

Процес виявлення істинних потреб і почуттів дає можливість зробити взаємне спілкування поважним. Звичайні люди у повсякденному спілкуванні, й

особливо педагоги у навчальних закладах, можуть знайти шляхи, як задовольнити потреби інших [2].

Коли обидві сторони уважно ставляться до потреб один одного, вихід з положення знаходиться, як на диво, дуже легко.

У центрі ідеї М. Розенберга стоять три аспекти спілкування:

1. Емпатія до самого себе (глибоке та співчутливе усвідомлення власного досвіду).

2. Емпатія до іншого (сприйняття іншого з глибоким розумінням/співпереживанням).

3. Справжнє вираження самого себе (автентичне вираження, яке може надихнути інших і спонукати до розуміння та співпереживання).

Наведемо *основні принципи методу ННС*.

1. Відповідальність за наші почуття несемо тільки ми самі. Це означає, що як би не поводитися інша людина, тільки ми самі вирішуємо, як реагувати та що робити у відповідь. Адже різні люди абсолютно по-різному сприймають одні й ті ж вчинки інших: якщо хтось невдало пожартував, то одна людина образиться, інша поставить жартівника на місце, а третя просто посміється.

2. Звідси можна вивести другий принцип методу ненасильницького спілкування: й інші люди, і ми самі – всі мають право на будь-які вчинки, почуття і потреби, за умови, що при цьому не порушуються права та свободи оточуючих.

3. Третій принцип методу: щоб налагодити контакт з іншою людиною, ми можемо чесно сказати їй про те, які почуття викликає у нас її поведінка, і пропонувати можливе рішення, залишаючись при цьому відкритими до її почуттів та пропозицій.

При цьому ми поважаємо як свої почуття і потреби, так почуття і потреби іншої людини. А в такій ситуації партнерам не потрібно захищатися або «тиснути» один на одного, адже для кожного є місце, кожен несе свої «50% відповідальності» за ситуацію, кожен може бути вислуханим.

Розглянемо *4 ступені моделі ненасильницького спілкування*.

1 ступінь: СПОСТЕРЕЖЕННЯ.

Перший компонент методу ненасильницького спілкування передбачає розділення спостереження від оцінки. Ми маємо чітко означити те, про що говорить співрозмовник, спостерігаючи та аналізуючи те, що він бачить, чує, не надаючи цьому оцінки. «...Змішуючи ці поняття, ми зменшуємо ймовірність того, що від нас почують те, що ми мали намір сказати. Натомість, інші почують критику і будуть захищатись від наших слів» [1].

Інакше кажучи, треба навчитися розрізняти спостереження та оцінювання і відокремлювати їх один від одного, оскільки їх поєднання викликає у співрозмовника відчуття, що він піддається критиці, й це змушує його чинити опір. Опишіть ситуацію об'єктивно, утримуючись від суджень.

2 ступінь: ПОЧУТТЯ.

Другим компонентом, необхідним для того, щоб висловитись, є розуміння власного емоційного стану та вміння ідентифікувати емоції співрозмовника. Почуттями є емоційний досвід і фізичні відчуття, пов'язані з задоволенням або незадоволенням наших потреб. На цьому етапі наша мета – це зрозуміти, які почуття ми відчуваємо та дати їм назву. Саме почуття, які описують наш емоційний стан, а не слова, які інтерпретують дії іншої людини по відношенню до нас.

Наприклад: «Я відчуваю себе самотнім» описує ваше внутрішнє переживання, у той час як «Я відчуваю, що я байдужий своєму партнеру» описує вашу реакцію на дії іншої людини. Тобто, описуючи свої почуття, важливо також брати на себе відповідальність за них. Якщо продовжувати попередній приклад, то можна описати свої почуття, як: «коли ти увійшов і не привітався зі мною, я відчув роздратування, образу».

Ми зможемо краще висловлювати свої почуття, якщо будемо використовувати слова, які описують певні емоції, а не слова, що описують загальний стан. Наприклад, якщо ми говоримо: «Я відчуваю себе добре», – слово «добре» може означати, що ви «щасливі», «зраділи», «спокійні». Можливі й багато інших відтінків емоцій. Такі слова, як «добре» і «погано» не дають

слухачеві перейнятися тим, що ми насправді відчуваємо. Відчуйте та висловіть свої емоції, що лежать в основі конфлікту.

3 ступінь: ПОТРЕБИ.

У контексті ННС потреби визначаються нашими основними цінностями та глибокими людськими устремліннями. Усвідомлення своїх потреб допомагає нам у першу чергу поліпшити відносини з самими собою, а також зміцнити взаєморозуміння з іншими людьми. Якщо ми розуміємо потреби один одного, то нам простіше знайти варіант вирішення конфлікту таким чином, щоб задовольнити потреби обох сторін.

Визначаючи потреби, важливо називати саме свої цінності й устремління, а не стратегії досягнення мети. Ми привчені думати, що, коли наші потреби не отримують відгуку, це означає, що щось не так з оточуючими. І тоді ми можемо називати безвідповідальними своїх співробітників, якщо вони не виконують завдання так, як ми цього хочемо. З того моменту, коли люди починають говорити про свої потреби, а не про те, що не так з іншими, можливості знайти способи піти назустріч потребам один одного набагато збільшуються.

Тільки кажучи про наші реальні почуття і потреби ми беремо відповідальність за наші почуття, звільняючи себе самих й інших людей від почуття осуду та провини. Ми починаємо розмовляти зрозумілою мовою загальнолюдських потреб, тим самим викликаючи в іншій людині почуття емпатії та співчуття.

4 ступінь: ПРОХАННЯ.

Останній компонент процесу ННС покликаний допомогти нам з'ясувати, чого ми хотіли б просити у інших, щоб задовольнити наші потреби та збагатити наше життя. Для чіткого формулювання прохання важливо виконувати наступні рекомендації:

– *Слід формулювати те, чого ми потребуємо, а не те, що нам не потрібно.* Наприклад, вираз невдоволення на свого чоловіка «я не хочу, щоб ти весь вечір стирчав на роботі», слід замінити на прохання «мені б хотілося, щоб ти проводив вечори зі мною та дітьми».

– *Треба уникати невизначених, абстрактних або неоднозначних висловлювань*, формулюйте прохання як конкретні дії, які однозначно будуть зрозумілими оточуючими, й які вони можуть для вас зробити.

– *Варто переконатися, що ваше прохання не виглядає як вимога*, за невиконання якої буде покарання або звинувачення.

– *Метою прохання повинно бути саме задоволення потреб, ваших і іншої людини*, а не прагнення змінити людей, їх поведінку або залучити їх на свою сторону. Висловлюйте свої бажання у вигляді конкретного та здійсненого прохання.

– *Варто завжди використовувати мову позитивних дій*. «Я твердо знаю ось що: коли кричать мені «ні», я теж кричу «ні» у відповідь». Часто людям нелегко зрозуміти, чого саме від них хочуть, і негативно побудовані прохання, швидше за все, зумовлять додатковий опір.

– *Чим ясніше ми висловлюємо у розмові те, що ми хочемо отримати у відповідь, тим імовірніше, що ми це отримаємо*. Оскільки надіслане й отримане послання не завжди збігаються, нам варто навчитися з'ясувати, чи було наше повідомлення точно почуте. В іншому випадку результатом стануть непродуктивні розмови, які забирають багато часу.

– *Прохання будуть виглядати як вимоги*, якщо слухачі подумають, що при непокорі їх каратимуть або звинувачуватимуть у чомусь. Ми можемо допомогти їм переконатися у тому, що це дійсно прохання, а не вимога, вказавши на наше бажання, щоб вони зробили це тільки у тому випадку, якщо вони можуть це зробити за власним рішенням.

Отже, метою ННС не є зміна людей і їх поведінки заради досягнення наших цілей, а у встановленні відносин, заснованих на щирості та емпатії, які у результаті дадуть задоволення потреб усіх. ННС може використовуватися у вирішенні будь-яких проблем: від подружніх непорозумінь до конфліктів у колективі, до зіткнення амбіцій на роботі й аж до політичних переговорів. Однак, основною сферою застосування концепції ННС М. Розенберга є встановлення індивідом взаємостосунків із самим собою, оскільки «оцінка поведінки з точки зору власних потреб – це стимул для змін».

Саме тому особливе значення набуває використання цього методу у період військового конфлікту у нашій країні. Людина, що перебуває у стані постійного напруження, або яка пережила велике потрясіння чи перебуває у стані ПТСР, «перестає відчувати себе», розуміти себе, забуває про свої потреби. Методика ненасильницького спілкування допомагає людині емпатійно дослухатися до своїх бажань і потурбуватись про себе.

Використана література:

1. Розенберг М. Ненасильницьке спілкування. Мова життя / М. Розенберг. Пер. з англ. О. Олійник. Київ : Ранок. 2020. 256 с. URL: <https://surl.li/dcagqo>
2. Маралів В. Г. Педагогіка і психологія ненасильства в освіті: навч. посібник для бакалаврату та магістратури / В. Г. Маралів, В. А. Ситаров. 2-е вид., перероб. і доп. 2016. Режим доступу: https://stud.com.ua/96351/pedagogika/nenasilnitska_komunikatsiya#goog_rewarded

2.6. Пізнавальний потенціал міждисциплінарних соціологічних досліджень в умовах глобалізації

Чижик Д. С.

dimachyzik@gmail.com

аспірант кафедри соціології та масових комунікацій
факультету географії, туризму та історії
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Україна

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ МІЖЕТНІЧНИЙ КОНФЛІКТ У ПРАЦЯХ І. ФРАНКА: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Від початку повномасштабного вторгнення Польща стала ключовим партнером України у наданні гуманітарної допомоги. Польські організації підтримують як українців в Україні, так і біженців у Польщі. Наприклад, Польська гуманітарна акція виділила 49,2 млн. злотих на допомогу 600 тис. українців в Україні та 66,6 млн. — на підтримку 1,2 млн. біженців у Польщі. Польський Червоний Хрест надав допомогу на понад 304 млн. злотих і організував 965 гуманітарних перевезень. Caritas Polska виділила 61 млн. злотих для України та 87 млн. для біженців. Фонд Pomocam.pl у межах кампанії «Солідарність з Україною» зібрав 13 млн. злотих, а «Відкритий Діалог» надав понад 78 тис. одиниць оборонного обладнання на 40 млн. злотих [29].

Попри потужну підтримку, польсько-українські відносини мають і напружені моменти. У 2024 р. українців обурило ратифікація польського закону, що прирівнює пропаганду ОУН і УПА до фашизму. У 2025 р. МЗС України розкритикувало заяви голови Інституту національної пам'яті Польщі щодо Волинської трагедії та євроатлантичних перспектив України [5; 6]. Ці події актуалізують вивчення історичних коренів конфліктів і пошук шляхів до сучасного діалогу. Ідеї І Франка про міжетнічні відносини кінця ХІХ – початку ХХ ст. залишаються важливими для аналізу та вирішення сучасних суперечностей.

В. Євтух визначає міжетнічний конфлікт як протиборство етнічних груп за вплив у багатонаціональній країні, де інтереси стають антагоністичними [4, с.

75]. Це визначення допоможе нам дати характеристику етнічній ситуації Східної Галичини часів життя І. Франка, та дозволить зрозуміти складність та конфліктність відносин між Польщею та Україною. Як зазначає Я. Грицак, у регіоні панували польська шляхта, румунські бояри та угорські землевласники, тоді як українці залишалися здебільшого селянською нацією із незначною часткою інтелігенції. У Львові значну частку населення становили євреї, вірмени й німці, інтегровані в місцеві громади [1, с. 13-14].

Можемо визначити чотири наративи у польсько-українському конфлікті, яким І. Франко приділяв особливу увагу. Першим є **дискримінація українців**. Вчений вважав її багаторівневою проблемою, що включала економічний, соціальний, політичний і культурний аспекти. Він наголошував, що українці в Галичині зазнають утисків з боку польської шляхти, австрійської бюрократії та єврейських капіталістів, котрі обмежують їхні права та доступ до освіти. Як протидію І. Франко пропонував активну політичну боротьбу, розбудову освіти та національної свідомості [3, с. 244; 7; 8, с. 170–180; 11, с. 221–244; 13, с. 342–346; 15; 16, с. 105; 20; 21, с. 204–217; 21, с. 307–320; 22; 23, с. 406–407; 5, с. 518–523; 26, с. 122; 29, с. 242–254].

Другим наративом є **проблема етнічної влади** в Галичині. І. Франко зазначав, що поляки, контролюючи виборчі механізми, фінансові установи та адміністрацію, фактично усунули українців від процесів ухвалення рішень. І. Франко зазначав, що така система пригнічує українців і не дозволяє їм розвиватися як нації. Для вирішення ситуації він пропонував створювати сильні національні політичні організації, які б могли представляти інтереси українців, а також наголошував на необхідності здійснення просвітницької діяльності і підтримки демократичних реформ [10; 11, с. 456-461; 13, с. 389-390; 18, с. 275; 19, с. 297; 19, с. 324-337; 22, с. 307-320; 27, с. 548-549; 28, с. 321-326].

В якості третього наративу І. Франко визначав **економічні проблеми** польсько-українських відносин, які, на його думку, були однією з провідних перешкод для українського національного відродження. Він аналізував економічну експлуатацію українських селян і бачив вихід у розвитку

кооперативів, місцевого промислу й освітніх ініціатив, що сприятиме політичній і соціальній рівноправності [9, с. 170-180; 10; 15, с. 61-63; 26, с. 122].

Незважаючи на критику поляків, І. Франко демонструє прагнення до **міжетнічного співробітництва** на основі рівноправності та взаємоповаги. Вчений підкреслював, що об'єднання навколо спільних соціально-економічних цілей, таких як боротьба з експлуатацією та гнобленням, може бути ефективним інструментом для подолання етнічних конфліктів. І. Франко пропонував створювати міжетнічні організації, кооперативи та політичні союзи, які б працювали на благо всіх народів Галичини. Він наголошував, що успіх таких ініціатив можливий за відмови від шовіністичних ідей та орієнтації на спільне благо [2, с. 173-174; 11, с. 221-244; 14, с. 61-63; 20, с. 204-217; 24, с. 518-523].

Отже, можемо зробити висновок, що в польсько-українському міжетнічному конфлікті І. Франко займав чітку проукраїнську позицію. Він був противником окатоличення, а за ним і колонізації українців, висвітлював практику дискримінації та вивчав механізми етнічної влади. При цьому вчений не дозволяв собі шовіністичних випадів і співчував горю інших національностей. Для І. Франка ідеалом були дружні міжетнічні відносини українців та інших етносів шляхом створення автономних державних утворень, або навіть незалежних держав з тісними стосунками. У його поглядах вдало поєднувалась твердість українського патріота і відсутність шовінізму, сучасна ситуації в Україні беззаперечно підтверджує правоту його міркувань.

Використана література:

1. Грицак Я. Й. Нариси з історії України: формування української модерної нації. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2000. 249 с.
2. Данилович С. Франко – духовний батько Радикальної партії в Галичині. Спогади про Івана Франка: [збірник] / упоряд. О. І. Дей. Київ: Дніпро, 1981. 413 с.
3. Дашинський І. Зі спогадів про Івана Франка. Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. сл., прим. М. І. Гнатюка. 2-ге вид., доп., перероб. Львів: Каменярь, 2011. 814 с.

4. Євтух В. Б. Етносоціологія: довідник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 205 с.
5. МЗС України відповіло на маніпулятивні заяви голови Інституту національної пам'яті Республіки Польща. Історична правда. 10 січня 2025. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2025/01/10/164627/> (дата звернення: 30.01.2025).
6. Польські політики хочуть прирівняти пропаганду ОУН і УПА до фашизму й комунізму. Історична правда. 4 грудня 2024. URL : <https://www.istpravda.com.ua/short/2024/12/4/164530/> (дата звернення: 30.01.2025).
7. Франко І. Я. Gazeta Naddniestranska o колонізації Русі. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 44, кн. 1. 690 с.
8. Франко І. Я. Банк крайовий. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 44, кн. 1. 690 с.
9. Франко І. Я. Банкроцтво так званої Orniczn-oї Prac-i. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 44, кн. 1. 690 с.
10. Франко І. Я. Відрубність Галичини. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1. 676 с.
11. Франко І. Я. Воскресеніє чи погребеніє? Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. 578 с.
12. Франко І. Я. Галицька статистика виборча з років 1876 і 1883. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 44, кн. 1. 690 с.
13. Франко І. Я. Глухі вісті. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1. 676 с.
14. Франко І. Я. Гуцульська спілка. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 44, кн. 2. 762 с.
15. Франко І. Я. Дещо про польсько-українські відносини: відповідь П. Т. Романовичу на статтю «Хатні справи українців». Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46, кн. 2. 436 с.
16. Франко І. Я. До І. О. Бодуена де Куртене. Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50. 691 с.

17. Франко І. Я. До М. П. Драгоманова. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 48. 738 с.
18. Франко І. Я. З 1848 р. Давні матеріали до оцінення нових заходів около польсько-руської угоди. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1. 676 с.
19. Франко І. Я. Лекції ненависти. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 54. 1216 с.
20. Франко І. Я. Наш погляд на польське питання. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. 578 с.
21. Франко І. Я. Наше теперішнє положення. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1. 676 с.
22. Франко І. Я. Нашим приятелям. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1. 676 с.
23. Франко І. Я. Не в пору пафос. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 44, кн. 2. 762 с.
24. Франко І. Я. Організація демократичної партії. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1. 676 с.
25. Франко І. Я. Письма из Галиции. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 44, кн. 1. 690 с.
26. Франко І. Я. Політичні стороництва в Галичині. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1. 676 с.
27. Франко І. Я. Поляки і русини. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46, кн. 2. 436 с.
28. Франко І. Я. Селянський рух у Галичині. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46, кн. 2. 436 с.
29. Po dwóch latach Ukraina ciągle potrzebuje naszej pomocy. Jak wspierać zaatakowanych przez Putina sąsiadów? TVN24. 24 лютого 2024. URL: <https://tvn24.pl/polska/ukraina-jak-polskie-organizacje-pomocowe-wspieraja-ukraincow-st7784988> (дата звернення: 30.01.2025).

2.7. Оціночні дослідження в соціальній сфері: теорія та практика

Леміш А. В.

a2412288806@gmail.com

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 075 Маркетинг
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Леонтенко О. М.

leontenko.olga@kneu.edu.ua

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ: ШЛЯХ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасний український бізнес дедалі активніше впроваджує екологічно відповідальні практики, орієнтуючись на глобальні тренди сталого розвитку [1]. Провідні компанії України впроваджують енергоефективні рішення та переходять на відновлювані джерела енергії, як-от МХП зі своїми біогазовими комплексами. Управління відходами стає невід'ємною частиною корпоративної стратегії: VARUS, Nova Post та Uklon розвивають системи сортування та переробки вторсировини, тоді як «Астарта-Київ» працює над зменшенням викидів парникових газів. Використання вторинних матеріалів, інвестиції в освітні та соціальні ініціативи, а також застосування інноваційних технологій, як-от вертикальні ферми VARUS, свідчать про прагнення компаній до екологічної трансформації [2, 3].

В рамках написання статті було досліджено п'ять українських компаній: Агропромисловий холдинг «Астарта-Київ», «VARUS», «UKLON», «Nova Post», «МХП» та сформульовані основні тренди екологічної відповідальності українського бізнесу та їхній вплив на сталий розвиток:

1. Енергоефективність та відновлювані джерела енергії

Усі розглянуті компанії активно впроваджують енергоефективні рішення, переходять на відновлювані джерела енергії та оптимізують логістичні процеси для зниження викидів CO₂. Це відповідає глобальним трендам декарбонізації економіки.

Агропромисловий холдинг «Астарта-Київ» реалізує програми, спрямовані на підвищення енергоефективності та скорочення викидів парникових газів. Завдяки цим заходам компанія планує зменшити загальні викиди на 44% до 450 тис. тонн CO₂-еквіваленту до 2030 року порівняно з базовим рівнем 2022 року [4].

«VARUS» впроваджує енергоефективне обладнання та реалізує проекти, спрямовані на ощадливе споживання енергії в офісах. Ці заходи допомагають знизити енергоспоживання та зменшити викиди парникових газів.

«Nova Post» поступово переходить на використання електричних фургонів у своєму автопарку, що сприяє зменшенню викидів CO₂ та демонструє екологічну відповідальність компанії [5].

2. Розширення управління відходами

Інтеграція програм з переробки відходів стає трендом та ключовим елементом екологічної стратегії сучасного бізнесу. Воно сприяє зменшенню негативного впливу на довкілля, оптимізації ресурсів та зниженню рівня забруднення. «VARUS» сортує та переробляє картон і пластик, «Nova Post» збирає вторсировину у відділеннях, Агропромисловий холдинг «Астарта-Київ» приділяє увагу безпечному та ефективному використанню хімічних засобів захисту рослин, дотримуючись екологічних норм та стандартів, «МХП» реалізує програми з управління відходами, включаючи їх сортування, переробку та утилізацію, а також ініціативи зі збереження водних ресурсів та відновлення довкілля, а «UKLON» співпрацює з ГО «Україна БЕЗ сміття» для доставки відходів на переробку: користувачі можуть замовити послугу через застосунок, сприяючи зменшенню кількості відходів, що потрапляють на полігони [6].

3. Вторинне використання

Використання вторинних матеріалів для створення нових продуктів (наприклад, сумки з банерів Uklon) сприяє популяризації циклічної економіки [7, 8]. Нереалізована випічка з супермаркетів «VARUS» передається партнерам для виробництва корму для тварин, що зменшує харчові відходи та підтримує сталий ланцюг постачання, а не продана кулінарна продукція передається в зоопарки, що сприяє зменшенню харчових відходів та підтримці тварин.

4. Соціальні та освітні проєкти

Компанії, такі як «МХП» та «VARUS», підтримують проєкти з підвищення екологічної обізнаності серед громадян і спільнот, організовують еко акції та інвестують у розвиток екологічної інфраструктури.

5. Інноваційні рішення у сфері сталого розвитку

«МХП» демонструє передові технології, такі як біогазові комплекси, що перетворюють відходи на енергію [9]. «VARUS» інвестує в інноваційні екологічні рішення, зокрема створення вертикальних зелених ферм, які дозволяють вирощувати зелень у супермаркетах, а такий підхід забезпечує скорочення викидів CO₂ завдяки зменшенню транспортних перевезень, свіжість продуктів, які вирощуються безпосередньо на місці та збереження ресурсів, зокрема води, завдяки використанню сучасних технологій поливу.

Підсумовуючи зауважимо, що український бізнес активно впроваджує екологічно відповідальні ініціативи, спрямовані на сталий розвиток. Основними трендами є підвищення енергоефективності, використання відновлюваних джерел енергії, впровадження інноваційних технологій, а також розвиток систем управління відходами та підтримка соціальних ініціатив. Такі підходи сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля, оптимізації ресурсів та покращенню іміджу компаній.

Реалізація енергоефективних рішень, як-от біогазові комплекси МХП чи електричний автопарк Nova Post, демонструє відповідальне ставлення бізнесу до зменшення викидів CO₂. Управління відходами, як у випадку VARUS, UKLON та «Астарта-Київ», забезпечує мінімізацію забруднення та ефективне використання ресурсів. Інноваційні підходи, такі як вертикальні ферми VARUS

чи виробництво продукції з вторинної сировини, популяризують циклічну економіку та сприяють формуванню екологічно свідомого суспільства.

Таким чином, українські компанії поступово інтегрують принципи сталого розвитку у свою діяльність, що позитивно впливає не лише на навколишнє середовище, а й на конкурентоспроможність та довгострокову стабільність бізнесу.

Використана література:

1. Керівництво з соціальної відповідальності (Міжнародний стандарт ISO/FDIS 26000). URL: <https://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/Стандарт%20ISO%2026000.pdf>
2. CSR Ukraine. Внесок українського бізнесу в реалізацію Україною Цілей сталого розвитку 2016-2020 рр. URL: <https://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2020/12/Vpliv-biznesu-na-CSR.pdf>.
3. CSR Ukraine. другий каталог КСВ-ініціатив 2020-2021 URL: <https://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/catalog-iniciativ.pdf>.
4. Звіти Агропромислового холдингу «Астарта-Київ». URL: <https://astartaholding.com/zvity/>
5. Соціальний звіт компанії «Нова пошта». URL: https://novaposhta.ua/uploads/misc/doc/social_report.pdf
6. Uklon приєднується до Глобального договору ООН. URL: <https://uklon.com.ua/uklon-pryyednuyetsya-do-globalnogo-dogovoru-oon/>
7. Uklon випустив колекцію сумок із перероблених рекламних банерів. URL: <https://adsider.com/ua/uklon-vypustyv-kolektsiiu-sumok-iz-pereroblenykh-reklamnykh-baneriv/>
8. REBORD: важлива еко-ініціатива від Uklon до Дня Землі. URL: <https://businesswoman.org.ua/den-zemli-vazhlyva-eko-inicziatyva-vid-uklon/>
9. Звіти соціальної відповідальності компанії «МХП». URL: <https://mhp.com.ua/uk/stalyy-rozvytok/korporatyvna-sotsialna-vidpovidalnist>

Попов В. Ж.
zhanovich55@gmail.com
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ЗМІНИ У СОЦІАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МІСТЯН у 1917-1921 рр.

Актуальність теми визначається тим, що потреба в ідентичності входить до числа найважливіших людських потреб. Прагнення до визначення своєї ідентичності обумовлено, з одного боку, необхідністю вижити, з іншого — потребою в отриманні соціального статусу. Соціальна ідентифікація, як процес досягнення ідентичності, забезпечує конкретній особі визнання з боку інших, груповий захист, самореалізацію, і позитивну оцінку з боку своєї групи. Ототожнення себе з ким-небудь може здійснюватися через пошук загальних ознак. Але воно також відбувається шляхом копіювання поведінки іншої людини, і базується не стільки на наявності загальних ознак, скільки на бажанні їх мати. Особливого значення соціальна ідентифікація набуває в періоди громадського протистояння, коли належність до певної групи забезпечує обивателям додаткову можливість для виживання. Тому ідентифікація може носити тимчасовий характер, будучи способом заробітку або засобом маскування. Широкий фактичний матеріал для підтвердження даної тези надає період національно-демократичної революції 1917-1921 рр. в Україні.

Одним з найпоширеніших способів набути бажаний статус було переодягання, або хоча б наявність необхідних деталей в зовнішньому вигляді, що в умовах багаторічного конфлікту ставало заставою хоча б відносної безпеки. В 1917 р. достатньо було «оголосити себе представником трудового народу, начепити червоний бант і, поважно надуваючи щоки, заходити до навколишніх магазинів, збираючи дань на світову революцію з переляканих торговців». В період розпаду фронту і стихійної демобілізації залізниці заповнила маса солдатів, але «ніде не видно було жодного офіцера», які, мабуть,

«переодягнулися в солдатські шинелі, і на деякий час зробилися «товаришами» [5, арк. 6].

Під визначення «буржуй» потрапляла будь-яка людина, що носила «пристойне плаття». Стало небезпечно ходити «в казанку або капелюху». Люди переодягнулися в «непомітне плаття», дістали «жахливо поношені» пальта і наділи на голову картузи. З поверненням більшовиків в 1919 р. в Києві всі чоловіки знову одяглися одноманітно, в натовпі «царювали високі чоботи і захисний колір». На зменшення числа елегантних, і навіть охайно одягнених перехожих, особливо чоловіків, звернули увагу тогочасні спостерігачі: «Більшість ходить в солдатських шинелях або шкіряних куртках і чорних картузах. Пані не носять капелюхів. Всі прагнуть додати собі «демократичного вигляду» [2, арк. 74].

Одна з киянок пережила неприємні хвилини в перший день вступу до міста червоних в 1919 р. Один з червоноармійців підійшов до неї, коли вона стояла на тротуарі, і схопив за рукав: «Де наші квіти? Добровольцям, мабуть, підносили, а нам не хочете?» Коли жінка вирвала руку і пішла геть, інший червоноармієць крикнув навздогін: «Через ці каракулі немає життя сірим шинелям!». Перед відходом білих з Криму севастопольський вуличний натовп «став значно більш сірим». Один з перехожих, помітивши на розі громадянина «в картузі і чумарці», впізнав в ньому одного з посадовців управління внутрішніх справ, який, ймовірно, вирішив залишитися, і «про всяк випадок перефарбувався в захисний колір». Колишні офіцери-дворяни перешивали окремі частини одягу, з метою «набути пролетарського забарвлення» [2, арк. 15].

Практично всі соціальні прошарки в умовах війни і розрухи змінили свій соціальний статус. Безліч людей з метою виживання зайнялася дріб'язковою торгівлею. Восени 1919 р., коли безробіття в інтелігентському середовищі Києва досягло максимуму, нещасні працівники розумової праці потягнулися на базари, де намагалися продати все, що мало мінімальну цінність, щоб купити хоч яку-небудь їжу. В Чугуєві представники інтелігенції йшли на польові роботи. Отримуючи кожний по 15-20 карбованців на день, вони «артіллю наймали

кухарку», та їли «смачно, досхочу, що не завжди буває тепер вдома. Тепер охоче йдуть косити і в'язати, до сівалки та молотарки». Звичайні обивателі йшли до біржі праці. Після довгого очікування у черзі чоловіків записували як «конторників» та «писарів», жінок - як «лікарняних доглядальниць» та «робітниць по господарству» [4].

Коли в Україну у 1919 р. прийшли більшовики, лави радянських службовців поповнилися багатьма письменними людьми з інтелігенції. На сторінках провінційних газет різні новопризначені посадові особи скаржилися, що «служба грошей дає мало», але без неї «немає соціального стану». Сучасники характеризували нових посадовців як «поганих служак», які розраховували лише на «добрий червоноармійський пайок», після кількох місяців безробіття [1].

Варіантом збереження колишнього статусу була періодична зміна політичних переконань. Начальник станції Штерівка при добровольцях став «понад міру правим», хоча у різний час перебував «і німцем, і українцем, і червоним». Для старорежимних посадовців, що залишилися управлінцями при більшовиках, була характерна повна аполітичність. Ось діалог двох радянських службовців, для яких «ми» - тільки особисто вони самі, а інші - і червоні, і білі – «вони»: «Їх» платні навіть на продукти не вистачає. Так ми до старих порядків привчаємо – подяку за послуги. - А якщо «вони» прийдуть? - Наша справа маленька, служили з примусу!» [3, арк. 66].

Таким чином, однією з головних особливостей соціальної ідентифікації в умовах громадянської війни була увага до зовнішніх ознак, що підтверджували соціальний статус. По відношенню до пересічних обивателів визначення за принципом «свій - чужий» здійснювалося або по одягу в цілому, або взагалі по дрібних деталях зовнішнього вигляду – по наявності хрестика, стрічки потрібного кольору, червоного банта. Розбіжність у зовнішніх ознаках загрожувала насильством стосовно чужака, тому природним прагненням колишніх привілейованих верств було бажання змішатися з натовпом, стати «такими, як всі». Подібне маскуванню було характерне для учасників будь-якого з протиборчих таборів. Свідома зміна зовнішнього вигляду, як спосіб

розчинитися у демократичному середовищі, можна назвати соціальною мімікрією. Якраз до неї відноситься переодягання високопоставлених городян в простий одяг, а офіцерів – в солдатські шинелі. Свідоме опрощення, відмова від звичок, що здавалися буржуазними, наприклад, від догляду за зовнішністю, були однією з технологій виживання.

Втрата звичного соціального статусу породила таке масове явище, як тимчасова соціальна ідентифікація. Вона була притаманна як окремим громадянам, так і цілим соціальним групам. В основному громадяни намагалися заробляти на життя дріб'язковою торгівлею. Наступним за поширеністю родом занять стало надання різних некваліфікованих послуг, наприклад, пиляння дров, доставка замовлень, прибирання сміття. До речі, досить довго існувала така сфера діяльності, як домашня прислуга. Ця інституція пережила всі режими, включаючи два більшовицьких, і припинила своє існування внаслідок зубожіння працедавців, а не внаслідок боротьби за загальну рівність.

Видом мімікрії можна вважати зміну соціальної приналежності, до якої вдавалися не тільки колишні привілейовані прошарки, але і вчорашні пролетарі. Стаючи радянськими службовцями, в просторіччі «комісарами», працівники фізичної праці категорично відмовлялися надавати послуги потребуючим у допомозі за їх колишнім фахом. Що стосується дрібного і середнього чиновництва, то воно зберегло статус управлінців, зайнявши посади у більшовицьких державних установах. Тимчасовий характер соціальної ідентифікації в умовах громадянської війни доводив той факт, що набування зовнішніх атрибутів соціальної групи не робило її «своєю» для нових членів. «Нашими» для них, як і раніше, залишалися ті, від кого вони всіяко намагалися дистанціюватися.

Використана література:

1. *Безробітні*. Південна копійка (Київ). 12 вересня 1919 р. № 4.
2. *Відомості, доповіді, бюлетені про політичне становище у губерніях України (січень – травень 1919 р.)*. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 17. - 84 арк.

3. *Вирізки та передрук з різних білогвардійських газет під час перебування Врангеля у Криму, про військові дії та становище у Криму (1920 р.).*

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО). Ф. 5.

Оп. 1. Спр. 323. – 253 арк.

4. *Рідні картинки.* Батьківщина (Харків). 8 вересня 1919 р. № 62.

5. *Щоденник інспектора чернігівських в'язниць (1917-1918 р.).* ЦДАГО. Ф. 5.

Оп. 1. Спр. 21. - 112 арк.

Тимофєєва Г. В.

tg3107@gmail.com

молодший науковий співробітник

викладач кафедри філософії та релігієзнавства

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

Єрескова Т. В.

yereskova.tetiana@kneu.edu.ua

кандидат соціологічних наук, доцент

доцент кафедри соціології

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

«СКЛАДНІСТЬ» ЯК ВИКЛИК І РЕСУРС ОСВІТИ: ОСМИСЛЕННЯ ЗМІН

Концепція складності у соціальних науках, як зазначає Л.Бевзенко [1, 45-82] виникла у 80-90-і роки ХХ століття на перетині таких дослідницьких підходів як математичне моделювання, системний аналіз, дослідження самоорганізації, епістемологія. Іншими її назвами є *complexity theory* [2], або нелінійна, синергетична парадигма, дисипативність [3-4]. Усі ці теоретичні версії парадигми складності анонсують методологічний відхід від традиційних лінійних та механістичних моделей суспільства і розглядають суспільство як нелінійну, самоорганізовану, непередбачувану та адаптивну систему, елементи якої тісно взаємопов'язані, і зміни в одному елементі можуть вплинути на всю систему. Парадигма складності підкреслює необхідність розгляду соціальних

явищ як цілісних систем, а не як сукупності окремих частин (холістичний підхід). Відтак аналіз сучасних соціальних інститутів з точки зору цієї концепції – це фіксація зміни формально-інституційного порядку (тобто організаційне забезпечення того, щоб особистісні межі однієї людини не порушувала свобода іншої) на порядок організаційний та самоорганізаційний, за якого соціальні структури, норми та моделі поведінки виникають і розвиваються без навмисного централізованого контролю [1, 45-82]. Це явище спостерігається в різних соціальних системах, від невеликих груп до великих суспільств, і реакцією соціальних інститутів на виклики складності з огляду на вищезазначене, на нашу думку, має бути: 1) готовність до несподіваних змін та здатність стимулювати соціальне різноманіття поглядів, підходів і досвіду; 2) створення умов для вільного циркулювання інформації з метою формування самостійного системного мислення учасників соціальної взаємодії.

Прикладом того, як соціальні інститути можуть проявляти готовність до несподіваних змін та проявляти соціальне різноманіття може бути відповідь глобальної освітньої системи на пандемію Covid-19. Початок пандемії кардинально змінив звичний формат освітнього процесу на всіх рівнях. Щоб запобігти поширенню вірусу серед учнів та студентів, уряди різних країн почали закривати навчальні заклади, використовуючи різні стратегії залежно від масштабів епідемії. За даними ЮНЕСКО, станом на 4 квітня 2020 року 188 країн повністю закрили свої навчальні заклади, що торкнулося 91,3% учнів у всьому світі, а це приблизно 1,58 мільярда людей. У відповідь на ці виклики розпочався активний пошук та розробка ефективних методів організації навчального процесу в нових умовах. Координаторами зусиль освітньої спільноти стали міжнародні організації глобального рівня, такі як ЮНЕСКО, Єврокомісія, Світовий Банк, ЄБРР та інші, які взяли участь у фінансуванні та розробці й впровадженні універсальних інструментів для навчання в умовах кризи, зокрема онлайн-навчання. Як показано в аналітичній довідці фахівців НАПН України [5], масовий перехід освіти в онлайн-формат в умовах пандемії був забезпечений завдяки:

а) створенню або адаптації до потреб освіти цілої низки інституціональних онлайн-платформ (тобто універсальних для певної країни, і підтримуваних відповідними сервісами та законодавством цієї країни) – наприклад, “e-School” (Естонія), SLS (Сингапур), Tensent (Китай);

б) фінансуванню міжнародними компаніями *безкоштовного доступу до навчальних онлайн-курсів та цифрових бібліотек*. Наприклад, платформа онлайн-навчання Coursera надала безкоштовний доступ до своїх курсів університетам та коледжам по всьому світу, щоб допомогти їм перейти на дистанційне навчання, Google надав безкоштовний доступ до своїх інструментів Google Workspace for Education, щоб допомогти вчителям та студентам організувати дистанційне навчання; також компанія запустила ініціативу Grow with Google, яка надавала безкоштовні онлайн-курси з цифрових навичок;

в) використанню для дистанційної освіти можливостей національного телебачення та радіомовлення. Так, у багатьох країнах, в тому числі й і Україні, для учнів початкових класів проводилися уроки з базових дисциплін, іноді навіть для цього створювалися спеціальні телеканали (Китай) або радіоканали (Австралія);

г) поєднанню онлайн-навчання з іншими традиційними освітніми інструментами;

д) цільового фінансування на придбання і забезпечення комп’ютерами, цифровими пристроями та доступом до Інтернету здобувачів освіти, передусім з малозабезпечених сімей.

Для суспільств західної демократії актуальною реакцією на складність та нелінійність суспільного розвитку є також створення умов для вільного циркулювання інформації з метою формування самостійного системного мислення учасників соціальної взаємодії.

Таким чином, філософія складності відкриває нові горизонти осмислення освітніх процесів у контексті динамічного та непередбачуваного світу. Сучасна освіта, відповідаючи на соціальні виклики, має відходити від жорстко регламентованих ієрархічних моделей та сприяти формуванню автономного,

критичного, системного мислення. У цьому контексті ключовими стають здатність до адаптації, відкритість до інновацій, підтримка різноманіття підходів і досвіду, а також забезпечення рівного доступу до знань. Освіта постає не просто як система передачі знань, а як простір філософського діалогу, співтворення смислів та самоорганізації у відповідь на виклики складного світу.

Використана література:

1. Бевзенко, Л. (2022). Парадигма складності в соціологічному теоретизуванні та культура метамодерну — контури взаємної легітимації. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 1, 45–82, <https://doi.org/10.15407/sociology2022.01.04> 5
2. Cleveland, J. (1994). Complexity theory. Basic concepts and application to systems thinking. Innovation For Communities. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/johncleveland/complexitytheory-basic-concepts>
3. Haken, H. (1982). Synergetik. Berlin: Springer-Verlag; New York: Heidelberg
4. Prigogine, I., Stengers, I. (1984). Order out of chaos. Man's new dialogue with nature. London: Heinemann.
5. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Нікольська Н., Тименко М., Шпарик О. Відповідь світової спільноти на виклики covid-19 в освіті (лютий-червень 2020). Київ, Інститут педагогіки НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721241/1/analychna-dovidka_covid_19_viddil-pp_22.06.2020.pdf

2.8. Соціальні технології: можливості та перспективи використання

Авраменко А.А.

9zauy4@gmail.com

здобувачка освіти

факультету іноземної філології та соціальних комунікацій,

Сумського державного університету

м. Суми, Україна

Чернякова А.В.

alina_chernya@ukr.net

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій

Сумського державного університету

м. Суми, Україна

АРТ-ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ У ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ

Актуальність теми. Проблема застосування соціальних технологій у роботі з внутрішньо переміщеними особами є актуальною та своєчасною і потребує більш уважного ставлення як теоретиків, так і практиків у соціальній сфері в умовах воєнного часу. Оскільки такій соціально вразливій категорії населення як ВПО бракує особистісних, соціальних ресурсів протистояти стресам у складних життєвих обставинах, то важливим завданням соціальних працівників є формування соціальної та психологічної стійкості, зокрема стресостійкості засобами арт-технік із залученням до участі у різних інтеграційних проєктах на рівні громад, або на національному, регіональному рівнях в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему використання креативного потенціалу арт-терапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми біженців та внутрішньо переміщених осіб висвітлено у праці А. Солнишкіної [4]. Застосування методу арт-терапії у разі криз і психічних травм особистості

досліджено вченою К. Пасько [3]. І. Кобзева проаналізувала проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади [2].

Метою дослідження є систематизація наукових знань про арт-технології соціальної роботи як засобу соціального відновлення у процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючі територіальні громади.

Виклад основного матеріалу. Аналіз фахової літератури, довідникових джерел дав можливість висвітлити зміст поняття «технології соціальної роботи». Важливо додати, що в «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» за загальною редакцією професорки І. Звереві висвітлено поняття «технології соціальної роботи» [1]. Технології соціальної роботи – це алгоритми, процедури, форми, способи, методи та прийоми, які соціальні працівники використовують для вирішення різних проблем клієнтів.

На думку авторитетних вчених Р. Вайноли і Н. Заверико, сутність технологій соціальної роботи полягають в тому, що це способи взаємодії соціального працівника з клієнтом, що забезпечують його соціалізацію та інтеграцію в наявних або спеціально створених умовах [1, 513].

У контексті нашого дослідження аналіз праць вітчизняного вченого В.М. Шахрая дав можливість висвітлити сутність технологій соціальної роботи, які ефективно можуть бути застосовані у процесі інтеграційних заходів в сучасних умовах, зокрема це – технології соціальної терапії та арт-терапевтичні технології, які відносяться до конкретних технологій у роботі з людьми, які опинилися у складних життєвих обставинах [7].

Для формування й активізації групових процесів у вирішенні соціальних проблем велике значення мають конкретні технології. Науковець В.М. Шахрай до таких відносить арт-терапевтичні технології. Арт-терапевтичні технології відносяться до технологій, для яких характерний міждисциплінарний характер методів впливу з урахуванням як психологічного, так і соціального аспектів впливу на відновлення ресурсів особистості в кризовій ситуації. Вчений виокремлює наступні ефективні техніки соціального відновлення: використання вже існуючих творів мистецтва через їх аналіз і інтерпретацію клієнтами;

спонукання клієнтів до самостійної творчості; використання творів мистецтва і самостійна творчість клієнтів; творчість самого спеціаліста – ліплення, малювання тощо, спрямовані на взаємодію з клієнтом [7, 118].

Арт-технології розвитку особистості – це комплекс різноманітних форм творчого самовираження з використанням музикотерапії, танцювальної терапії, ігрової терапії, казкотерапії, тілесно-рухової терапії, що забезпечує підтримку, особистісне зростання та розвиток особистості [4; 6].

Для повноцінного аналізу арт-технологій соціальної роботи з інтеграції внутрішньо переміщених осіб варто звернути увагу на нормативно-правову базу соціального захисту окресленої вразливої категорії населення. По-перше, розкриємо зміст та сутність дефініції «інтеграція». Згідно з довідниковими джерелами термін у загальному сенсі означає об'єднання, взаємопроникнення, об'єднання розрізнених елементів та процес їх взаємного зближення й виникнення взаємозв'язків [1].

Соціальна інтеграція – прийняття індивіда іншими членами групи. Під соціальною інтеграцією розуміється залучення індивідів в суспільство як повноправних його членів, що беруть активну участь у всіх сферах життєдіяльності [8]. У ході наукової розвідки з'ясовано, що важливою ініціативою на державному рівні є «Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках» [8].

Кабінет міністрів України згідно з наказом N 312-р затвердив стратегію, згідно з якою основним напрямом державної політики щодо внутрішнього переміщення була інтеграція внутрішньо переміщених осіб за новим місцем проживання, а також створення умов для розвитку потенціалу та посилення спроможності приймаючих територіальних громад. Внутрішньо переміщені особи часто зазнають значних психологічних травм, пов'язаних із втратою дому, близьких людей та руйнуванням звичного життя, негативним наслідком чого є соціальна ізоляція, втрата життєвих орієнтирів.

Згідно зі стратегією на реалізацію цілі 4: «Сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб шляхом створення умов для розвитку потенціалу, посилення спроможності приймаючих територіальних громад» розроблено план інтеграційних заходів з використанням різних технологій соціальної роботи, зокрема використання арт-технологій у роботі з родинами з числа ВПО, які допомагають відновити соціально-психологічні ресурси життєдіяльності та спряють інтеграції в нові територіальні громади [8]. З цією метою впроваджено «Центри надання соціальних послуг», «Центри соціальної інтеграції і підтримки психічного здоров'я» в Сумах, метою діяльності яких передбачено організацію соціокультурних заходів, створення груп самопомоги та взаємодопомоги, проведення тренінгів з елементами інтегративної арт-терапії. Одна з ключових цілей інтегративної арт-терапії у роботі з сім'ями полягає в тому, щоб допомогти учасникам сім'ї поглянути на свої проблеми з різних сторін та навчитися спілкуватися один з одним більш ефективно. Загалом інтегративна арт-терапія в роботі з сім'ями може допомогти покращити комунікацію, вирішити конфлікти та зміцнити зв'язок між членами сім'ї шляхом інтеграції різних форм мистецтва до терапевтичного процесу [5]. Ця техніка може допомогти ВПО впоратися з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), тривожністю, депресією та іншими емоційними проблемами, які можуть відчувати після стресів, з якими стикалися в окупації чи в процесі евакуації з небезпечних територій.

Висновки. Таким чином, арт-технології є ефективною технологією у роботі з ВПО з урахуванням потенціалу, посилення спроможності приймаючих територіальних громад. З упевненістю можна стверджувати, що соціально-психологічна підтримка ВПО реалізується шляхом проведення інтеграційних заходів з використанням різних технологій соціальної роботи, а саме арт-технологій соціального відновлення, які допомагають відновити соціально-психологічні ресурси життєдіяльності ВПО в нових соціокультурних умовах.

Використана література:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [Алексєєнко Т. Ф. та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т

- проблем виховання НАПН України [та ін.]. – Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. – 535 с.
2. Кобзева І. М. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади: виклики та реалії сьогодення. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 15 червня 2018 р. – Полтава: ДонДУУ, 2018. – 331 с.
3. Пасько К. М. Застосування методу арт-терапії у разі криз і психічних травм особистості // Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія. – 2023. Випуск 1. – С. 39-43.
4. Солнишкіна А. А. Використання креативного потенціалу арт-терапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми біженців та внутрішньо переміщених осіб // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. Випуск 88. – С. 186-190.
5. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс : монографія / Н. В. Коваліско, С. М. Бубняк. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. – 294 с.
6. Сучасні арт-терапевтичні технології [Електронний ресурс] : електрон. метод. рекомендації до практич. занять з курсу «Сучасні арт-терапевтичні технології» для студ. першого (бакалавр.) рівня вищої освіти / уклад. Н. В. Артюхіна. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. – 40 с.
7. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.
8. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/KR230312?an=1>

Павлів О. Р.
sasha2003.p@ukr.net

здобувачка освіти
факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

Чернякова А. В.
alina_chernya@ukr.net

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

ДІАЛОГ ЯК МЕТОД ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ: ПРИНЦИПИ, ЕТАПИ, ВИДИ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

Актуальність теми зумовлена тим, що одним із найефективніших способів управління конфліктами є діалог, який дозволяє уникнути ескалації, знаходити компроміси та сприяти гармонізації міжособистісних і соціальних відносин. В умовах війни діалог допомагає забезпечити евакуацію цивільного населення, обмін полоненими, доставку гуманітарної допомоги. Діалог між державами, міжнародними організаціями та дипломатами сприяє досягненню мирних угод та підтримці стабільності. У воєнний період є критично важливим інструментом для запобігання новим конфліктам й відновленню справедливості.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз принципів, етапів, видів та ефективності діалогу у процесі вирішення конфліктів, окреслення ключових умов його успішного застосування та визначення можливих перешкод, що ускладнюють комунікативний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика діалогу та його ролі у вирішенні конфліктів активно досліджувалася в працях таких учених, як Т. Парсонс, Е. Еріксон, Т. Шибутані та інші. Практики вирішення конфліктів засобом діалогу висвітлено в праці К. Зезюліної [4]. Також у напрацюваннях Л. Білоконенко [1] й К. Гусева. А ще важливість діалогу досліджено й проілюстровано у працях Rapanta, С., Felton, М.К. [5] і Roper Nobert [6].

Ефективність діалогу залежить від рівня довіри між учасниками, наявності нейтрального посередника, готовності до компромісу та дотримання досягнутих домовленостей. Водночас існують перешкоди, зокрема комунікативні бар'єри, емоційна напруженість та маніпуляції.

Етимологічні дослідження показують, що лексема *conflict* походить із латини, де іменник *cōnfliktus* сформувався від дієслова *confligere* («зіштовхувати, боротися»), утвореного через афіксацію (*fligere* – «бити» + префікс *com* – «разом»). Це слово охоплює не лише пряме значення, а й асоціації з боротьбою, війною, зіткненням, що й визначає його семантику [1, 17].

У ХХ ст. соціальні потрясіння загострили питання конструктивного розв'язання конфліктів між державами і між окремими людьми. Важливим етапом у розвитку теорії конфлікту стала «модель рівноваги», яка трактувала суспільство як гармонійну систему, де конфлікт вважався патологічним відхиленням. Американський соціолог Т. Парсонс, розглядав конфлікт виключно як деструктивне явище, а замість терміну «конфлікт» вживав поняття «напруга». Парсонс розглядав конфлікт виключно як деструктивне явище, проте згодом концепцію «соціальної безконфліктної рівноваги» визнали нежиттєздатною, і науковці повернулися до «конфліктної моделі» суспільства [1, 10]. Психолог Е. Еріксон пропонує альтернативний підхід до розуміння конфлікту, заперечуючи його виключно деструктивну сутність. Він стверджує, що кожна особистісна чи соціальна криза є своєрідним викликом, що стимулює розвиток і допомагає долати життєві труднощі. Еріксон наголошує, що конфлікти можуть відкривати нові можливості для розвитку та самовдосконалення [1, 13]. Зарубіжний науковець Т. Шибутані, представник Чиказької школи, дійшов висновку, що джерело конфліктів закладене в самій природі соціальної взаємодії. Коли в системі «індивід – середовище» виникають суперечності, людина починає відчувати внутрішню дисгармонію, що може провокувати конфлікти [1, 15].

Завершення конфліктів починається ще на активній стадії, коли сторони ухвалюють відповідне рішення, і триває на післяконфліктному етапі, хоча це не завжди означає вичерпність. Ефективність цього процесу залежить від

застосованих конфронтаційних стратегій, мовленнєвих тактик та використаних лексичних і граматичних засобів.

Для того, аби прискорити процес вирішення конфлікту, важливу роль відіграє діалог між сторонами. Ефективна комунікація дозволяє не лише висловити свої позиції, а й почути опонента, що сприяє пошуку компромісу. Конструктивний діалог передбачає уникнення жорстких мовленнєвих тактик, дотримання комунікативних норм та використання стратегій, спрямованих на пом'якшення конфронтації [5, 479].

Висвітливо сутність поняття. Етимологічно термін походить із давньогрецької мови, де *διάλογος* (*diálogos*) утворився від *διά* (*diá*) – «через», «посередництвом» та *λόγος* (*lógos*) – «слово», «мовлення». Таким чином, у первісному значенні «діалог» можна тлумачити як «спілкування засобом слова». У сучасному розумінні цей термін позначає процес комунікації, що передбачає обмін думками та інформацією між двома або більше учасниками [4, 25].

Принципи діалогу є фундаментальними засадами: не завдавай шкоди, добровільність та самовизначення сторін, інклюзивність, баланс сил, керована комунікація, конфіденційність. Принципи діалогу вважаються основними орієнтирами у яких закладена суть діалогу й забезпечується досягнення його цілей. По-перше, діалог ведуть так, щоб не нашкодити й не призвести до загострення суперечки. По-друге, добровільність допомагає учасникам взяти на себе відповідальність за зміст. Інклюзивність забезпечує представлення різних поглядів і думок. Важливо, аби учасники діалогу мали відносно рівну силу в діалозі. Керована комунікація означає підтримку процесу експертами, що володіють відповідними компетенціями. А останній принцип конфіденційності створює умови безпеки для учасників [2, 25–30].

Після закінчення холодної війни багато країн почали перехід до демократії, спочатку вважалося, що проведення відносно вільних і чесних виборів автоматично сприятиме поступовому формуванню демократичних інститутів і зміцненню демократичної культури. Однак реальна ситуація показала, що через специфічні обставини у різних країнах процеси демократизації найчастіше

розвиваються непрямими, непередбачуваними й часом зворотними шляхами в умовах нестабільної та мінливої політичної ситуації. Ядіра Сото, координаторка колишньої Спеціальної програми OAS зі сприяння діалогу та врегулюванню конфліктів, наводить приклад звернення уряду однієї з латиноамериканських країн із проханням сприяти діалогу з корінним населенням. Проте лідери корінних народів категорично відмовилися, аргументуючи це попереднім досвідом: «Ми вже брали участь у 21 діалозі з урядом, і жодного разу наші вимоги не були виконані» [3, 23]. Ця ситуація відображає поширену проблему «втоми від діалогу» — наслідку численних переговорних процесів, які породжують багато обговорень, але не призводять до реальних змін.

Таким чином, виклик полягає не просто у збільшенні кількості діалогів, а в їхній якості. Фахівці відзначають, що розчарування учасників діалогу може бути зумовлене різними чинниками: відсутністю реальних намірів змінити ситуацію, браком політичної волі чи подальших дій. Проте незалежно від цих факторів, сам механізм діалогу має бути ефективним і результативним, щоб не втрачати довіру учасників [3, 23]. Проблема «втоми від діалогу» виникає через невиконання домовленостей, відсутність реальних змін і недовіру між сторонами. Для подолання необхідно запровадити систему підзвітності, що включатиме створення незалежних моніторингових органів, публічне звітування про виконання домовленостей і встановлення чітких дедлайнів для реалізації рішень. Важливим фактором є залучення міжнародних організацій або авторитетних незалежних експертів. Юридичне закріплення домовленостей у вигляді законодавчих актів або угод з обов'язковим характером виконання владою. Водночас необхідно формувати механізми участі громадськості, які передбачають контроль через створення відкритих платформ для відстеження прогресу та регулярні зустрічі з громадськими активістами. Таким чином, ефективний діалог повинен ґрунтуватися на підзвітності, юридичних гарантіях і активній участі громадськості, що сприятиме перетворенню діалогу на дієвий інструмент.

Висновки. Отже, діалог є ключовим інструментом у вирішенні конфліктів, здатним сприяти знаходженню компромісів та гармонізації соціальних відносин. Принципи діалогу створюють умови для конструктивної комунікації та сприяють досягненню взаєморозуміння між учасниками. Для того, щоб діалог був ефективним, необхідно забезпечити реальну готовність до компромісу з обох сторін. Важливою є також боротьба з явищем «втоми від діалогу». Тому для підвищення ефективності діалогу слід впроваджувати механізми підзвітності, залучати міжнародних експертів і забезпечити активну участь громадськості. Лише за таких умов діалог стане дієвим інструментом для досягнення сталих і позитивних змін у суспільстві.

Використана література:

1. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. – К. : Інтерсервіс, 2015. – 335 с.
2. Гусєва К. Як, коли, де працює діалог? : практичний посібник / Катерина Гусєва, Діана Проценко ; [Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Координатор проєктів в Україні]. - Київ : [б. в.], 2019. – 50 с.
3. Демократичний діалог. Посібник для практиків [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dialogue.dignityspace.org/ua/pro-posibnyk.html>
4. Зезюліна К., Овчаренко О. Практики діалогу для порозуміння та участі. Як залучати та надихати на зміни у громадах?. збірник. Київ. – 2023. – 140 с.
5. Rapanta, C., Felton, M.K. Learning to Argue Through Dialogue: a Review of Instructional Approaches. *Educ Psychol Rev* 34, 477–509 (2022).
<https://doi.org/10.1007/s10648-021-09637-2>
6. Roper Nobert Basics of Dialogue Facilitation / [edited by Beatrix Austin, Anna Köhler & Anne Kruck]; Berghof Foundation. – 2017. – 29 p.

Приходько В. М.
viktoriiia.mail@gmail.com

кандидат соціологічних наук, доцент, старший дослідник
факультету гуманітарних та соціальних досліджень
Університет Миколаса Ромеріса
м. Вільнюс, Литва

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Стрімкий розвиток технологій, ШІ (штучного інтелекту), впровадження технологічних змін в різні сфери життя призводить до необхідності критично поглянути на освітню діяльність, зокрема у вищих навчальних закладах. Окрім того, змінюються і самі студенти. Вони вже впевнені користувачі комп'ютерних та мобільних пристроїв, програмних забезпечень, а іноді і мають навички програмування.

Цифровізація освіти може відкривати нові можливості та сприяти тому, щоб навчання було адаптованим під нові запити студентів, гнучким, доступним та персоналізованим. Провідні вузи світу вже адаптують процес навчання до нових викликів.

Відкриваються нові можливості, змінюється підхід до навчання. Але разом з тим з'являються і нові ризики.

У перспективі зміни в освіті можуть відбуватися у таких напрямках:

1. Розширення можливостей для викладання. Вже існує безліч електронних ресурсів, які полегшують викладачам роботу по створенню та оновленню курсів; по написанню різних програм та методичних матеріалів. Економія часу при виконанні рутинних завдань, зокрема наприклад, перевірка тестів через програму Moodle, Google Forms.

2. Співробітництво і комунікація. Онлайн-платформи (MS Teams, Zoom, Google-meet та інші) забезпечують взаємозв'язок викладача і студентів навіть з різних куточків світу, або при неможливості бути в одній аудиторії (ковід, війна тощо). З'являється можливість для створення віртуальних проектних груп та ефективного групового навчання.

3. Гнучкість та доступність освіти. Онлайн курси та платформи (Moodle, Coursera тощо) дозволяють студентам навчатися з будь-якого місця, у будь-який час. Гнучкі формати (очно-дистанційні, дистанційні та ін.) дозволяють адаптуватися під різні рівні підготовки, швидкість опанування матеріалу тощо.

4. Персоналізоване навчання. Адаптивні освітні технології підлаштовуються під темп та стиль навчання кожного студента. Аналітика успішності дозволяє викладачам отримувати зворотній зв'язок і вчасно коректувати навчальний процес.

5. Інтерактивність та гейміфікація дозволяють робити процес навчання більш цікавим та мотивуючим. Це і створення інтерактивних симуляцій, і викладанням тем на прикладі популярних інтернет-ігор.

Вже зараз провідні світові університети розробляють та удосконалюють власну онлайн платформу для навчання, використовують штучний інтелект для оцінювання та виявлення проблем у навчанні, застосовують цифрові лабораторії через онлайн кабінети, застосовують гейміфікацію тощо.

В той же час, впровадження нових технологій з їх багаторівневими наслідками одночасно є і сильною стороною, і джерелом руйнації. Австрійський економіст та політолог Йозеф Шумпетер назвав це – «створююча руйнація». [1, с.231].

Тому не слід нехтувати ризиками та **недоліками цифровізації освіти.**

До таких недоліків можна віднести:

1. Зменшення соціалізації та живого спілкування. Втрачається відчуття студентського середовища, зменшується емоційність спілкування, не розвивається емоційний інтелект та емпатія.

2. Цифрова стомленість. Занадто багато інформації, стомленість від екрану (додаткове навантаження на мозок), складніше концентруватися при великих об'ємах інформації.

3. Зменшення або втрата критичного мислення. ШІ швидко дає відповіді на будь-які питання, це може сприяти зменшенню навичок аналізування, піддавання під сумнів, перевірки інформації, чи не було

галюцинацій у відповідях. Втрачається навичка самостійної креативності та роздумів.

4. Формалізація ролі викладача. Зменшується рівень академічної свободи викладача, необхідність його креативності, унікального підходу до викладання, поступово зникає вплив його харизми та емоційного зараження.

5. Уніфікація студентів та викладачів. Навчання зводиться до певного шаблону, який не залишає місця проявам індивідуальності. Людина сприймається як певна функція від виконання певної задачі. Втрачається людяність.

6. Зниження академічної доброчесності та етики. В онлайн середовищі легше списувати (ChatGPT, Google) та складніше контролювати рівень самостійності. Потрібна нова етика цифрового навчання та дотримання її принципів на рівні самоконтролю. Особливого значення набуває цифрова етика та цифрова безпека.

7. Нерівність у забезпеченні технікою та технологіями збільшує соціальну нерівність. У всіх різні можливості мати сучасну техніку, стабільний швидкісний інтернет, комфортні умови для праці.

Як можна зменшити або усунути недоліки цифровізації освіти?

1. Збереження живого спілкування та розвиток soft skills. Досягається за рахунок гібридного формату навчання, менторство від старших курсів, групові проекти, зустрічі в межах університету 1-2 рази на місяць (різноманітні активності).

2. Профілактика цифрової стомленості. Дні без цифрових зустрічей та робіт, чередування форматів роботи тощо.

3. Підвищення академічної доброчесності. Впровадження альтернативних форм оцінювання, усні опитування, навчити студентів етичному використанню штучного інтелекту, розвиток критичного мислення.

4. Підвищення якості викладання. Розвивати центри цифрової допомоги викладачам з створенням та записом відео, дизайну курсів. Регулярно проводити курси підвищення цифрової кваліфікації, запровадити зворотній зв'язок від

студентів по якості матеріалу та з їх побажаннями. Використання викладачами різних інтерактивів, симуляцій, окулярів віртуальної реальності тощо. Викладач – як модератор та наставник. Викладач, як приклад для наслідування, як носій культури.

5. Зниження цифрової нерівності. Створити доступні цифрові простори на території навчального закладу - коворкінги, wi-fi-зони 24/7 з можливістю користуватися технікою вузу через персональні акаунти. Можлива оренда техніки на період навчання.

6. Формування культури безперервного навчання (Lifelong Learning). Людський мозок повинен справлятися з вирішенням проблем, прийняттям рішень надзвичайно великої складності. [2, с.41] у ситуації постійних змін оточуючого середовища.

Для того, щоб успішно застосовувати можливості цифровізації освіти, слід проаналізувати можливі **тренди**, які вже сьогодні набувають поширення.

1. Персоналізація навчання через ШІ. ШІ, враховуючи особисті особливості студента, буде обирати курси, завдання та задавати темп навчання. Цифрові тьютери цілодобово будуть відповідати на питання, роз'яснюють незрозумілий матеріал. Студент може отримувати унікальний курс, адаптований під його стиль сприйняття та кар'єрні цілі.

2. Метавсесвіт та імерсивна освіта. 3-D середовище, віртуальні практики, симуляції з повною візуалізацією процесів, цифрові екскурсії тощо.

3. Нейротехнології і біометрія у навчанні. Емоційний трекінг: система визначає емоційний стан, зацікавленість, тощо і комбінує матеріал у відповідності до отриманих даних. Профілактика перевантажень.

4. Взаємозв'язок з реальним життям та бізнесом. Знання та навички фіксуються в цифровому паспорті компетенцій. Система підтверджує набуті навички (soft та hard) і додає їх до профіля. Роботодавець бачить не тільки диплом, але й профіль знань, вмінь та навичок. Безперервне навчання на протязі життя (Lifelong learning).

Таким чином, цифровізація у вищих навчальних закладах повинна розглядатися як доповнення класичної моделі викладання, яка дозволяє сформувати освіту нового покоління, що поєднує технологічну інноваційність та гуманістичні принципи навчання. Дуже важливо формування і соціокультурних компетенцій, тобто цифрової грамотності, критичного мислення, навичок саморегуляції взагалі та емоційної зокрема, міжкультурної взаємодії тощо.

Використана література

1. Mauro F. Guillén 2030: How Today's Biggest Trends Will Collide and Reshape the Future of Everything – Macmillan Publishers. – 2020 - 453 p.
2. Stuart J. Russell Human Compatible. Artificial Intelligence and the Problem of Control- US. Viking.- 2019 – 352 p.

УДК 316.4

Слободянюк А. В.

soclabspn@gmail.com

кандидат соціологічних наук, доцент

доцент кафедри суспільно-політичних наук

керівник Лабораторії соціологічних досліджень

Вінницького національного технічного університету

м. Вінниця, Україна

Пищикова А. О.

arinapish321@gmail.com

здобувачка освіти факультету менеджменту та інформаційної безпеки

Вінницького національного технічного університету

м. Вінниця, Україна

ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Вступ

На сьогоднішній день реклама оточує нас усюди. Вона має вплив на людей, формуючи їх вподобання, створюючи потреби та впливаючи на спосіб життя. Реклама впливає на емоції, переконання та поведінку, відіграє ключову роль у формуванні соціальних уявлень.

Об'єктом даного соціологічного дослідження є представники студентської молоді груп 2МР-236 та 1МР-236 факультету менеджменту та інформаційної безпеки Вінницького національного технічного університету. Об'єкт складається з 35 осіб, серед яких 11 осіб чоловічої статі, а 24 - жіночої, віком від 17 до 21 років.

Предметом соціологічного дослідження є рівень впливу реклами на життя сучасної людини.

Метою даного дослідження – з'ясувати наскільки сильно реклама впливає на життя представників студентської молоді та яке їх ставлення до реклами.

Результати дослідження

Хоча термін "психологія реклами" вже давно увійшов у наш лексикон, дослідження в цій галузі, які почалися на межі 19-20 століть, і сьогодні не втрачають своєї актуальності. Це зумовлено кількома ключовими факторами:

- Еволюція рекламних технологій: За останні сто років з'явилися нові, складні рекламні методи, що породили невідомі раніше психологічні явища, які потребують наукового аналізу.

- Розвиток психологічної науки: Сучасна психологія, особливо її соціальні напрями, зазнала значних змін. Тому вивчення реклами з точки зору соціальної психології є необхідним для розуміння її впливу на суспільство.

- Соціальні проблеми, пов'язані з рекламою: Рекламна діяльність породила ряд проблем у суспільстві, які потребують психологічних рішень для їхнього розв'язання [1,5].

У повсякденному житті громадською думкою вважають думку колективу (спільноти) про події та факти внутрішнього й зовнішнього життя, поведінку окремих членів колективу [2, 28].

Кожна реклама, яка впливає на формування громадської думки, незалежно від її формату чи змісту, містить психологічні нюанси, які часто залишаються непоміченими. Саме ці, здавалося б, незначні деталі є ключем до розуміння того, як реклама впливає на наше сприйняття. Реклама – це потужний інструмент маніпуляції суспільною свідомістю.

Хоча багато хто усвідомлює, що рекламодавці використовують нечесні методи, такі як "25-й кадр" або гіпнотичні відео, ми все одно віддаємо перевагу певним брендам. Це може бути пов'язано з довірою до реклами або з прагненням створити позитивний образ себе в очах інших. Купуючи певні товари, ми формуємо свою ідентичність і підкреслюємо свій соціальний статус.

Реклама використовує три основні психологічні фактори впливу:

– Страх: Реклама лікарських препаратів часто використовує страх смерті, щоб спонукати до покупки.

– Гумор: Гумористичні рекламні ролики привертають увагу та викликають позитивні емоції, оскільки гумор асоціюється з інтелектом.

– Секс: Жіноче тіло, як символ сексуальності та плодючості, часто використовується в рекламі для привернення уваги.

Сучасна реклама часто експлуатує образ жінки, зводячи її до ролі домогосподарки або сексуального об'єкта. Її потенціал та інтереси часто ігноруються, а образ використовується для продажу товарів [3,5].

Отже, реклама – це складний психологічний інструмент, який використовує різні методи для впливу на наше сприйняття та поведінку та має суттєвий вплив на формування громадської думки.

Для перевірки теоретичних засад впливу реклами на життя людини було проведено соціологічне дослідження.

У ході даного соціологічного дослідження було опитано 35 осіб з 35. Серед опитаних 24 особи (68,6%) - жіночої статі і 11 (31,4%) - чоловічої. Віком 17 років - 24 особи (68,6%), 18 років - 6 осіб (17,1%), 19 років - 2 особи (5,7%), 20 років - 2 особи (5,7%), 21 рік - 1 особа (2,9%). В ході дослідження було отримано такі результати:

На питання «Оцініть ваше ставлення до реклами в цілому (де 1 це негативно, а 5 це позитивно)» переважна більшість опитаних оцінили своє ставлення на 3 та 4 (по 13 осіб - 37,1%), також однакову кількість набрали варіанти 2 та 5 (по 4 особи - 11,4%), також було обрано варіант 1 (1 особа - 2,9%). Середнє значення складає 3,4. Дані показники свідчать про задовільне або

нейтральне ставлення опитаних до реклами, про це свідчить середнє значення відповідей.

На питання «Чи вважаєте ви що доцільно рекламувати алкоголь, тютюн» респондентам були до вподоби варіанти «ні, цедосить велика проблема» та «скоріш ні, чим так» (по 10 осіб - 28,6%), варіант «скоріш так чим ні» був наступним за частотою (6 осіб - 17,1%), також було обрано варіанти «важко відповісти» (5 осіб - 14,3%) та «так, не бачу у цьому проблеми». Ці дані демонструють негативне ставлення респондентів до реклами таких товарів як алкоголь та тютюнові вироби.

На питання «Оцініть як сильно впливає реклама на ваше рішення щодо покупки товарів та послуг (де 1 це не має впливу, а де 5 це має сильний вплив)» опитані переважно обирали варіант 3 (18 осіб - 51,4%), також обирали варіант: 1 (5 осіб - 14,3%); 2 (7 осіб - 20%); 4 (3 особи - 8,6%); 5 (2 особи - 5,7%). Середнє значення складає 2,7. Опитані вважають, що реклама не на їх рішення покупки того чи іншого товару.

Але питання «Чи купували Ви під впливом реклами» опитані відповіли так «так, доволі часто» (6 осіб - 17,1%), «скоріш так, чим ні» (12 осіб - 34,3%), «вагаюся» (3 особи - 8,6%), «скоріш ні, чим так» (10 осіб - 28,6%), «ні, ніколи» (4 особи - 11,4%). Більшість опитаних купували під впливом реклами. Тому можемо зробити висновок, що реклама впливає на бажання купувати, але респонденти не помічають цього, купуючи під впливом реклами.

На питання «Чи вважаєте Ви, що реклама впливає на вашу думку» опитані відповіли так «однозначно так» (3 особи - 8,6%), «скоріш так, чим ні» (8 осіб - 22,9%), «вагаюся» (8 осіб - 22,9%), «скоріш ні, чим так» (8 осіб - 22,9%), «однозначно ні» (8 осіб - 22,9%). Можемо впевнена сказати, що респонденти вважають, що реклама не впливає на їхню думку.

Але реклама часто формує стереотипну думку, щодо жінок та їх місце в суспільстві. Тому на питання «у рекламних роликах часто бачимо жінку у ролі домогосподині. Чи вважаєте ви що жінка краще підходить на цю роль, ніж чоловіки» найпоширенішою відповіддю була «ні, це проблема». Серед жінок найпопулярнішим варіантом був «ні це проблема» (10 осіб - 41,6%), а серед

чоловіків- «скоріш так, чим ні» (4 особи - 36,3%). Жінки також обирали варіанти «вагаюся» (5 осіб - 20,8%), «скоріш ні, чим так» (4 особи - 16,6%), «так, не проблему» (3 особи - 12,5%), «скоріш так, чим ні» (2 особи - 8,3%). Серед чоловіків тенденція була така «вагаюся» (3 особи - 27,27%), «ні, це проблема» (2 особи - 16,6%), варіанти «так, не бачу проблеми» та «скоріш ні, чим так» набрали однакову кількість голосів (по 1 особі - 9%). Висновком з цього питання є те, що більшість чоловіків мають стереотипну думку щодо цього питання, ніж жінки.

Висновки

Отже, в ході даного дослідження було з'ясовано, що більшість респондентів позитивно ставиться до реклами, але мають негативне ставлення до реклами алкоголю та тютюнових виробів. Також з'ясували, що зовнішній вигляд реклами спонукає до бажання купувати, що може призвести до спонтаних покупок, як у багатьох наших респондентів. Але зовнішній вид не завжди або частково збігаються з реальністю. Більша частина респондентів вважають, що реклама не має впливу на їх думку. Рекламні стереотипи не є впливовими на опитаних нами жінок, але думка більшості чоловіків залишилася консервативною.

Використана література:

1. Психологічний вплив рекламної діяльності на суспільство [Електронний ресурс] / О. С. Раковська-Башмакова, Т. М. Русанова// vuzlit.com. – Режим доступу:
https://vuzlit.com/254753/psihologichniy_vpliv_reklamnoyi_diyalnosti_na_suspilstvo
[o](#).
2. Слободянюк А. В. Вплив громадської думки в процесі формування державної політики [Текст] / А. В. Слободянюк // Специфіка розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища : кол. монографія. – Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2021. – Розд. 1.4. – С. 28-33.
3. Психологія реклами: основні аспекти впливу на споживача [Електронний ресурс] / Шеленкова Н. Л. // dspace.udpu.edu.ua. – Режим доступу:
https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7182/1/PSY%60XOLOGIIYa_REKLAMY%60.pdf.

Смаглюк О. А.

asz-23-smahliuk@kdpu.edu.ua

аспірантка 2 курсу кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СТАТЄВЕ ВИХОВАННЯ ОЧИМА ПІДЛІТКІВ

Темпоральність і проблемність сучасного світу суттєво впливає на соціальні норми у сфері статевих відносин: якщо декілька десятиліть тому нормою вважався їх початок близько 17-18 років, то нині його нижня вікова межа значно знизилася – до 14-15 років. Однією з причин такої ситуації, вважаємо, є вплив соціальних мереж і мас-медіа, які нерідко пропагують деструктивний сексуальний контент, що негативно впливає на свідомість підлітків [2]. Невипадково раннє статеве життя серед підлітків є поширеним явищем як у світі, так і в Україні. Однак, як зазначають медики, психологи та соціологи, така практика може завдавати значної шкоди здоров'ю дітей, дисфункціонально впливати на їх репродуктивні функції, психологічний стан та соціальну поведінку. Тому актуалізується потреба у з'ясуванні оцінних суджень підлітків щодо впливу соціальних мереж на їх статеве виховання і соціальні норми у сфері інтимних відносин [1]. Отже *метою нашого дослідження* було з'ясування думки підлітків щодо інформаційного поля, в якому формується статєва культура підлітків та з'ясування того, хто є основними агентами статєвого виховання.

Для досягнення мети було проведене соціологічне Google-опитування підлітків віком від 14 до 17 років у місті Кривий Ріг (термін проведення: з 15.01.2025 по 05.02.2025, вибірка 525 респондентів, репрезентативна за віком і статтю). Опитування проводилося серед учнів 9 - 11 класів з дозволу відділів освіти виконкомів районних в місті рад за попереднім погодженням департаменту освіти і науки Криворізької міської ради.

Для розуміння того, хто є провідними агентами статєвого виховання підлітків, важливо було з'ясувати насамперед, з якого віку тема статєвих відносин починає їх цікавити (див. таблицю 1)

Таблиця 1.

«Як ви думаєте, з якого віку тема статевих відносин стає для підлітка дуже важливою», розподіл відповідей, % на запитання (n=525)

Вік	% до кількості опитаних
10-12 років	13,3
13-14 років	28,1
15 років і більше	49,3
Важко відповісти	9,3
Разом	100,0

Як бачимо, статева тематика починає хвилювати підлітків з 10-12 років, оскільки практично кожного сьомого опитаного цього віку зазначив це в анкеті. У віці 13-14 років вже майже кожний третій підліток цікавиться статевими відносинами, а з 15 років – вже половина опитаних вважають статеву тему дуже важливою. Ці дані підкреслюють значимість раннього статевого виховання, спрямованого на надання підлітку саме достовірної інформації про ризики, відповідальність, безпеку та емоційні аспекти статевих відносин.

Наступне запитання стосувалося інформаційного впливу соціальних мереж та мас-медіа на статеве виховання підлітків. Тому у анкеті було задано запитання щодо оцінки їх обізнаності стосовно теми статевих відносин (див. таблицю 2).

Таблиця 2.

«Як би Ви оцінили вплив соціальних мереж (YouTube, Instagram, Telegram тощо) і мас-медіа (телебачення, реклама, радіо, журнали тощо) на формування ваших уявлень про статеве життя», розподіл відповідей, % на запитання (n=525).

Рівень впливу	% до кількості опитаних
Дуже сильний	14,2
Помірний	43,0
Мінімальний	28,6
Важко відповісти	14,2
Разом	100,0

Отже, більшість підлітків (43%) оцінюють вплив соціальних мереж і мас-медіа як помірний, що свідчить про їхню усвідомленість щодо інформаційного простору, але без явної переоцінки його впливу. Водночас майже третина (28,6%) вважає цей вплив мінімальним, ймовірно, через меншу залученість або скептичне ставлення до медіа. Лише 14,2% відзначають дуже сильний вплив, що може говорити про високий рівень залежності від інформаційного середовища або глибокий інтерес до медійного контенту.

Для виявлення співвідношення факторів впливу на статеву обізнаність підліткам було поставлено питання щодо джерел отримання інформації про статеві стосунки. Встановлено, що вагому частку займають саме соціальні мережі, натомість такі джерела інформації, як заклади освіти, батьки, друзі, художня література, фільми суттєво поступаються за рівнем впливу, оскільки незначна кількість підлітків розглядає їх як основні джерела інформації.

Можна зробити висновок, що соціальні мережі значно впливають на формування сексуальної обізнаності та психосексуальний розвиток підлітків. Вони створюють ідеалізований образ життя, демонструють відверті фото та контент, який може викликати у підлітків психологічні труднощі через емоційну незрілість, а також можуть негативно вплинути на стосунки з партнерами в майбутньому.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному вивченні впливу негативних факторів на формування статевої культури підлітків, шляхів її коригування через законодавчу та освітню траєкторії, оскільки на даний час дисциплін статевого виховання/сексуальної освіти в українських закладах середньої освіти немає, хоча це питання в 2023 році розглядалося Міністерством освіти і науки України [3], після набрання необхідної кількості голосів петицією №22/179600-еп від Громадського альянсу «Політична дія жінок».

Використана література:

1. Лобанова А. С., О. А. Смаглюк О. А. Раннє статеве життя підлітків як соціальна проблема: правові засади, причини і наслідки. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.su/sxHFj>

2. Смаглюк О. А. Раннє статеве життя підлітків: соціальна ситуація в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.su/xLvRkjN>

3. Чи буде у школах статеве виховання? У МОН дали різні відповіді.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/11/254252/>

Чуб О. В.

chub.oksana@kneu.edu.ua

старший викладач кафедри бізнес-економіки та підприємництва
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Зважаючи на значний вплив соціально-політичних потрясінь на психічне здоров'я суспільства, вища освіта має пріоритетне завдання розробки та впровадження ефективних програм профілактики кризових психічних станів. Ці програми повинні бути спрямовані на поширення знань про здоров'я, формування здорового способу життя та мотивацію до збереження ментального благополуччя [1].

Традиційні методи навчання, такі як лекції, забезпечують передачу теоретичних знань, однак вони часто недостатні для формування практичних навичок. Тому в сучасній освіті все більшої популярності набувають інтерактивні методи, що дозволяють студентам не тільки отримувати знання, але й застосовувати їх на практиці.

Соціально-психологічні тренінги є ефективним інструментом розвитку соціальних навичок та підвищення рівня самосвідомості. Вони сприяють формуванню у молоді відповідального ставлення до власного ментального здоров'я та здорового способу життя [3].

У рамках дослідження, яке проводилось на базі Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана впродовж першого семестру навчання 2024-2025 навчального року було використано методики, за

допомогою яких вимірювались прояви кризових станів у студентів і було виявлення емоційну вразливість у студентів перших курсів та яскраво виражену орієнтацію на майбутнє. У студентів 3-го курсу спостерігались стресові прояви через поєднання роботи і навчання, а студенти 4-го курсу потребували програм особистісного розвитку.

Врахування заходів з розвитку емоційної саморегуляції та стресостійкості, а також особистісного розвитку та самомотивації в програмі психокорекції кризових психічних станів студентської молоді впливатиме на її ефективність.

Зміст програми має складатись з таких складових: мета програми, цільова аудиторія; завдання програми та етапи підготовки (підготовчий, основний і завершальний).

З метою забезпечення індивідуального підходу до потреб кожного учасника програми та сприяння досягненню стійких позитивних результатів рекомендуємо застосовувати такі методи психокорекції: когнітивно-поведінкову терапію (КПТ); арт-терапію; релаксаційні техніки; тренінги; групову терапію.

Метод когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) використовується для ідентифікації та зміни деструктивних мисленневих установок, що можуть посилювати кризові стани. Завдяки КПТ учасники навчаються аналізувати свої думки, виявляти когнітивні спотворення та формувати конструктивніше ставлення до складних ситуацій.

Арт-терапія передбачає використання творчих технік, таких як малювання, музика чи написання текстів, сприяє емоційному вираженню, зниженню напруги та підвищенню самоусвідомлення. Арт-терапія дозволяє учасникам знайти альтернативні способи переживання емоцій та самовираження.

Серед релаксаційних технік слід виділити медитацію, дихальні вправи та прогресивну м'язову релаксацію. Ці методи спрямовані на зниження рівня стресу, відновлення емоційної рівноваги та покращення фізичного самопочуття.

Тренінги сприяють розвитку стресостійкості та комунікативних навичок. Завдяки тренінговим заняттям учасники навчаються ефективно взаємодіяти з оточенням, знаходити підтримку та справлятися з емоційним навантаженням [3].

Метод групової терапії базується на принципах взаємопідтримки та обміну досвідом у безпечному середовищі. Групова терапія допомагає учасникам відчувати, що вони не самотні у своїх переживаннях, і сприяє формуванню спільних стратегій подолання кризових станів.

Для успішного впровадження програми необхідно забезпечити наявність кількох ключових типів ресурсів, які сприятимуть ефективній реалізації поставлених завдань.

Так програма потребує кадрових ресурсів, що включає залучення кваліфікованих спеціалістів, зокрема психологів, соціальних педагогів та тренерів. Їхній досвід і професійна підготовка є основою для якісного проведення психокорекційної роботи.

Для організації занять необхідні матеріальні ресурси, тобто спеціально обладнане приміщення, яке забезпечуватиме комфорт і безпеку учасників. Крім того, важливими є роздаткові матеріали для практичних занять, а також технічне обладнання, зокрема проектор, ноутбук та інші засоби, що сприятимуть візуалізації та інтерактивності процесу.

Реалізація програми неможлива без інформаційних ресурсів і потребує доступу до методичних посібників, підручників і матеріалів, які допомагатимуть учасникам засвоювати нові знання та навички. Важливим також є використання електронних платформ, які можуть бути додатковим джерелом інформації та інструментом для онлайн-комунікації.

Забезпечення цих ресурсів є необхідною умовою для ефективного функціонування програми психокорекції та досягнення її цілей.

Очікувані результати програми психокорекції кризових психічних станів студентської молоді мають бути спрямовані на досягнення низки позитивних змін у психоемоційному стані студентів.

По-перше, програма сприятиме зниженню рівня тривожності серед учасників. Це дозволить студентам краще контролювати свої емоційні реакції та уникати надмірного стресу в складних ситуаціях.

По-друге, очікується розвиток емоційної стійкості, що допоможе студентам справлятися з життєвими викликами та зберігати психологічну рівновагу навіть у складних умовах.

По-третє, важливим результатом є формування ефективних навичок подолання стресу. Ці навички дадуть змогу студентам краще адаптуватися до навчального процесу та повсякденного життя.

Крім того, програма сприятиме підвищенню впевненості студентів у собі, що позитивно вплине на їхню здатність приймати рішення та взаємодіяти з оточенням.

Учасники таких програм зазвичай демонструють вищу адаптивність до навчального процесу та соціального середовища, а також мають кращий психоемоційний стан. Ці є ключовим чинником для забезпечення гармонійного розвитку студентської молоді [4].

Отже, впровадження «Програми психокорекції кризових психічних станів студентської молоді» є важливим кроком у підтримці психологічного благополуччя молодого покоління. Така програма спрямована на розвиток психологічної стійкості студентів, враховуючи специфіку їхнього психоемоційного стану та сучасні виклики.

Збереження ментального здоров'я молоді є не лише особистою, а й суспільною цінністю, що безпосередньо пов'язана із загальнонаціональною безпекою. Програма акцентує увагу на важливості профілактики та управління кризовими станами через поширення знань про здоров'я, формування здорового способу життя та розвиток навичок саморегуляції.

Інтерактивні методи, такі як соціально-психологічні тренінги, є ключовими у процесі навчання та практичної реалізації програми. Вони забезпечують ефективну передачу знань, розвиток соціальних навичок, підвищення рівня самосвідомості та мотивації до збереження власного ментального благополуччя.

Загалом, впровадження подібної програми сприятиме не лише покращенню психоемоційного стану студентів, а й формуванню відповідального

ставлення до власного здоров'я та зміцненню психологічної стійкості молоді в умовах сучасних викликів.

Використана література:

1. Hernández-Torrano D, Ibrayeva L, Sparks J, Lim N, Clementi A, Almukhambetova A, Nurtayev Y, Muratkyzy A. (2020) Mental Health and Well-Being of University Students: A Bibliometric Mapping of the Literature. *Front Psychol.* 2020 Jun 9; 11:1226. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01226. PMID: 32581976; PMCID: PMC7296142.
2. Борисюк А. С. Тренінг як стимулюючий чинник у формуванні мотивації на збереження психологічного здоров'я молоді. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. 428 с.
3. Потапюк Л. М. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія.* 2023. № 2. С. 34–38.
4. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад: навчальний посібник / Л. О. Герасименко, А. М. Скрипніков, Р. І. Ісаков. К.: Медицина, 2023. 120 с.

Щербак Д. С.

sherbak.darina2002@gmail.com

здобувачка освіти 1 курсу магістратури
факультету іноземної філології та соціальних комунікацій
кафедри германської філології
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

Чернякова А. В.

a.chernyakova@drl.sumdu.edu.ua

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

АРТ-ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ З МІГРАНТАМИ

Актуальність теми. Внаслідок військових дій, економічних проблем, багатьом людям довелося залишити свої будинки і переміститися в безпечніші місця, особливо закордон. Тому люди несподівано опинилися в новому середовищі, де потрібна швидка адаптація, оскільки абсолютно не були готові до цього, не планували жодним чином.

Щоб не ускладнювати подальшу ситуацію з психікою та намагатися відновити своє внутрішнє «Я», яке знаходилося зовсім на іншому рівні, людям потрібні спеціальні техніки для вирішення, особливо арт-технології. Вони мають на меті соціальне відновлення особистості, тобто створюють такі умови, за яких здійснюється творче переосмислення подій з подальшим розвитком особистості, коли індивід зможе ухвалити рішення для того, щоб надалі адаптуватися.

Різні аспекти арт-терапії та арт-технологій розглядали як зарубіжні дослідники, наприклад Едіт Крамер, Андріан Хілл, Уелсбі Кероул, Карл Юнг; так і українські вчені, такі як Олена Вознесенська, Інна Бабій, Олена Тараріна, Аліна Солнишкіна [5].

Виклад основного матеріалу. У зв'язку із внутрішніми, так і зовнішніми аспектами подій у світі багатьом людям доводиться змінювати своє місце проживання, залишати рідні місця, де вони провели своє дитинство, молодість.

Вони змушені переїжджати в іншу країну, після чого потрапляють у зовсім нове соціально-культурне середовище, де змінюються раніше звичні правила, настанови і згодом змінюється їхня соціальна роль.

Мігранти змушені будувати своє життя з чистого аркуша, тому що переїзд є дуже великим стресом для більшості, навіть якщо вони цього намагаються не усвідомлювати на внутрішньому рівні, і дуже часто таке психологічне ставлення до змін призводить до регресу людини. Тому в такому ментальному стані такі завдання, як вирішення проблем у нових умовах, створення цілей та прагнення до них, заробіток грошей, створення умов для своєї майбутньої сім'ї тощо, підпадають під загрозу невиконання.

У такому разі людина стикається із стресом і страхом допустити помилки та не знайти в себе сили для адаптації в новій країні. І результат адаптації варіюється від позитивного до негативного. Оскільки представники різних соціальних структур мають відмінні методи вбудовування в нове середовище, що має варіативну успішність [3, 23]. Серед основних методик, які виконуються з мігрантами, особливо з точки зору соціально-психологічного аспекту значну роль відіграють арт-технології.

Арт-технології слугують одним із методів невербальної комунікації. Це спосіб створення арт-об'єкта, який трансформується в інструмент передачі нашого внутрішнього стану. У ситуації з мігрантами спочатку вони дозволяють витягнути із захисного психологічного бар'єру людини невирішені проблеми, накопичені питання, на які він намагався знайти відповіді і не давав можливості професіоналам або близьким йому допомогти у вирішенні важких ситуацій. Але за допомогою візуальних образів, символів ми можемо це нарешті здійснити й зрештою усвідомити власні проблеми і рухатися вперед до розвитку себе, як особистості. Тобто арт-терапевтичний об'єкт служить як посередником у комунікації, так і можливістю вирішення проблем та покращення психологічних характеристик [2, 393].

Арт-технології допомагають побачити плями у своєму житті, які було важко розрізнити раніше і постаратися їх позбутися і уникнути їхньої появи в

майбутньому. Також вони сприяють не лише в миттєвій допомозі, а й у продовженні курсу лікування для запобігання інших проблем у людей. Основними світовими центрами, де найперше поширилась ця методика є США та Англія. Причинами активізації стало завершення Другої світової війни, еволюція у мистецтві та інтенсифікація психоаналітичного впливу [6, 295].

Арт-технології мають різні різновиди, тобто не тільки пов'язані з живописом, а й передбачають багато видів мистецтва, наприклад скульптура, ліплення, театральні постановки, вокал, поетичні вечори, танцювальні рухи. Найчастіше вони використовуються в момент пост міграції, щоб зуміти зробити психологічну реабілітацію та подальшу соціалізацію [5, 187]. Різноманітність полягає в тому, що фахівці намагаються співпрацювати з тим органом чуття особистості, що найбільш розвинений і він варіюється від індивіда до індивіда. Перед фахівцем стоїть завдання правильно підібрати те, що допоможе мігранту і надихне його для досягнення нових цілей у новій країні. Наприклад, якщо у мігранта присутня тривожність, сильні переживання щодо власного майбутнього, слід розпочати роботу з малюванням, ліпленням з пластиліну, створенням картин з піску. На перших етапах найкраще працювати з різнокольоровими олівцями, щоб сконцентруватися на самому процесі.

Слід зазначити, якщо мова не стосується мігрантів, які переїхали закордон, а саме осіб, які були змушені покинути власні домівки через військові дії і переїхати в інше місто своєї країни, арт-технології мають характеристики культурних особливостей. Серед українських національних арт-терапевтичних технологій варто виділити вишивку, писанку, витинанку, щоб фокусуватися на пріоритетності збереження національної самобутності [1, 6]. Концепції національної методики ґрунтуються на джерелах фольклору. Культурні традиції та обряди дозволяють людині передати її національну ідентичність через творчість, що збільшує ефективність.

Щоб налаштувати мігранта на серйозний лад, також можна використовувати іншу арт-технологію, як знайомство з літературно-музичними композиціями, спектаклями або художніми творами, де описуватиметься така

сама ситуація, як і в мігрантів. Для цього слід знати бекграунд людини, щоб правильно підібрати витвір мистецтва і далі намагатись з нею проаналізувати ситуацію з усіма її деталями.

Головне при роботі з арт-технологіями, основу котрих складає арт-терапія, не зациклюватися на результатах своїх дій, пов'язаних з мистецтвом, головне сам процес і участь в ньому. Тобто завдання полягає не у створенні якоїсь красивої картини, як витвору мистецтва, а пробудити емоції, почуття, спробувати виплеснути назовні весь негатив, проблеми, що скупчилися, відключити голову від самоаналізу й додати собі впевненості у своїх діях. Об'єкт, який вийде, стане зображенням внутрішнього стану. Також можна використовувати спеціальні техніки, наприклад малювання із заплющеними очима або малювання лівою рукою, адже саме вміння малювати абсолютно не важливо.

Арт-технології дозволяють не тільки поринути в мистецтво з вибором спокійних мотивів, як пейзаж, але також експериментувати у висловленні власних емоцій у вигляді абстрактних робіт. У таких випадках пацієнтові стає легше розслаблятися, забути власні нав'язливі думки та дистанціюватися від подій на вулиці, тому що він зосереджений над мистецтвом та вираженням стану власного "Я". Але слід зазначити, що якщо результат вийде позитивним, то людині все одно краще продовжувати займатися арт-терапією для власного заспокоєння під час труднощів міграції та ще для розвитку своїх навичок. Або, якщо зупинитися на розпочатому, то людина або повернеться до колишніх негативних показників або вдосконалить навички та подолає перешкоди на своєму шляху [4, 40].

Висновки. Арт-технології виступають інструментом, який відкриває внутрішній світ людини зовсім з іншого боку, де з'являється можливість створити ментальну комунікацію і дійти до глибини самопізнання душі. І коли людина доходить до цієї стадії внутрішніх процесів, вона дозволяє собі звільнитися від напруги і душевного болю у зв'язку з переїздом, зміною звичного кола спілкування, що з'їдає її зсередини довгий час, і в подальшому вплинути на свій майбутній розвиток в новому середовищі.

Використана література:

1. Бедіченко О., Раєвська Я. Концепції та методики арт-терапії: розвиток і впровадження в Україні. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. 2024. Випуск 3. Номер 64. С. 5-11. URL: <https://surl.li/gtpnog> .
2. Горшкальова Т.М. Арт-терапія як метод психокорекції та інноваційних психолого-педагогічних технологій особистості. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2021. Номер 10. С. 392-395. URL: <https://surl.li/otdgnу> .
3. Клименко О. Проблема міграції дітей без супроводу дорослих. Соціологічні студії. 2021. Випуск. 2. Номер 19. С. 21-30. URL: <https://surl.li/salrse>.
4. Пасько К.М. Застосування методу арт-терапії у разі криз і психічних травм особистості. Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія. 2023. Випуск 1. С. 39-43. URL: <https://surl.li/ayjrxk> .
5. Солнишкіна А.А. Використання креативного потенціалу арт-терапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми біженців та внутрішньо переміщених осіб. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. Випуск 88. С. 186-190. URL: <https://surl.li/lyabox>.
6. Яцишина О.В., Головатюк І.Г. Використання арт-терапевтичних технологій в управлінні закладами освіти в США. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі : колективна монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 295–306. URL: <https://surl.li/vszjnc>.

2.9. Діагностика якості вищої освіти у соціологічному дискурсі

Dr. Algirdas Justinas Staugaitis

algirdas.staugaitis@vdu.lt

Lecturer, Department of Applied Economics, Finance and Accounting,
Faculty of Bioeconomy Development, Agriculture Academy,
Vytautas Magnus University, 53361,
Kaunas, Lithuania

Dr. Daiva Makutėnienė

daiva.makuteniene@vdu.lt

Associate Professor, Department of Applied Economics,
Finance and Accounting, Faculty of Bioeconomy Development,
Agriculture Academy, Vytautas Magnus University, 53361
Kaunas, Lithuania

A STUDY OF ENROLMENT TRENDS IN AGRICULTURAL EDUCATION IN LITHUANIA: CONTRIBUTING FACTORS

Agriculture's sustainable development is tied to both economic growth and environmental knowledge. As a result, it is vital that agriculture employs a varied spectrum of qualified workers, particularly in order to achieve the Sustainable Development Goals. As a result, variables influencing the appeal of agricultural-related studies must be investigated in greater depth, offering important insights into the effective marketing of this type of education.

In addition to a broad range of demographic and macroeconomic factors, such as sociofamilial background and individual agency [3], the attractiveness of agricultural work, the work values and expectations of Generation Z [2], urbanisation, and rural-urban migration [4] all influence the number of students pursuing education in agricultural and related fields. Furthermore, the unique characteristics of the education-to-work transition in former communist countries, such as Lithuania, also play a significant role [1].

The aim of this research is to assess the dynamics of agricultural students in Lithuania and to discover key issues. Variables used in the study include the number of entrants in agricultural and other related programmes (bachelor's and master's

degrees) – agronomy, forestry, agricultural engineering, and bioeconomy. External variables used to explain the number of entrants consist of social (institutions' education ranking), demographic (number of high school graduates in Lithuania) and economic (economic uncertainty, economic growth, unemployment rate) factors.

The research analyses Lithuanian data from 2009 to 2024 and applies the autoregressive lag (AR) model for time series analysis. The data is gathered from Vytautas Magnus University annual reports, EUROSTAT.

The main research hypotheses can be stated as H1: the number of entrants increases during the economic downturn; H2: the impact of exogenous factors on the number of entrants is strong.

The research results indicate that among macroeconomic factors, the unemployment rate increases the number of entrants; therefore, partially accept hypothesis H1. The results also show that within the autoregressive model, the dynamics of entrant number are mostly explained by its previous value, and this process is highly autoregressive; thus, external factors play a small role in shifting the number of applicants in agricultural studies, and thus we reject hypothesis H2.

This study offers important practical implications for policymakers and educators. Although external factors have a relatively limited impact on the number of entrants in agricultural studies, the findings highlight the significant influence of parental factors on students' decisions. Policymakers must focus on addressing these underlying influences, particularly in shaping public perceptions and promoting agricultural education to future generations. Tailored interventions, such as awareness campaigns and improved career guidance, could help increase interest and participation in agricultural fields, ensuring a skilled workforce to meet the demands of sustainable agricultural development.

References:

1. Roberts, K., Pantea, M. C., & Dabija, D. C. (2023). Education-to-Work Transitions in Former Communist Countries after 30-Plus Years of Transformation. *Social Sciences*, 13(1), 25.

2. Silva, J., & Carvalho, A. (2021). The work values of Portuguese generation z in the higher education-to-work transition phase. *Social Sciences*, 10(8), 297.
3. Unay-Gailhard, Í., Bavorová, M., Bednaříková, Z., & Ponkina, E. V. (2019). «I Don't Want to Work in Agriculture! « the transition from agricultural education to the labor market in Rural Russia. *Rural Sociology*, 84(2), 315-349.
4. Liao, P. J., Wang, P., Wang, Y. C., & Yip, C. K. (2017). *Educational choice, rural-urban migration and economic development* (No. w23939). National Bureau of Economic Research.

Горбов В. В.
horbov.vladyslav@kneu.edu.ua
кандидат соціологічних наук
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Чайка В. Г.
chaika.viktor@kneu.edu.ua
асистент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

МОТИВАЦІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЯК ІНДИКАТОР ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ

Умови воєнного стану, спричиненого повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну, кардинально змінюють соціальне середовище, структуру повсякденного життя та характер функціонування різних інституцій, зокрема закладів вищої освіти. Від початку повномасштабної війни університети змушені не лише адаптуватися до нових форматів навчання - дистанційного, змішаного чи асинхронного - а й реагувати на зростаючу вразливість студентської аудиторії, зумовлену матеріальними втратами, переміщенням, психологічною нестабільністю та загальним відчуттям тривоги. У цьому контексті мотивація студентів до навчання постає не просто як один із показників академічної успішності, а як складна інтегральна характеристика, що

відображає якість взаємодії між особистістю та соціальним середовищем, стратегії адаптації до невизначених обставин, рівень довіри до інституцій і віру в майбутнє.

Актуальність вивчення мотивації у такому специфічному контексті зумовлена кількома чинниками. По-перше, військовий стан створює екстремальні умови для освітнього процесу, що неминуче впливає на когнітивну залученість, емоційну стійкість і внутрішню готовність студентів інвестувати свої зусилля у навчання. По-друге, підвищується значення освіти як ресурсу мобільності та самозахисту: з одного боку, вона сприймається як інструмент виживання у турбулентному середовищі, з іншого - як джерело стресу та перевантаження. По-третє, в умовах невизначеного майбутнього відбувається переоцінка цінностей та освітніх орієнтацій, що змінює традиційні уявлення про навчальну мотивацію, яка більше не зводиться до стандартних академічних стимулів.

Особливої значущості набуває аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників, які впливають на зміну мотиваційного поля. Йдеться як про інституційні умови - організацію навчального процесу, доступність сучасних ресурсів, якість викладання - так і про індивідуальні аспекти, включаючи потребу в самореалізації, вплив соціального середовища, наявність підтримки з боку родини та університету.

У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз емпіричних даних, зокрема результатів моніторингових досліджень, що фіксують актуальний стан освітньої мотивації в українських університетах. Одним із таких джерел є звіт «Моніторинг організації навчального процесу та мотивації до навчання за умов правового режиму воєнного стану в Україні», проведений Інститутом соціологічних досліджень КНЕУ [1]. Його результати дозволяють виявити закономірності змін у мотиваційних орієнтаціях студентів, проаналізувати специфіку впливу окремих факторів на різних етапах освітньої траєкторії та визначити напрями інституційної підтримки, які можуть сприяти збереженню й посиленню навчальної мотивації в умовах тривалої кризи.

Таблиця 1.

Розподіл відповідей респондентів на питання:
«Як Ви оцінюєте свою мотивацію до навчання в університеті?»
(у%)

Дуже висока	8,8
Висока	37,6
Середня	40,3
Низька	7,6
Дуже низька	5,7

Результати опитування щодо самооцінки студентами рівня власної мотивації до навчання в університеті демонструють переважання помірною та високого рівня мотивації у загальній структурі відповідей. Зокрема, 40,3% респондентів вважають свою мотивацію до навчання «середньою», ще 37,6% - «високою». Таким чином, майже 78% студентів оцінюють свою мотивацію як достатню або помірну, що може свідчити про збереження базового рівня навчальної залученості попри кризові умови воєнного часу.

Водночас звертає на себе увагу порівняно невелика частка студентів, які характеризують свою мотивацію як «дуже високу» - лише 8,8%. Це може бути індикатором загального зниження інтенсивності внутрішніх стимулів до навчання, зумовленого стресогенними обставинами, тривалою соціальною нестабільністю та емоційним вигоранням.

Таким чином, отримані дані засвідчують наявність умовно стабільного, але не надто високого рівня мотивації у студентського середовища. Домінування «середньої» самооцінки мотивації сигналізує про необхідність зміцнення підтримувальних механізмів у структурі освітнього процесу та посилення індивідуалізованого підходу до студентів із зниженою навчальною залученістю.

Аналіз впливу окремих чинників на мотивацію студентів до навчання свідчить про домінування внутрішньоособистісних та змістових детермінант у структурі освітньої залученості. Найбільш значущими чинниками, які респонденти оцінили на максимальний рівень (5 балів з 5), виявилися: якість освіти та зміст навчання - 49,9%, задоволення від освітнього процесу - 46,6% та кар'єрні перспективи - 46,4%. Такі результати дозволяють говорити про комплексну природу мотиваційної бази, що формується на перетині

когнітивного інтересу, позитивного емоційного досвіду та прагматичних очікувань від здобутої освіти.

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на питання:

«Оцініть рівень впливу перелічених чинників на Вашу мотивацію до навчання в університеті (за шкалою від 1 до 5, де 1 – зовсім не впливає, 5 – суттєво впливає)»

(у%)

	5	4	3	2	1
Задоволення від освітнього процесу	46,6	23,5	19,8	6,3	3,9
Якість освіти та зміст навчання (цікавість дисциплін, сучасні освітні ресурси, підтримка викладачів)	49,9	24,3	17,2	5,3	3,3
Кар'єрні перспективи (престижна робота, вимоги роботодавців, заробітна плата)	46,4	23,7	19,0	7,0	3,9
Самореалізація та розвиток (особистісне зростання, інтерес до науки, можливість реалізувати власний проєкт)	44,2	22,9	22,7	5,9	4,3
Соціальне середовище (друзі, однокурсники, студентське життя, приклад успішних випускників)	38,2	23,3	20,5	9,4	8,6
Можливості міжнародного обміну та мобільності	23,9	21,7	25,4	13,7	15,3
Визнання та схвалення з боку родини або знайомих	25,4	18,6	22,7	12,7	20,5
Приклад успішних випускників	16,4	16,8	22,3	16,4	28,0
Бажання отримати тільки диплом про освіту	21,9	13,9	24,7	18,2	21,3

Також досить високим є вплив мотивацій, пов'язаних із самореалізацією та особистісним розвитком: 44,2% респондентів вважають цей чинник суттєвим, ще 22,9% - помірно важливим. Це вказує на збереження у студентської молоді установки на самовдосконалення, наукову або проєктну активність, незважаючи на кризовий соціальний контекст.

Водночас чинники соціального середовища мають дещо нижчий рівень впливу. Наприклад, дружнє коло, студентське життя та приклад успішних випускників визначають як суттєвий чинник лише 38,2% респондентів. Це може бути пов'язано як з обмеженими можливостями для повноцінного соціального залучення через дистанційні або гібридні формати навчання, так і з тимчасовим зниженням ролі горизонтальних зв'язків у загальній структурі життєвих орієнтацій.

Цікавим є також розподіл оцінок чинника бажання отримати лише диплом про освіту: лише 21,9% респондентів відзначили його як сильний мотиваційний

стимул, тоді як частка інформантів визнала його взагалі неактуальним. Це демонструє, що прагматичний, утилітарний підхід до навчання втрачає домінуючу позицію, а студенти схильні орієнтуватися на якісний, змістовний освітній досвід.

Таким чином, позитивними мотиваційними чинниками, що підтримують залученість до навчання, залишаються змістовна цікавість дисциплін, відчуття задоволення від освітнього процесу, можливості для особистісного та професійного розвитку, а також уявлення про освіту як інструмент досягнення майбутніх кар'єрних цілей. Такі орієнтири вказують на збереження ціннісного зв'язку між навчанням і самореалізацією, що є фундаментальним для підтримки довготривалої навчальної мотивації.

Отже, підвищення мотивації студентів в умовах кризи вимагає не лише компенсаторних заходів, а системного перегляду принципів і методів організації освітнього процесу. Освіта має відповідати не лише академічним стандартам, а й потребам молоді, що перебуває у стані високої соціальної та психологічної чутливості. Формування адаптивного, емоційно підтримувального й відкритого навчального середовища стає одним із ключових викликів сучасної вищої школи, відповідь на який визначатиме якість не лише навчання, а й соціальної стійкості наступних поколінь.

Використана література:

1. Інститут соціологічних досліджень КНЕУ. Загальноуніверситетські опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://kneu.edu.ua/ua/science_kneu/ndi/inst_sociology/kneu_dosl/

Ручко Л. М.

ruchko@corp.rckneu.com.ua

викладач вищої категорії, старший викладач ВСП
«Роменський фаховий коледж КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
м. Ромни, Україна

ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ РІЗНИМИ АСПЕКТАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

В умовах сучасної трансформації освіти, орієнтація на якість освітнього процесу є одним із ключових завдань закладів освіти. Одним із важливих показників якості освіти є рівень задоволеності студентів, оскільки він відображає відповідність освітнього процесу їхнім очікуванням, потребам і запитам. Зміни в суспільстві, цифровізація освіти, глобалізація ринку праці та необхідність адаптації освітніх програм до сучасних викликів вимагають постійного моніторингу якості освіти через соціологічні дослідження. Саме тому вимірювання рівня задоволеності студентів стає важливим інструментом управління освітнім процесом.

Дослідження факторів, що впливають на задоволеність студентів освітою, сприяє створенню комфортного освітнього середовища та підвищенню якості навчання: аналіз рівня задоволеності допомагає визначити слабкі місця у викладанні, матеріально-технічному забезпеченні, комунікації між студентами та адміністрацією; отримані дані сприяють прийняттю обґрунтованих управлінських рішень щодо вдосконалення освітніх програм, підходів до викладання, організації студентського життя; заклади, які враховують думку студентів, мають кращі позиції у рейтингах, приваблюють більше вступників і налагоджують ефективну співпрацю з роботодавцями; дослідження задоволеності студентів дозволяють адаптувати освітній процес до реальних потреб студентів і роботодавців; підтримка позитивного мікроклімату у закладі освіти сприяє зниженню рівня академічної невдоволеності, стресу та відтоку студентів [1].

У контексті вимірювання якості освіти поняття «задоволеність освітнім процесом» відображає суб'єктивну оцінку студентами власного навчального

досвіду, відповідність освітніх умов їхнім очікуванням, потребам та професійним амбіціям. Визначення цього поняття є важливим, оскільки: 1) дає можливість оцінити не лише формальні показники якості освіти (академічні результати, рейтинги), а й сприйняття студентами освітнього процесу; 2) сприяє виявленню сильних і слабких сторін освітнього середовища; 3) дозволяє розробити заходи для підвищення ефективності навчання та забезпечення комфортного освітнього середовища. Задоволеність освітнім процесом можна визначити через такі аспекти: академічна якість (організація освітнього процесу, викладацька майстерність, актуальність навчальних програм); організаційна підтримка (доступність адміністративних послуг, ефективність комунікації); матеріально-технічні умови (стан навчальних приміщень, забезпеченість ресурсами, цифрова інфраструктура); соціальне середовище (студентське життя, психологічний клімат, можливості для самореалізації).

Вимірювання задоволеності студентів має враховувати комплекс факторів, які можуть впливати на їхнє сприйняття якості освіти: якість викладання та зміст навчальних програм (професіоналізм викладачів, їхня здатність мотивувати студентів; відповідність навчального матеріалу сучасним науковим і практичним вимогам; гнучкість освітніх програм щодо ринку праці); методи навчання та оцінювання (використання інноваційних методик навчання; об'єктивність оцінювання знань; доступність консультацій та зворотного зв'язку від викладачів); інфраструктура та навчальні ресурси (технічне забезпечення освітнього процесу; доступність навчальних матеріалів та електронних платформ; умови в аудиторіях, наявність комфортних зон для навчання та відпочинку); організація освітнього процесу (чіткість розкладу; можливість вибору дисциплін; доступність адміністративних послуг); соціально-психологічні фактори (відчуття підтримки та взаємодії зі студентським середовищем; участь у студентських ініціативах, культурних і спортивних заходах; наявність психологічної підтримки для студентів; кар'єрні перспективи та практична підготовка (співпраця з роботодавцями; можливість працевлаштування після закінчення навчання).

Оцінка задоволеності студентів різними аспектами освітнього процесу здійснюється через соціологічні методи. Анкетування – найпоширеніший метод, що дозволяє отримати кількісні дані про рівень задоволеності різними аспектами освіти [2].

Ефективне проведення опитувань у закладі освіти потребує чіткої організації та методичного підходу. Основні складники цього процесу:

1. Нормативне регулювання: наявність Положення про проведення опитувань, яке визначає мету, завдання, методи збору та аналізу даних, порядок використання результатів; визначення відповідальних осіб або підрозділів.

2. Планування опитувань: річний план опитувань, що включає календар проведення досліджень серед студентів, викладачів, випускників, роботодавців; врахування етапів освітнього процесу для оптимального збору даних.

3. Анкетування: розроблення та затвердження анкет з урахуванням цілей дослідження; використання анонімних онлайн або паперових опитувальників для підвищення об'єктивності відповідей.

4. Аналіз та обговорення результатів: підготовка звітів про результати опитувань, які повинні містити: аналіз основних тенденцій, виявлені проблеми, рекомендації щодо покращення освітнього процесу; обговорення результатів на річних рівнях (вчена / педагогічна рада, кафедри / циклові комісії, студентське самоврядування тощо).

5. Оприлюднення результатів: публікація узагальнених висновків та пропозицій на офіційному вебсайті закладу освіти; інформування студентів про заходи, вжиті на основі їхніх відгуків.

Системний підхід до організації опитувань забезпечує об'єктивний аналіз рівня задоволеності студентів, сприяє вдосконаленню освітнього процесу та підвищенню якості освіти.

У дослідженні якості освіти доцільніше проводити декілька окремих тематичних опитувань, ніж одне глобальне. Тематичні опитування забезпечують глибший аналіз окремих аспектів освітнього процесу, знижують ймовірність поверхневих відповідей, що часто зустрічаються у великих опитувальних

формах. Коротші анкети сприяють підвищенню концентрації студентів, зменшують рівень втоми, що позитивно впливає на якість відповідей. Можливість розподілу опитувань у часі дає змогу отримати більш релевантні дані, що відповідають поточному етапу освітнього процесу. Тематичний підхід дозволяє швидше формувати звіти, виявляти проблемні зони та коригувати управлінські рішення. Регулярні опитування з конкретних питань та оприлюднення їхніх результатів сприяють зростанню залученості студентів та підвищенню рівня довіри до заходів із забезпечення якості освіти.

Зокрема доцільним є щорічне проведення таких тематичних опитувань: «Адаптація студентів першого року навчання», «Безпечне освітнє середовище», «Оцінювання здобувачами освіти цілей, змісту та структури освітньо-професійних програм», «Опитування випускників», «Академічна доброчесність», «Практична підготовка», «Студентоорієнтоване освітнє середовище», «Система оцінювання навчальних досягнень» та інших [3].

У процесі проведення опитувань у закладі освіти, особливо невеликому (≈ 500 студентів), можуть виникати такі проблеми: низька участь респондентів – студенти можуть ігнорувати опитування через недостатню мотивацію або недовіру до впливу їхніх відповідей на освітній процес; необ'єктивність відповідей – можливе формальне заповнення анкет або упередженість респондентів, що спотворює результати дослідження; відсутність анонімності – у малих закладах студенти можуть побоюватися розкриття їхніх відповідей, особливо щодо критики викладачів чи адміністрації; обмежені ресурси – малий заклад зазвичай не має спеціалізованих підрозділів чи експертів для професійної обробки та аналізу даних; складнощі з реалізацією змін – навіть за наявності якісних результатів їхня практична імплементація може бути ускладнена через організаційні або фінансові обмеження.

Висновки: Дослідження рівня задоволеності студентів різними аспектами освітнього процесу є важливим інструментом моніторингу якості освіти та прийняття ефективних управлінських рішень. Анкетування дозволяє виявити проблемні зони, оцінити відповідність освітніх програм потребам студентів і

ринку праці, а також сприяє вдосконаленню організації освітнього середовища. Проведення кількох тематичних опитувань є більш доцільним, ніж застосування загального глобального опитування, оскільки це підвищує точність результатів і залученість респондентів. Водночас у невеликих закладах освіти можуть виникати труднощі, пов'язані з низькою участю студентів, побоюваннями щодо анонімності та обмеженими ресурсами для аналізу даних. Подолання цих викликів потребує чіткої організації опитувань, прозорої комунікації результатів і впровадження заходів для підвищення довіри студентів до таких досліджень.

Використана література:

1. Бекас О. О. Аналіз результатів опитування студентів щодо якості надання освітніх послуг [Електронний ресурс] / О. О. Бекас, С. І. Губіна, М. О. Давидюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2020. – № 62. – С. 80-87. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2020_62_15
2. Криворучко О. М. Анкетування як механізм моніторингу ступеню задоволеності освітнім процесом закладу вищої освіти [Електронний ресурс] / О. М. Криворучко, О. В. Кудрявцева // Вища освіта за новими стандартами : виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір: матеріали наук.-метод. Інтернет-конф., м. Харків, 25 берез. 2021 р. / Харків. нац. автомоб.-дор. ун-т. – Харків, 2021. – С. 144–149. – Режим доступу: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/handle/123456789/16020>
3. Опитування [Електронний ресурс] // Роменський фаховий коледж КНЕУ. – Режим доступу: <https://www.rckneu.com.ua/index.php/opituvannya.html> (дата звернення: 12.02.2025). – Назва з екрана.

Наукове видання

**«МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС
У ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО»**

**Збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції
27 березня 2025 року**

Видано в авторській редакції

Відповідальні за випуск: Кучера Т.М., Козлов Є.В.

Комп'ютерна верстка: Кучера Т.М., Козлов Є.В.

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 54/1
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, №235 від 07.11.2000)
Тел./факс (044) 537-61-41; тел.(044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua